

**Oikeushenkilöt rahanpesijöinä –
Tutkimus rahanpesurikoksista oikeushenkilöiden toiminnassa**

Laura Salomaa
Pro gradu -tutkielma
Talousrikosoikeus
Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Syksy 2023

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Oikeushenkilöt rahanpesijöinä – Tutkimus rahanpesurikoksista oikeushenkilöiden toiminnassa

Tekijä: Laura Salomaa

Koulutusohjelma / oppiaine: Oikeustiede / talousrikosoikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma X Lisensiaatintutkimus __

Sivumäärä: XII + 78

Vuosi: 2023

Tiivistelmä

Millainen on oikeushenkilöä ja rahanpesurikoksia koskeva oikeudellinen normisto ja miten rahanpesurikokset ilmenevät oikeushenkilöiden toiminnassa? Tässä tutkielmassa selvitetään, millainen on oikeushenkilöiden vastuu, jos ne mahdollistavat rahanpesun, epäonnistuvat sen estämisessä tai jopa osallistuvat siihen. Tutkimuskysymyksiin vastataan rikoslainopillisen metodin avulla oikeustapausaineistoa ja viranomaispäätöksiä hyödyntäen. Tutkielman tavoitteena on luoda kokonaiskuva rahanpesuun ja oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvästä sääntelystä, sen tarkoituksesta ja oikeuskäytännön nykytilasta.

Tutkimuksessa on neljä pääosiota. Ensimmäisessä käsitellään rahanpesun rikosoikeudellista sääntelyä oikeushenkilölle relevanteista näkökulmista. Toisessa osiossa perehdytään rahanpesun preventiiviseen sääntelyyn tarkastellen erityisesti niitä rahanpesulain velvoitteita, joilla voi olla merkitystä oikeushenkilölle määrättävien seuraamusten arvioinnissa. Kolmannessa tarkastellaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta ja rahanpesua. Lopuksi tehdään yhteenveto tutkimuksessa havaituista johtopäätöksistä.

Rahanpesun rikosoikeudellinen ja preventiivinen sääntely on kattavaa ja molemmille on tyypillistä muutos, joka johtuu kansainvälisten velvoitteiden täyttämisestä. Rahanpesusääntelyn tarkoituksena voidaan nähdä laillisen talousjärjestelmän suojaaminen, rikollisesti hankitun omaisuuden käyttämisen hankaloittaminen ja siten organisoituneen rikollisuuden toiminnan ja sen laajenemisen estäminen. Tutkielman oikeustapausaineiston perusteella tätä systemaattista rahanpesua ei näytä juurikaan esiintyvän oikeushenkilöiden toiminnassa.

Preventiivisellä sääntelyllä on merkittävä rikostorjunnallinen rooli rahanpesun vastaisessa taistelussa. Preventiivisellä sääntelyllä on rooli rikosoikeudellisen vastuun arvioinnissa sellaisten oikeushenkilöiden kohdalla, jotka ovat rahanpesulain tarkoittamia ilmoitusvelvollisia. Rahanpesulain velvoitteiden rikkomukset tai laiminlyönnit voidaan ottaa huomioon ilmoitusvelvollisen oikeushenkilön rikosoikeudellista huolellisuutta arvioitaessa. Rahanpesulain velvoitteiden rikkomisesta tai laiminlyönnistä voidaan määrätä oikeushenkilölle hallinnollinen seuraamus. Oikeushenkilölle määrättävien hallinnollisten seuraamusten ja oikeushenkilön rangaistusvastuuta konkretisoivan yhteisösakon välinen suhde ei ole täysin selkeä. Rahanpesurikoksen tekemistä voidaan pitää moitittavampana kuin rahanpesulain velvoitteiden noudattamisessa epäonnistumista, silti jälkimmäisestä voidaan määrätä suurempi sanktio.

Avainsanat: talousrikosoikeus, rahanpesu, oikeushenkilön rangaistusvastuu, organisaatiohuolimattomuus, anonyymi syyllisyys, hallinnolliset seuraamukset

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän omia henkilötietoja.

Sisällys

LÄHTEET	IV
1 Johdanto	1
1.1 Johdanto aiheeseen ja tutkimuskysymykset	1
1.2 Tutkimusmetodi	2
1.3 Tutkielman lähdeaineisto	4
1.4 Rakenne	8
2 Rahanpesun rikosoikeudellinen sääntely ja keskeiset määritelmät.....	9
2.1 Yleistä	9
2.2 Rahanpesun rikosoikeudellisen sääntelyn tausta Suomessa	11
2.3 Esirikos	12
2.4 Rahanpesuprosessi	14
2.5 Rahanpesun tekotavat ja tunnusmerkistöt.....	18
2.5.1 Tarkoitusta korostava rahanpesun tekomuoto	23
2.5.2 Seurausta edellyttävä rahanpesun tekomuoto.....	26
3 Rahanpesun preventiivinen sääntely	28
3.1 Preventiivisen sääntelyn riskiperusteinen lähestymistapa	31
3.1.1 Asiakkaan tunnistaminen, tunteminen ja riskiperusteinen arviointi.....	33
3.2 Epäilyttävä liiketoimi, ilmoitusvelvollisuus, salassapito, keskeyttäminen ja kieltäytyminen	37
3.3 Valvonta.....	40
3.4 Hallinnolliset seuraamukset.....	41
4 Oikeushenkilön rangaistusvastuu	51
4.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tausta	51
4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala ja edellytykset	54
4.3 Oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenne.....	56
4.3.1 Samastaminen.....	58
4.3.2 Organisaatiohuolimattomuus.....	60
4.3.3 Anonyymien syyllisyyden erityiskysymykset.....	64
4.4 Rangaistusvaatimuksen tekeminen ja tekemättä jättäminen.....	66
4.5 Yhteisönsakon tuomitsematta jättäminen	67
5 Yhteenveto	70

LÄHTEET

KIRJALLISUUSLÄHTEET

Aarnio 1978

Aarnio, Aulis: Mitä lainoppi on? Helsinki 1978.

Aarnio 1989

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria: yleisen oikeustieteen oppikirja. Juva 1989

Andersén 2020

Andersén, Atso, Rahanpesun estäminen, Helsinki, 2020.

Cassella 2018

Cassella Stefan D., Toward a new model of money laundering Is the “placement, layering, integration” model obsolete? Journal of Money Laundering Control Vol. 21 No. 4, London, s. 494–497.

FATF 2012

FATF, The FATF Recommendations 2012, International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation, päivitetty helmikuussa 2023.

Frände et al.

Frände, Dan, Matikkala, Jussi, Tapani, Jussi, Tolvanen, Matti, Viljanen, Pekka, Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset, Keuruu, 2018.

Gilmore 2011

Gilmore, William C, Dirty Money: The Evolution of International Measures to Counter Money Laundering And the Financing of Terrorism, Fourth edition, Council of Europe, 2011.

Gilmour 2022

Gilmour, Paul, Michael, Re-examining the anti-money-laundering framework: a legal critique and new approach to combating money laundering, *Journal of Financial Crime*, Vol. 30 no. 1, 2022. s. 35-47.

Hauck – Peterke 2016

Hauck, Pierre, Peterke Seven, *International Law and Transnational Organized Crime*. First edition. Oxford, Oxford University Press 2016.

Helenius 2015

Helenius, Dan, Oikeushenkilön rangaistusvastuu Suomen ulkopuolella tehdyistä rikoksista. *Defensor Legis* 2015/4, s. 772–790.

Hirvonen 2011

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17, Helsinki 2011.

Hyttinen 2021

Hyttinen, Tatu, *Rahanpesu ja rikosvastuu*, Helsinki, 2021.

Jaatinen 1998

Jaatinen, Heikki, Oikeushenkilön rangaistusvastuu ja huolimaton toimintakulttuuri. Teoksessa: toim. Alvesalo, Anne, *Kirjoituksia talousrikollisuudesta 1*, Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 1/1998, Helsinki 1998.

Jaatinen 2000

Jaatinen, Heikki, *Oikeushenkilön rangaistusvastuu*, Helsinki, 2000.

Jokela 2018

Jokela, Antti, *Rikosprosessioikeus*, Helsinki, 2018.

Juntunen – Teittinen 2023

Juntunen, Juuli – Teittinen, Henri, Accountability in anti-money laundering – findings from the banking sector in Finland, *Journal of Money Laundering Control* Vol. 26 No. 2, London, s. 388-400.

Keinänen – Vääänen 2015

Keinänen, Anssi – Vääänen, Ulla, toimittanut Miettinen, Tarmo, *Empiirinen oikeustutkimus – Mitä ja milloin?* Edilex 7/2015.

Kivistö 2021

Kivistö, Ville, Compliance -ohjelmien vaikutus oikeushenkilön rangaistusvastuuseen. *Defensor Legis* 2/2021, s. 323–337.

Korkka 2019

Korkka-Knuts, Heli, Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti – organisaatiohuolimattomuus oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena. *Lakimies* 3–4/2019, Referee-artikkeli, s. 313–335

Korkka-Knuts et al. 2020

Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, *Yleinen rikosoikeus. 3. uudistettu painos.* Keuruu, 2020.

Korkka-Knuts 2021

Korkka-Knuts, Heli, Yrityskulttuuri ja yhtiön rikosoikeudellinen vastuu. *Lakimies* 7–8/2021, s. 1165–1186.

Korkka-Knuts 2023

Korkka-Knuts, Heli, Juridiska personers straffansvar på grund av anonym skuld – från traditionell skuldprincip till organisatorisk skuld, *Juridiska Föreningen i Finland* 1/2023, Referee-artikkeli, s. 1–17.

Kotiranta 2021

Kotiranta, Kai, Oikeushenkilön rangaistusvastuun kohdentamisen ongelma osakeyhtiön sulautuessa. *Defensor Legis* 2/2021. Referee-artikkeli, s. 302–322.

Laininen 2023

Laininen, Jenni, Compliance-ohjelman rakentaminen – Askeleet toimivaan ohjelmaan. Keuruu 2023

Laurio 2020

Laurio, Juha-Matti. Talousrikosten ennaltaehkäisy ja havaitseminen. Kauppakamari, 2020.

Matikkala 2021

Matikkala, Jussi, Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. 2. painos. Keuruu, 2021.

Neira, Taina 2004

Neira, Taina, Rahanpesurikokset, s. 113–139. Teoksessa (toim.) Lahti, Raimo – Koponen, Pekka: Uudistuva talousrikosoikeus, Saarijärvi 2004.

Sahavirta 2007

Sahavirta, Ritva: Rahanpesurikokset, s. 149–180. Teoksessa (toim.) Lahti, Raimo – Koponen, Pekka: Talousrikokset. Vaajakoski 2007.

Sahavirta 2008

Sahavirta, Ritva, Rahanpesu rangaistavana tekona, Helsinki, 2008.

Sharman 2011

Sharman, J. C. The Money Laundry. Regulating Criminal Finance in the Global Economy. Cornell Studies in Political Economy, United States 2011.

Tapani 2013

Tapani, Jussi, Esirikoksen yksilöitävyys ja olosuhdetahallisuus. Defensor Legis N:o 5/2013, s. 786–798.

Tapani 2020

Tapani, Jussi, Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:22, Helsinki 2020.

Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu: Rikosoikeuden yleinen osa. Helsinki, 2019.

Tapani – Tolvanen - Kemppinen 2022

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Kemppinen, Heikki, Rikosoikeus – rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano, Helsinki 2022.

Teichmann 2017

Teichmann, Johannes: Twelve methods of money laundering. Journal of Money Laundering Control Vol. 20 No. 2, London, s. 130–137.

Wuolijoki 2022

Wuolijoki, Sakari, Pankkioikeus I, Helsinki, 2022.

VIRALLISLÄHTEET

HE 95/1993 vp.	Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaksi lainsäädännöksi
HE 230/1994 vp.	Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 32 luvun muuttamisesta
HE 53/2002 vp.	Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
HE 285/2010 vp.	Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain 32 luvun 6 ja 14 §:n sekä kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa annetun lain 15 §:n muuttamisesta
HE 228/2016 vp.	Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä, laiksi rahanpesun selvittelykeskuksesta sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi

HE 183/2020 vp.	Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain 1 luvun 11 §:n ja 32 luvun 11 §:n muuttamisesta
HE 236/2021 vp.	Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä annetun lain ja finanssivalvonnasta annetun lain 3 ja 20 b §:n muuttamisesta
HE 323/2022 vp.	Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä annetun lain ja Finanssivalvonnasta annetun lain 3 ja 20 b §:n muuttamisesta annetun hallituksen esityksen (HE 236/2021 vp) täydentämisestä
TaVM 45/2022 vp	

Muut virallislähteet

AVI 2021

Aluehallintovirasto, Rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estäminen ohje ilmoitusvelvollisille, ESAVI/17767/2021, Aluehallintoviraston julkaisuja 06/2021.

FIVA 2023

Finanssivalvonta, Rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estäminen, määräykset ja ohjeet 2/2023, FIVA/2023/1289.

FIVA 2022

Finanssivalvonta, Rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisen ja talouspakotteiden noudattamisen valvontastrategia, 2022.

KRP 2021

Keskusrikospoliisi, Rahanpesurikokset oikeuskäytännössä X – törkeät rahanpesutuo-
miot käräjäoikeuksissa 2017 ja 2018. Keskusrikospoliisi, Rahanpesun selvittelykeskus,
2021.

KRP 2023

Keskusrikospoliisi, Rahanpesun selvittelykeskus, Rahanpesun selvittelykeskuksen vuo-
sikertomus 2022. 2023.

Oikeusministeriö 52/2018

Rangaistusluonteisia hallinnollisia seuraamuksia koskevan sääntelyn kehittäminen, Työryhmän mietintö, mietintöjä ja lausuntoja 52/2018, Oikeusministeriö Helsinki 2018.

Valtiovarainministeriö 2021

Isoaho, Essi, Kaski, Ida-Ellen, Kansallinen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskiarvio 2021, Valtiovarainministeriön julkaisuja 2021:17, Valtiovarainministeriö Helsinki 2021

VKS 2016

VKS:2016:6 Syyttämättäjättämispäätöksen laatiminen ja sisältö Dnro 23/31/16 Annettu 8.12.2016

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Korkein oikeus

KKO 2021:6

Hovioikeudet

Turun hovioikeus 19/116692, R 18/778

Turun hovioikeus 22/137644, R 21/1003

Käräjäoikeudet

Ahvenanmaan käräjäoikeus 18/108626, R 17/7

Pirkanmaan käräjäoikeus 21/120475, R 20/2392

Pohjanmaan käräjäoikeus 17/118314, R 17/545

Pohjanmaan käräjäoikeus 18/109711, R 17/334

Viranomaispäätökset

Aluehallintovirasto, päätös 24.3.2023, ESAVI/40083/2021

Finanssivalvonta, toimituskirja Finanssivalvonnan johtokunnan päätöksestä, FIVA
1/02.04.2019, 16.12.2019

Russian Laundromat selvitys Nordea

Finanssivalvonta, Tarkastusraportti 8.2.2022, FIVA 18/02.00.01/2019 (julkisilta osin) Nordea, Rahanpesulain mukaiset menettely vuosina 2012-2017, ns. Russian Laundromat tarkastusraportti
Nordea, valvottavan kommentit ja vastaus 14.1.2022 (julkisilta osin)
Finanssivalvonta, Pöytäkirja, Digitalisaatio ja analyysi -osaston johtoryhmä 11.11.2022 (julkisilta osin)

Russian Laundromat selvitys Danske Bank

Finanssivalvonta, Kuulemiskirje Danske Bank, 30.11.2021 FIVA
4/02.04/2021 (julkisilta osin),
Danske Bank, vastaus kuulemiskirjeeseen 4.3.2022 (julkisilta osin)
Finanssivalvonta johtoryhmän kokous, pöytäkirja 14.6.2022, 35/2022 (julkisilta osin)

INTERNETLÄHTEET

Euroopan unionin neuvosto, <https://www.consilium.europa.eu/fi/policies/fight-against-terrorism/fight-against-terrorist-financing/> (viitattu 31.7.2023).

FATF-kotisivut, www.fatf-gafi.org (viitattu 31.7.2023).

Helsingin Sanomat 9.9.2022, ”Venäläisen rahanpesun torjunnasta löytyi toistuvia puutteita Suomessa – Fivan tutkinta vanheni yllättäen”, <https://www.hs.fi/talous/art-2000009048330.html> (viitattu 10.10.2023).

International Consortium of Investigative Journalists, <https://www.icij.org/investigations/panama-papers/> (viitattu 24.10.2023).

MTV 16.2.2020 ”Suomen läpi virtaa satoja miljoonia epäilyttävää rahaa – ”Rahanpesussa rikollinen raha muuttuu lailliseksi vallaksi” <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/suomen-lapi-virtaa-satoja-miljoonia-epailyttavaa-rahaa-rahampesussa-rikollinen-raha-muuttuu-lailliseksi-vallaksi/7728464> (viitattu 10.10.2023).

Organized Crime and Corruption Reporting Project, <https://www.occrp.org/en/laundromat/the-russian-laundromat-exposed/> (viitattu 24.10.2023).

Suomen virallinen tilasto (SVT): Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset (verkkajulkaisu). ISSN=1798-6680. Helsinki: Tilastokeskus Saantitapa: <https://www.stat.fi/tilasto/syyttr> (viitattu 14.4.2023).

United Nations Office on Drugs and Crime, <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html> (viitattu 31.7.2023).

Yle, 20.9.2020, ”Ainutlaatuinen tietovuoto paljastaa, miten likainen raha liikkui pankki-järjestelmän läpi” <https://yle.fi/a/3-11554451> (viitattu 10.10.2023).

Lyhenneluettelo

AML	Anti-Money Laundering
Fiva	Finanssivalvonta
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EU	Euroopan unioni
Et al.	Ja muut
FATF	Financial Action Task Force
HE	Hallituksen esitys
KKO	Korkein oikeus
KYC	Know Your Customer
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
Rahanpesulaki	Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä (444/2017)
RL	Rikoslaki (39/1889)
UNODOC	The United Nations Office on Drugs and Crime
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 Johdanto

1.1 Johdanto aiheeseen ja tutkimuskysymykset

Viime vuosina rahanpesu on ollut keskeinen teema erityisesti pankkeihin liittyvässä julkisessa keskustelussa, eikä rahanpesu-uutisoinnilta ole voinut välttyä.¹ Maailmanlaajuiset skandaalit kuten Russian Laundromat² ja Panaman paperit³ ovat herättäneet siihen, kuinka laajamittaisesti ja monimutkaisesti rahanpesua voidaan harjoittaa globaalissa talousjärjestelmässä. Suomalaisilla pankeilla on myös ollut osansa skandaaleissa.⁴ Tämä herättää kysymyksen, kuinka hyvin rahanpesulainsäädäntöä tosiasiaissa noudatetaan Suomessa, ja millainen on rahanpesulainsäädännön velvoittamien oikeushenkilöiden rikosoikeudellinen vastuu, jos ne mahdollistavat rahanpesun, epäonnistuvat sen estämisessä tai jopa osallistuvat siihen?

Rahanpesu voidaan nähdä järjestäytyneitä rikollisuutta ylläpitävänä ja sen laajentumisen mahdollistavana prosessina.⁵ Rahanpesun avulla voidaan rahoittaa uusia rikoksia ja pestyn rikoshyödyn avulla voidaan hankkia varallisuusarvoisia etuuksia. Rahanpesua harjoitetaan järjestäytyneiden rikollisryhmien toiminnassa ja siihen liittyy kansainvälisiä piirteitä. Rahanpesun kansainvälisyyden voidaan nähdä olevan seurausta järjestäytyneen rikollisuuden rajat ylittävästä luonteesta, EU:n vapaan liikkuvuuden periaatteista sekä maksuliikenteen helpottumisesta ja nopeutumisesta.⁶ Rahanpesun voidaan katsoa mahdollistavan rikollisorganisaatioiden systemaattisen toiminnan ja siten vaikuttavan negatiivisella tavalla rahamarkkinoihin sekä vääristävän kilpailua ja muodostavan uhan kokonaisille kansantalouksille.⁷ Rahanpesun kriminalisoinnin yksi alkuperäisistä tavoitteista on ollut

¹ Esimerkiksi Helsingin Sanomat (HS) 9.9.2022 ”Venäläisen rahanpesun torjunnasta löytyi toistuvia puutteita Suomessa – Fivan tutkinta vanheni yllättäen”, MTV 16.2.2020 ”Suomen läpi virtaa satoja miljoonia epäilyttävää rahaa – ”Rahanpesussa rikollinen raha muuttuu lailliseksi vallaksi” YLE

² Russian Laundromat on suurin Länsi-Euroopassa tapahtunut rahanpesuoperaatio. Russian Laundromat -operaatiosta lisää esimerkiksi Organized Crime and Corruption Reporting Projektin (OCCRP) aineistosta <https://www.occrp.org/en/laundromat/> (viitattu 24.10.2023)

³ Panaman paperit on ns. veroparatiisitietovuoto, jonka paljastukset ovat aiheuttaneet laajoja tutkintoja rahanpesusta, veronkierrosta ja lahjonnasta. Panaman papereista lisää esim. International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ) tutkivien journalistien yhteenliittymän sivuilla: <https://www.icij.org/investigations/panama-papers/> (viitattu 24.10.2023)

⁴ HS 17.10.2022, YLE 20.9.2020 ”Ainutlaatuinen tietovuoto paljastaa, miten likainen raha liikkui pankki-järjestelmän läpi”

⁵ Hyttinen 2021, s. 28.

⁶ Neira 2004, s. 113.

⁷ Hyttinen 2021, s. 114.

torjua järjestäytyneitä rikollisuutta ja erityisesti rikollisorganisaatioiden harjoittamaa systemaattista rahanpesua.⁸ Rahanpesukriminalisoinnin suojeluobjektiksi voidaan määritellä se oikeushyvä, jonka suojeluun rahanpesun uhkakuvia vastustamalla pyritään.⁹ Suojeluobjekteiksi kutsutaan rikoslailta suojattuja arvoja.¹⁰ Nykykeskustelussa rahanpesukriminalisoinnilla suojeltavana oikeushyvä nähdään laillinen talous.¹¹

Tutkielmassa tarkastellaan rahanpesua oikeushenkilöiden toiminnassa. Tarkoitus on ensinnäkin selvittää rahanpesun ja oikeushenkilön rangaistusvastuun oikeudellinen normisto. Tämän selvittämiseksi on välttämätöntä tarkastella rahanpesun preventiivistä sääntelyä. Tutkielmassa selvitetään, millainen rooli rahanpesun preventiivisellä sääntelyllä on rahanpesurikoksissa oikeushenkilön vastuun arvioinnissa, ja millainen on preventiivisen sääntelyn ja rikosoikeudellisen sääntelyn suhde oikeushenkilölle määrättävissä seuraamuksissa. Kolmanneksi tarkastelun kohteena on suomalainen oikeuskäytäntö ja mitä sen perusteella voidaan päätellä rahanpesusta oikeushenkilöiden toiminnassa. Tutkielman tavoitteena on luoda kokonaiskuva rahanpesuun ja oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvästä sääntelystä, sen tarkoituksesta ja oikeuskäytännön nykytilasta.

1.2 Tutkimusmetodi

Tutkimusmenetelmä on pääasiassa lainopillinen eli oikeusdogmaattinen. Lainopillisen tutkimusmenetelmän keskeisin tehtävä on voimassa olevien oikeussäännösten sisällön selvittäminen eli oikeuden systematisointi ja tulkinta.¹² Oikeudellinen tulkinta perustuu oikeuslähteisiin. Oikeuslähdeoppi on perinteisesti jaettu kolmeen ryhmään: vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin.¹³ Aarnion oikeuslähdeopin mukaan vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä ovat laki ja maantapa. Heikosti velvoittavia lähteitä ovat lainvalmistelutyöt ja tuomioistuinratkaisut. Sallittuja oikeuslähteitä ovat oikeustiede, oikeusperiaatteet, oikeusvertailevat ja oikeushistorialliset argumentit, moraali sekä reaaliset argumentit.¹⁴

⁸ Rahanpesun kriminalisoinnin kansainvälisestä taustasta järjestäytyneen rikollisuuden torjumisessa laajemmin esim. Hyttinen 2021, s. 28, Hauck – Peterke 2016, s. 241, Sahavirta 2008, s. 19–21.

⁹ Hyttinen 2021, s. 115.

¹⁰ Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 87.

¹¹ Hyttinen 2021, s. 125

¹² Aarnio 1978, s. 52, Hirvonen 2011, s. 23–26.

¹³ Hirvonen 2011, s. 43.

¹⁴ Aarnio 1989, s. 220–221, Ks. myös Hirvonen 2011, s. 43.

Tutkielmassa tarkastellaan rahanpesua erityisesti rikosoikeudellisesta näkökulmasta, joten metodiksi tarkentuu erityisesti rikoslainoppi. Kuten lainopin, myös rikoslainopin tehtävä on rikosoikeudellisten säännösten tulkinta ja systematisointi. Rikoslainoppi pyrkii jäsentämään olemassa olevan rikosoikeudellisen materiaalin rationaaliseksi kokonaisuudeksi.¹⁵ Rikosoikeudellinen oikeuslähdeoppi eroaa kuitenkin monien muiden alojen oikeuslähdeopista, koska rikosoikeudellisella lainopilla on vahva side lakipositiviseen traditioon. Laillisuusperiaate (legaliteettiperiaate) edellyttää, että rikoksen ja rangaistuksen tulee perustua lakiin.¹⁶ Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate sisältyy kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, Euroopan unionin perusoikeuskirjaan, perustuslakiin ja rikoslakiin.¹⁷ Laillisuusperiaatteen muotoilu vaihtelee, mutta periaate on sama: rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on säädetty rangaistavaksi. Rangaistusseuraamusten tulee perustua lakiin. Rikosoikeudellisessa oikeuslähde- ja tulkintaopissa ei siis ole samanlaista sijaa joustaville oikeusohjeille tai sisällölliselle argumentaatiolle verrattuna esimerkiksi siviilioikeuteen.¹⁸

Tutkielmassa hyödynnetään myös empiiristä aineistoa. Empiiriseen aineistoon lukeutuvat oikeustapaukset ja viranomaispäätökset. Empiirisen oikeustutkimuksen kohteena on oikeudellinen ilmiö, kuten oikeudellisten toimijoiden päätöksenteko, toimitavat tai lakien synty ja lainsäädäntöön vaikuttaminen. Empiirisessä oikeustutkimuksessa käytetään empiirisen tutkimuksen metodeja kokemuseräisen tiedon hankintaan, analysointiin ja päätelmien tekemiseen. Empiiristen menetelmien avulla voidaan kuvailla vallitsevaa oikeudellista tilaa ja sen yhteiskunnallista merkitystä.¹⁹

Lainopillisten menetelmien avulla on tarkoitus selvittää voimassa olevan oikeuden sisältö rahanpesun ja oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta. Empiirisen aineiston avulla vastataan kysymyksiin: Miten rahanpesu ilmiönä näyttäytyy oikeushenkilöiden toiminnassa? Kuinka yleistä rahanpesu on oikeushenkilöiden toiminnassa oikeuskäytännön perusteella?

¹⁵ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 13

¹⁶ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 111.

¹⁷ EIS 7 artikla, YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 15 artikla, EU:n peruskirjan 49 artikla, perustuslain 8 § ja rikoslain 3 luvun 1 §.

¹⁸ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 111.

¹⁹ Keinänen – Väättänen 2015, s. 3.

1.3 Tutkielman lähdeaineisto

Rikoslainopilliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan tutkimuksen lähdeaineistona on säädöstekstejä, hallituksen esityksiä, muita virallislähteitä, oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä.²⁰

Heikki Jaatisen teos Oikeushenkilön rangaistusvastuu vuodelta 2000 on ainut kattavasti oikeushenkilön rangaistusvastuusta kirjoitettu teos Suomessa. Ikänsä takia teos sisältää jo osittain vanhentunutta tietoa, joten tutkielmassa on hyödynnetty myös uudempia artikkeleita oikeushenkilön rangaistusvastuusta.²¹ Erityisesti Heli Korkka-Knuts on kirjoittanut oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuurakenteeseen kuuluvasta organisaatiohuolimattomuudesta. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta käsitellään myös rikosoikeuden yleisteoksissa.²²

Rahanpesua ja oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei liene tutkittu suomenkielisessä oikeuskirjallisuudessa. Rahanpesun osalta tärkein kirjallinen lähde on Tatu Hyttisen kirjoittama Rahanpesu ja rikosvastuu (2021). Hyttisen teoksen rikosoikeudellista vastuuta koskevissa erityiskysymyksissä on rajattu pois rahanpesun ja oikeushenkilön rangaistusvastuun käsittely.²³ Hyttinen käsittelee rahanpesurikoksen vastuurakennetta rikosoikeussysteemaattisesti kaksiportaisen mallin mukaan, jossa vastuu perustuu tunnusmerkistön mukaisuuteen. Mallissa puhutaan rikosvastuun perustavista ja rikosvastuun poistavista perusteista. Malli ei sisällä erillisiä oikeusvastaisuus- ja syyllisyyskategorioita, vaan oikeuttamisperusteet ja anteeksiantoperusteet kuuluvat vastuuvapausperusteiden luokkaan.²⁴

Ennen Hyttisen teosta rahanpesusta on kirjoitettu kattavasti Ritva Sahavirran väitöskirjassa Rahanpesu rangaistavana tekona (2008) ja Sanna Heikinheimon lisensiaattityössä Rahanpesu – erityisesti kriminalisoinnin ja konfiskaation näkökulmasta (1999). Sahavirta

²⁰ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 14

²¹ Kuten Heli Korkka-Knutsin artikkelia, ”Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti – organisaatiohuolimattomuus oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteena” (2019) ja ”Yrityskulttuuri ja yhtiön rikosoikeudellinen vastuu” 2021.

²² Jussi Tapanin, Matti Tolvasen ja Heikki Kemppisen teoksessa ”Rikosoikeus - rangaistuksen mittaaminen ja täytäntöönpano”, Heli Korkka-Knutsin, Dan Heleniuksen ja Dan Fränden teoksessa ”Yleinen rikosoikeus” vuodelta 2020 sekä Jussi Matikkalan teoksessa ”Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä”

²³ Hyttinen 2021, s. 441.

²⁴ Hyttinen 2021, s. 217.

on myös rajannut väitöskirjassaan oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvät kysymykset tutkimuksensa ulkopuolelle.²⁵ Rahanpesua käsitellään myös rikosoikeuden yleisteoksissa.²⁶ Rahanpesu on globaali ilmiö, jonka sääntely perustuu kansainvälisiin sopimuksiin, joten myös ulkomaisten lähteiden hyödyntäminen on ollut välttämätöntä aiheen käsittelemisessä.

Rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämiseen liittyvästä preventiivisestä sääntelystä on kirjoitettu yksi suomenkielinen perusteos, Atso Andersénin Rahanpesun estäminen. Teos on julkaistu vuonna 2020. Jatkuva muutos on näyttänyt olevan tyypillistä preventiiviselle rahanpesusääntelylle. Teoksen julkaisun jälkeen pelkästään rahanpesulakia on muutettu jo kymmenen kertaa. Sakari Wuolijoki käsittelee tiiviisti rahanpesun preventiivistä sääntelyä pankkioikeuden näkökulmasta teoksessaan Pankkioikeus I. Teos on päivitetty vuonna 2022. Wuolijoki näkee rahanpesusääntelyn merkityksen kasvaneen niin suureksi, että sen voidaan katsoa olevan osa pankkisääntelyä.²⁷

Jussi Tapani on oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevassa selvityksessään todennut työturvallisuusrikosten osuuden olevan noin 90 % kaikista yhteisösakkotuomioista, vaikka oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala on laaja.²⁸ Tässä tutkielmassa selvitetään, kuinka yleistä on, että yhteisösakko tuomitaan rahanpesurikoksesta.

Tutkielman oikeuskäytäntöosiota varten selvitettiin vuosilta 2017–2021 kaikki käräjäoikeuksien rahanpesurikostuomiot, joissa syyttäjä oli vaatinut yhteisösakkoa. Ensimmäinen tietopyyntö aineistoa varten lähetettiin Oikeusrekisterikeskukselle. Oikeusrekisterikeskukselta oli mahdollista saada listaus kaikista käräjäoikeuksien antamista rahanpesutuomioista (775 kpl) vuosilta 2017–2021. Oikeusrekisterikeskuksen tietokannasta ei ollut mahdollista lajitella tuomioita niihin, joissa oli vaadittu yhteisösakkoa.

Tilastokeskuksen julkisesta Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset StatFin-tietokannasta²⁹ tuomiot pystyttiin rajaamaan yhteisösakkovaatimuksen sisältäviin tuomioihin. Yhteisösakkovaatimus liittyen rahanpesuun oli esitetty vuosina 2017–2021 viidessä tuomiossa.

²⁵ Sahavirta 2008, s. 16.

²⁶ Jussi Tapani on kirjoittanut rahanpesusta teoksessa ”Keskeiset rikokset”, Tapani on julkaissut myös rahanpesun tahallisuusopista ja esirikoksen toteennäyttämisestä ”Esirikoksen yksilöitävyys ja olosuhdetahallisuus” (2013).

²⁷ Wuolijoki 2022, s. 113-

²⁸ Tapani 2020, s. 29.

²⁹ 13r7 -- Rangaistukset käräjäoikeuksittain ja rikoksittain (käräjäoikeudet ja hovioikeus ensimmäisenä oikeusasteena), 2017–2021 https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__syyttr/stat-fin_syyttr_pxt_13r7.px/

Tietokannasta oli mahdollista saada ainoastaan tiedot tuomion vuodesta, oliko yhteisösakko tuomittu vai yhteisösakkovaatimus hylätty ja asian käsitelleestä käräjäoikeudesta. Aineistoa olisi ollut mahdollista käsitellä Tilastokeskuksen tutkijapalveluiden maksullisella FIONA-etäkäyttöjärjestelmällä. Etäkäyttöjärjestelmässä kaikki suorat tunnisteet kuten diaarinumerot poistetaan. Maksullisen tutkijapalvelun käyttäminen ei kuitenkaan ollut mahdollista tässä tutkielmassa.

Tuomiot saatiin kohdistamalla tietopyyntö suoraan käräjäoikeuksiin. Tuomioita pyydettiin niiden käräjäoikeuksien kirjaamoista, joissa oli Tilastokeskuksen tietokannan mukaan käsitelty yhteisösakkovaatimusta rahanpesurikkomuksen yhteydessä. Tilastokeskuksen tietokantaa vastaavat tuomiot löytyivät yhtä tuomiota lukuun ottamatta. Kateisiin jäi Pohjois-Savon käräjäoikeuden vuodelta 2019 oleva tuomio, jossa vaatimus törkeään rahanpesuun liittyvästä yhteisösakosta oli hylätty. Pohjois-Savon käräjäoikeudessa käytiin läpi vuosina 2017–2021 annetut ratkaisut nimikkeillä rahanpesu, tuottamuksellinen rahanpesu ja törkeä rahanpesu. Näiden joukosta ei löytynyt tuomiota, jossa yhteisösakko olisi mainittu. Käräjäoikeus teki myös vapaasanahakuja sähköisiin asiakirjoihin (joihin kuuluvat muun muassa syyttäjän toimittamat haastehakemukset) hakusanoin rahanpesu* yhteisösakko*, mutta haku ei tuottanut ainuttakaan tulosta. Tutkielmassa käytettävä aineisto ei siis ole käräjäoikeuksien osalta täydellinen, joskin jäi epäselväksi, miten Tilastokeskuksen tietokannassa on tuomio, jota ei asiaa käsitelleestä käräjäoikeudesta löydy. Tilastokeskuksen tietokannan mukaan yhteisösakkovaatimus liittyen rahanpesuun oli esitetty vuosina 2017–2021 viidessä tuomiossa, joten yhden tuomion puuttumista voidaan pitää merkittävänä.

Kaikista hovioikeuksista³⁰ pyydettiin vuosilta 2017–2021 rahanpesurikostuomiot, joissa syyttäjä oli vaatinut yhteisösakkoa. Turun hovioikeudesta toimitettiin kaksi ratkaisua, joissa oli ollut kyse myös yhteisösakon määräämisestä vielä hovioikeusvaiheessa. Nämä kaksi tuomiota ovat mukana myös käräjäoikeusaineistossa. Muista hovioikeuksista ei löytynyt rahanpesutuomioita, joissa olisi esitetty yhteisösakkovaatimus. Yksi Turun hovioikeuden tuomioista eteni korkeimpaan oikeuteen. Ratkaisu on merkittävä, sillä se on ensimmäinen korkeimman oikeuden antama tuomio liittyen oikeushenkilön rangaistusvas-
tuun anonyymien syyllisyyden elementtiin.

³⁰ Suomessa on viisi hovioikeutta: Helsingin hovioikeus, Itä-Suomen hovioikeus, Rovaniemen hovioikeus, Vaasan hovioikeus ja Turun hovioikeus.

Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia tuomioita on tilaston mukaan vain 5 kappaletta 775 käräjäoikeustuomion joukossa, eli alle prosentti (0,65 %). Tämän luvun valossa ilmiö näyttää varsin harvinaiselta, joten tutkielmaa varten päätettiin selvittää myös, selittykö tuomioiden vähäisyys mahdollisesti sillä, että syyttäjät jättäisi syyteharkintavaiheessa oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvän rangaistusvaatimuksen jostain syystä tekemättä. Valtakunnansyyttäjän toimistolta pyydettiin kopioita syyttämättäjättämispäätöksistä vuosilta 2017–2021 rahanpesutapauksista, joissa syyttäjät on tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen yhteisösakon vaatimisen osalta. Asiakirjahaku tehtiin sanahalla Syyttäjälaitoksen rikosasioiden diaareihin, joissa päänimikkeenä oli jokin rahanpesurikosten nimike. Sanahaku kohdistui myös asioihin, joissa rahanpesu ei ollut päänimike. Rahanpesurikoksia koskevia syyttämättäjättämispäätöksiä löytyi 82 kappaletta vuosilta 2017–2021. Rahanpesurikokseen liittyviä syyttämättäjättämispäätöksiä koskien oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei löytynyt yhtään kappaletta. Rangaistusvaatimuksen tekemättä jättämistä oikeushenkilöä vastaan ja siihen liittyvää syyttämättäjättämispäätöstä käsitellään tarkemmin tutkielman jaksossa 4.4.

Rahanpesutuomioiden, joissa on vaadittu yhteisösakkoa, vähäisen määrän vuoksi tässä tutkielmassa analysoidaan käräjäoikeuksien tuomioita myös muusta kuin tilastollisesta näkökulmasta, jotta on mahdollista analysoida miten oikeushenkilön rangaistusvastuuseen ja rahanpesuun liittyviä säännöksiä sovelletaan oikeuskäytännössä. Vaikka käräjäoikeuksien tuomioilla ei voida katsoa olevan suurta merkitystä oikeuslähteenä, on niiden sisällön tarkastelu perusteltua, koska tarkastelujaksolla 2017–2021 hovioikeuteen eteni vain kaksi tapausta, joista toinen edelleen korkeimpaan oikeuteen. Korkeimpaan oikeuteen etenemättömän hovioikeustuomion osalta hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden ratkaisun yhteisösakon osalta perusteluineen. Tässä ratkaisussa käräjäoikeuden perustelut olivat hyvin suppeat yhteisösakon osalta.

Valvontaviranomainen voi määrätä oikeushenkilölle hallinnollisia seuraamuksia rahanpesulain velvollisuuksien laiminlyönneistä tai rikkomuksista, jos oikeushenkilö on rahanpesulain mukainen ilmoitusvelvollinen. Aineistoon on pyydetty eri valvontaviranomaisilta hallinnollisten seuraamusten päätöksiä, jotta on voitu analysoida hallinnollisten seuraamusten suhdetta oikeushenkilön rangaistusvastuuseen myös käytännön aineiston avulla. Tutkielmaa varten on tarkasteltu Finanssivalvonnan ns. Russian Laundromat -konaisuuden asiakirjoja ja yhtä Aluehallintoviraston rikemaksupäätöstä.

1.4 Rakenne

Tutkielma rakentuu viidestä pääluvusta. Ensimmäisessä luvussa annetaan tutkittavalle aihepiirille alustus, esitellään tutkimuskysymykset, metodi, aineisto sekä tutkielman rakenne. Luvut 2–4 käsittelevät tutkimuskysymyksiä. Jokaisessa luvussa käsitellään kyseisen luvun aiheen kannalta olennaista oikeustapaustaineistoa. Tutkielman toinen luku käsittelee rahanpesukriminalisointien taustaa, tarkoitusta ja oikeushenkilöiden kannalta tärkeimpiä rahanpesurikoksiin liittyviä teemoja. Kolmannessa luvussa perehdytään rahanpesun preventiiviseen sääntelyyn tarkastellen erityisesti niitä rahanpesulain velvoitteita, joilla voi olla merkitystä oikeushenkilön rangaistusvastuun arvioinnissa. Neljännessä luvussa käsitellään oikeushenkilön rangaistusvastuuta ja rahanpesua. Viimeisessä viidennessä luvussa esitetään keskeiset johtopäätökset.

2 Rahanpesun rikosoikeudellinen sääntely ja keskeiset määritelmät

2.1 Yleistä

Suurin osa rikoshyötyä tuottavista rikoksista tuottaa tekijälleen sellaisen summan rahaa, joka voidaan käyttää huomiota herättämättä päivittäiskulutukseen. Järjestäytyneen ja rajat ylittävän rikollisuuden motiivina on voittojen tavoittelu ja sitä myöten saatu rikoshyöty on suurempaa kuin pikkurikollisilla. Suurten käteisvarojen kanssa toimiminen on ongelmallista. Laittomasti hankitun käteisen säilyttäminen ja käyttäminen on monessa mielessä ongelmallista. Käteinen vie tilaa, käteisvarat voivat vahingoittua tai tuhoutua käyttökelvottomaksi ja säilyttäminen vaatii turvatoimia, sillä käteisvarat ovat houkutteleva ryöstökohde myös kilpaileville rikollisryhmille. Suurten käteismäärien käyttäminen on myös huomiota herättävää, sillä suurten hankintojen tekeminen käteisellä ei ole enää tyypillistä. Rikollisryhmien on siis muunnettava laittomasti hankitut varat käyttökelpoiseen muotoon, jotta ne vaikuttaisivat olevan peräisin laillisista lähteistä.³¹

Rahanpesun kokoluokan arvioidaan olevan 2-5 % koko maailman bruttokansantuotteesta eli noin 800 biljoonasta 2 triljoonaan Yhdysvaltain dollaria vuosittain.³² Rahanpesun yhteiskunnalliset vaikutukset voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen: taloudellisiin vaikutuksiin, sosiaalisiin vaikutuksiin ja poliittisiin vaikutuksiin. Taloudelliset vaikutukset liittyvät talouselämän luotettavuuden rapautumiseen, rahoitusjärjestelmän tehottomuuteen, talouspolitiikan tehottomuuteen ja taloudelliseen eriarvoisuuteen ja epätasapainoon. Taloudellisia vaikutuksia ovat myös suorat tulonmenetykset esim. menetettynä verotulona, hintojen vääristymänä sekä kaupan että kansainvälisten rahavirtojen häiriytymisenä. Sosiaalisia vaikutuksia ovat rikollisuuden kasvu. Rahanpesu luo rikollisuudelle paremmat edellytykset ja työllistää rikollisia toimijoita. Sosiaalisia vaikutuksia ovat myös resurssien allokointuminen tehottomasti sekä luottamuksen lasku poliittiseen ja taloudelliseen järjestelmään. Luottamuksen laskun lisäksi poliittiseen järjestelmään liittyviä vaikutuksia ovat poliittisen järjestelmän vääristyminen ja korruptio.³³

³¹ Sharman 2011, s. 15.

³² <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html> (31.7.2023)

³³ Andersén 2020, s. 40.

Rahanpesijöiden keinoja peitellä toimintaansa yritystoiminnassa ovat mm. veroparatiisiyhtiöt, tosiasiallisten edunsaajien piilottaminen sekä olemassa olevien yritysten käyttö.³⁴ Pankkitoimihenkilöiden lahjonta mahdollistaa rahanpesuun liittyvien toimenpiteiden tekemisen pankkimaailmassa. Rikolliset käyttävät monimutkaisia yritysjärjestelyjä ja suosivat tiukan pankkisalaisuuden maita sekä maita, joissa ei selvitetä tehokkaasti yhtiön tosiasiallisia edunsaajia.³⁵

Talousrikollisuus on taloudellisen hyödyn tavoitteluun tähtäävää rikollisuutta. Rahanpesurikollisuuden voidaan katsoa olevan yksi talousrikollisuuden päälajeista. Talousrikokset jakautuvat petosrikoksiin, kavallusrikoksiin, verorikoksiin, velallisen rikoksiin, lahjusrikoksiin, kirjanpitorikoksiin, rahanpesurikoksiin, ympäristörikoksiin, arvopaperimarkkinarikoksiin sekä liiketoimintakiellon rikkomiseen. Elinkeino- ja liiketoimintarikollisuudella tarkoitetaan liiketoiminnassa tapahtuvaa rikollisuutta yleisesti. Laillisen liiketoiminnan yhteydessä esiintyvää toimintaa, jossa ei huolehdi lakisääteisistä velvoitteista, kutsutaan harmaaksi taloudeksi. Mustaksi taloudeksi kutsutaan toimintaa, joka on jo lähtökohtaisesti rikollista ja sisältää alamaailman toimintamalleja.³⁶

Rahanpesusta on esitetty lukuisia määritelmiä. Yksinkertaisesti sanottuna rahanpesu on toimintaa, jolla pyritään saamaan rikoksella hankittu omaisuus näyttämään lailliselta. Rahanpesutermillä on kuvattu mafian toimintaa kieltoain aikana 1920–1930-luvulla, jolloin hankittiin muiden liikeyritysten ohella mm. pesuloita, joita käytettiin rikoksella hankittujen tulojen ”puhdistamiseen”. Mafia lisäsi yritysten kirjanpitoon todellisten tulojen ohella myös laittomia tuloja. Tulot kirjattiin laillisesta liiketoiminnasta saaduksi tuloksi. Näin mafia keinotekoisesti loi rikollista alkuperää oleville varoille lailliselta vaikutettavan ja selitettävissä olevan alkuperän.³⁷

Sahavirran mukaan rahanpesemisellä tarkoitetaan toimia, joiden tarkoituksena on rikoksella hankitun omaisuuden tai rikoksen tuottaman hyödyn siirtäminen lailliseen talousjärjestelmään siten, että varallisuus saadaan erotetuksi rikollisesta alkuperästään ja varallisuudesta tulee siten ainakin näennäisesti legitiimiä.³⁸ Hyttisen mukaan rahanpesussa on

³⁴ Teichmann 2017, s. 132.

³⁵ Sharman 2011, s. 17.

³⁶ Laurio 2020, s. 1–2.

³⁷ Heikinheimo 1999, s. 9–10.

³⁸ Sahavirta 2008, s. 21–22; vastaavasti myös HE 183/2010 vp, s. 4.

kysymys toiminnasta, jossa rikoksella hankitun omaisuuden tai rikoksen tuottaman hyödyn alkuperä pyritään peittämään tai häivyttämään.³⁹ Rahanpesun rangaistusvastuu koostuu esirikosvaatimuksesta, rahanpesun tekotavoista ja tahallisuudesta.⁴⁰

2.2 Rahanpesun rikosoikeudellisen sääntelyn tausta Suomessa

Rahanpesurikosten kriminalisointi perustuu Suomea sitoviin kansainvälisiin velvoitteisiin⁴¹ ja Financial Action Task Forcen (FATF) suosituksiin.⁴² FATF on taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n alainen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen vastainen toimintaryhmä. FATF laatii kansainvälisiä suosituksia rahanpesun, terrorismin rahoittamisen ja joukkotuhoaseiden leviämisen estämiseksi. FATF:n suosituksia noudatetaan noin 180 valtiossa maailmanlaajuisesti.⁴³ Euroopan unionin antamilla direktiiveillä on pyritty harmonisoimaan rahanpesun estämistä ja selvittämistä edistävää preventiivistä lainsäädäntöä. Vuoden 2018 rahanpesurikosdirektiivi (EU 2018/1673) on ensimmäinen direktiivi, jolla pyritään harmonisoimaan rahanpesun rikosoikeudellista sääntelyä.⁴⁴ Direktiivissä on vähimmäisveloitteet rahanpesuna rangaistavien tekojen määrittelemisestä ja rangaistuksista.⁴⁵

Rahanpesu oli rangaistavaa kätkemisrikoksen erityisenä tekotapana vuodesta 1994 alkaen. Törkeä rahanpesu oli rangaistavaa törkeänä kätkemisrikoksena ja lievä rahanpesu kätkemisrikkomuksena. Yhteisösakko lisättiin rahanpesun seuraamukseksi vuonna 1995. Rahanpesurikokset säädettiin rangaistavaksi omina itsenäisinä rikosnimikkeinään vuonna 2003 (HE 53/2002 vp). Vuonna 2011 voimaan tulleella lailla rahanpesun tunnusmerkistöön lisättiin tekotavaksi hallussapito ja rangaistavuutta laajennettiin tekoihin, joissa te-

³⁹ Hyttinen 2021, s. 218.

⁴⁰ Hyttinen 2021, s. 218.

⁴¹ Tärkeimpiä kansainvälisiä sopimuksia rahanpesun sääntelyyn liittyen: Wienin huumausaineyleissopimus (Yhdistyneiden Kansakuntien huumausaineiden yleissopimus huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan. SopS 44/1994), Strasbourgin konfiskaatiosopimus (Euroopan neuvoston rikoksen tuottaman hyödyn rahanpesua, etsintää, takavarikkoa ja menetetyksi tuomitsemista koskeva yleissopimus, SopS 53/1994), Palermon sopimus (Yhdistyneiden kansakuntien järjestäytyneen rikollisuuden vastainen yleissopimus. SopS 20/2004) ja Varsovan yleissopimus (Euroopan neuvoston rahanpesua, etsintää, takavarikkoa ja rikoshyödyn menetetyksi tuomitsemista sekä terrorismin rahoitusta koskeva sopimus, s, Euroopan neuvoston yleissopimus nro 198.)

⁴² Sahavirta 2007, s. 155.

⁴³ HE 228/2016 vp, s. 6

⁴⁴ Hyttinen 2021, s. 55.

⁴⁵ HE 183/2020 vp, s. 4.

kijän tarkoituksena on hankkia itselleen tai toiselle hyötyä (HE 285/2010). Oikeushenkilön rangaistusvastuu ulotettiin koskemaan myös tuottamuksellista rahanpesua vuonna 2011.

Rahanpesun kriminalisoinnin tavoitteena on estää hyötyminen rikoksella saaduista tuloista ja varoista. Rahanpesun katsotaan myös muodostavan uhan lailliselle taloudelle, jota kriminalisoinnilla pyritään suojaamaan.⁴⁶ Rahanpesukriminalisointien alkuperäisenä tarkoituksena on ollut vaikeuttaa ja estää järjestäytyneen rikollisuuden toimintaedellytyksiä.⁴⁷

2.3 Esirikos

Rahanpesu edellyttää aina esirikosta, jolla saatuun omaisuuteen tai hyötyyn rahanpesutoimet kohdistuvat. Rahanpesu on esirikokseen liitännäinen teko. Esirikos on rahanpesurikokseen sisältyvä välttämättömyys ja kaikkein olennaisin rahanpesun rikostunnusmerkistötekijä. Ilman esirikosta ei synny likaista rahaa, jota pesemällä voisi syyllistyä rahanpesurikokseen.⁴⁸

Rahanpesun esirikoksia ei ole lueteltu tyhjentävästi. Rahanpesussa esirikosten joukko on täysin avoin.⁴⁹ Rahanpesun kohteena voi olla kaiken tyyppinen rikoshyöty.⁵⁰ Suomalaisessa lainsäädännössä on omaksuttu laajin mahdollinen likaisen rahan juridinen määritelmä. Suomessa kaikki laittomin keinoin, olipa kyse rikoksista tai muista rangaistaviksi määritellyistä toimista, hankittu omaisuus katsotaan rahanpesusäännösten mukaan likaiseksi rahaksi.⁵¹ Hyttinen näkee sääntelymallin sinänsä loogisena, että se pyrkii estämään kaiken likaisen rahan hyödyntämisen ja päätyminen osaksi laillista talousjärjestelmää. Rahanpesusääntelyn tausta perustuu kuitenkin kansainvälisiin sopimuksiin ja suositukseen, jotka tähtäävät kaikkein vakavimman ja järjestäytyneimmän rikollisuuden torjumiseen ja laillisen talousjärjestelmän suojaamiseen. Varastetun kahdenkymmenen euron

⁴⁶ HE 285/2010 vp, s. 3.

⁴⁷ Hyttinen 2021, s. 23, myös lain esitöiden mukaan rahanpesua koskevat kriminalisoinnit ovat tarpeen organisoidun rikollisuuden sekä siihen liittyvien rahanpesurikosten torjumiseksi (HE 53/2002 vp, s. 18).

⁴⁸ HE 183/2020 vp, s. 4 ja Hyttinen 2021, s. 227.

⁴⁹ Tapani 2013, s. 790.

⁵⁰ HE 53/2002 vp, s. 35.

⁵¹ Hyttinen 2021, s. 223.

setelin käyttäminen kulutushyödykkeeseen ei millään merkittävällä tavalla vaaranna laillista taloutta tai talousjärjestelmää.⁵²

Rahanpesun rangaistussäännöksen soveltamisala ei rajoitu rahanpesuteon ajallisesta suhteesta esirikokseen. Rangaistussäännöksestä ei ilmene minkäänlaista ajallista vaatimusta esirikoksen ja rahanpesutoimenpiteen välillä. Esirikoksen vanhentuminen ei siis ole este rahanpesusäännöksen soveltamiselle.⁵³

Rahanpesun rangaistusvastuun edellytyksenä on se, että on selvitetty esirikoksen tapahtuneen ja rikoksella on saatu taloudellista hyötyä. Rangaistusvastuu ei edellytä, että esirikoksen tekijä on tuomittu rangaistukseen tai edes sitä, että esirikoksen tekijä on tiedossa. Selvityksenä esirikoksesta voidaan esittää siis muutakin kuin lainvoimainen tuomio.⁵⁴ Rahanpesurikosoikeudenkäynnissä syyttäjän tulee pystyä näyttämään, että rahanpesun kohteena on ollut omaisuus, jonka alkuperä liittyy johonkin rangaistavaksi säädettyyn tekkoon.⁵⁵ Esirikokseen näyttämiseen liittyvää problematiikka on pohdittu suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa.⁵⁶ Tapani näkee, että esirikoksen yksilöiminen ei aiheuta yleensä tulkintaongelmia, mutta arviointi muuttuu monimutkaisemmaksi, jos esirikoksen konteksti sijoittuu lailliseen liiketoimintaan.⁵⁷

Turun hovioikeus punnitsi tuomiossa 22/137644 syyttäjän esittämän näytön riittävyttä esirikoksesta. Syyttäjä oli esittänyt esirikoksesta näyttönä puolalaisen aluesyyttäjänviraston ilmoituksen syytteen nostamisesta erään puolalaisen yrityksen toiminnassa tehdystä petosrikoksesta. Petosrikos oli Puolassa tehty pyramidihuijaus, jolla oli saatu varoja yli 39 miljoonaa euroa. Petosrikoksessa käytetyn puolalaisen yrityksen tileiltä oli siirretty lontoolaisen yrityksen tileille yli 10 miljoonaa euroa, josta oli edelleen siirretty suomalaisen yrityksen Z tilille neljällä eri siirrolla yhteensä 1 144 640 euroa. Syyttäjä ei ollut esittänyt ilmoituksen lisäksi muuta kirjallista todistelua esirikoksesta tai ulkomaisten yritysten välisistä varojen siirroista. Hovioikeus katsoi, että ilmoitusta ei voitu yksinään pitää riittävänä selvityksenä siitä, että syytteessä yksilöidyt varat olisi hankittu syytteessä väitetyllä esirikoksella, joten hovioikeus katsoi aiheelliseksi arvioida esirikoksen näytön riittä-

⁵² Hyttinen 2021, s. 225–226.

⁵³ Sahavirta 2008, s. 341.

⁵⁴ HE 53/2002 vp, s. 36.

⁵⁵ Hyttinen 2021, s. 228.

⁵⁶ Ks. esim. Hyttinen 2021, s. 229–248; Sahavirta 2008 s. 341–344 ja Frände et al. 2018, s. 784–787.

⁵⁷ Tapani 2013, s. 791.

vyyttä myös myöhemmistä varojen siirroista ja niiden perusteista esitetyn selvityksen valossa. Yritys Z tilille tulleista varoista syyttäjä esitti näyttönä tiliotteen, josta kävi ilmi, että varat olivat peräisin lontoolaisen yrityksen tililtä. Yritys Z ja sen hallituksen jäsen ja toiminnasta vastannut A esittivät erinäisiä selvityksiä varoille. Esitetyn selvityksen perusteella hovioikeus totesi, että varojen siirroille lontoolaiseen yritykseen ja sieltä edelleen suomalaiseen yritykseen Z ja sieltä edelleen eri tahoille ei ollut esitetty uskottavaa liiketaloudellista perustetta tai muutenkaan hyväksyttävää syytä. Hovioikeus arvioi esitettyä näyttöä kokonaisuudessaan ja katsoi, että esirikos oli tapahtunut.

2.4 Rahanpesuprosessi

Rahanpesun määritelmää on pyritty konkretisoimaan kuvaamalla se prosessiksi, jossa rikoshyöty muunnetaan lailliseksi omaisuudeksi.⁵⁸ Rahanpesun kohteena olevaa omaisuutta voidaan kuvata termeillä likainen raha, rikoksen tuottama hyöty ja rikoshyöty.⁵⁹ Rahanpesuprosessin on oikeuskirjallisuudessa katsottu perustuvan kolmivaiheiseen malliin, jonka osat ovat sijoittaminen (*placement*), harhauttaminen (*layering*)⁶⁰ ja palauttaminen (*integration*). Rahanpesu esitetään tyypillisesti jatkumona, jossa laittomia rahavaroja sijoitetaan ensin rahoitusjärjestelmään esimerkiksi tallettamalla käteistä pankkitilille. Toisessa vaiheessa laittomia maksuja talletetaan pieniä määriä useiden pankkitilien kautta tai ne sekoitetaan laillisesti saatuihin varoihin niiden rikollisen alkuperän häivyttämiseksi. Varojen alkuperää peitellään edelleen käyttämällä väärennettyjä asiakirjoja, nimettömiä peiteyhtiöitä ja monimutkaisia yritysrakenteita. Laittomat varat liitetään siten takaisin lailliseen järjestelmään tulevaa uudelleensijoittamista varten muuntamalla ne näennäisesti lailliseksi varoiksi, kuten yrityksen osakkeiksi, kiinteistöiksi, tai erityisen arvokkaaksi irtaimeksi omaisuudeksi kuten luksusautoiksi. Rahanpesun tavoitteena ja päämääränä on, että esirikoksen tekijä voi käyttää hyödykseen esirikoksella saamaansa varallisuutta.⁶¹ Rahanpesua voidaan kutsua prosessiksi kahdessa mielessä. Rikoshyödyn puhtaaksi peseminen on prosessi, jota voidaan kolmivaiheisen mallin avulla. Toisaalta kyse on organisoitunutta rikollisuutta ylläpitävästä prosessista. Pestyä rikollista alkuperää olevaa rahaa voidaan käyttää hyväksi laillisessa liiketoiminnassa ja siitä saaduilla varoilla

⁵⁸ Sahavirta 2008, s. 24.

⁵⁹ Hyttinen 2021, s. 222.

⁶⁰ myös suomennosta häivyttäminen käytetään

⁶¹ Ks. kolmivaiheisesta mallista tarkemmin esimerkiksi Gilmour 2022, s. 37, Hyttinen 2021, s. 24–25, Sahavirta 2008 s. 25–36, Sharman 2011, s. 18, Cassella 2018, s. 494–495, Gilmore 2011, s. 34, Heikinheimo 1999, s. 20–28.

voidaan edelleen laajentaa toimintaa.⁶² Omaisuus kuitenkin pysyy likaisena, vaikka sen muoto muutettaisiin. Esimerkiksi rikoksesta saaduilla käteisvaroilla ostettu kello on yhtä lailla likaista omaisuutta kuin se raha, jolla kello ostettiin.⁶³ Rahanpesurikoksissa voi olla joissain tapauksissa ongelmallista määritellä, milloin on kysymys osallisuudesta esirikokseen ja milloin siitä erillisestä rahanpesutoimesta.⁶⁴

Kansainvälisessä oikeuskirjallisuudessa kolmivaiheista mallia on myös kritisoitu.⁶⁵ Gilmourin mukaan rahanpesua kuvataan usein ”sijoittamisen, häivyttämisen ja palauttamisen” mallin kautta ikään kuin se olisi rikollisten tärkein (ja joskus ainoa) keino laillistaa tulonsa. Rahanpesun hahmottaminen tiukasti kolmivaiheisen mallin mukaan on siitä ongelmallinen, että kaikkia mallin vaiheita ei tarvitse suorittaa, jotta rahaa voitaisiin tehokkaasti pestä.⁶⁶ Gilmour kyseenalaistaa käsityksiä rahanpesusta ja siihen liittyvästä sääntelystä. Gilmourin mukaan rahanpesuun liittyvässä keskustelussa tulisi keskittyä siihen osallistuviin toimijoihin ja tiloihin, sen sijaan että, kuvaillaan ja mietitään rahanpesua prosessina. Rahanpesulainsäädäntö ei puutu riittävästi rahanpesuun, koska sen perustana on edelleen epätäydellinen ymmärrys rahanpesusta ilmiönä. Perinteinen kolmivaiheinen malli rahanpesun vaiheista on vanhentunut, koska siinä ei oteta huomioon rahanpesun nykyaikaisia suuntauksia kuten teknologian ja globalisaation myötä kehittyneitä uusia tapoja tehdä rikoksia. Rahanpesu on järjestäytyntä toimintaa, jossa hyvin organisoituneet rikolliset toimivat yhdessä ja joilla on motivaatiota salata laittomat varat viranomaisilta. Ammattimaiset välittäjät (kuten juristit, pankkiirit ja kirjanpitäjät) voivat tarjota laillisuuden verhon epäilyttäville liiketoimille. Poliittisesti vaikutusvaltaiset henkilöt ja heihin yhteydessä olevat yritykset ovat alttiita rahanpesuun osallistumiselle. Rahanpesu toimii sekä katutason että korkeatasoisten liiketilojen kautta. Katutason liiketoimintaympäristö mahdollistaa laittoman rahan pääsemisen rahoitusjärjestelmään. Kolmannet maat tarjoavat suotuisan ympäristön ja oikeudellisen ilmapiirin rahanpesulle, koska ne tarjoavat tiukan

⁶² Hyttinen 2021, s. 27–28.

⁶³ Hyttinen 2021, s. 223; myös Sahavirta on katsonut, että omaisuuden likainen alkuperä ei katoa, vaikka se saatettaisiin osaksi laillista taloutta Sahavirta 2008, s. 344–345.

⁶⁴ Neira 2004, s. 129.

⁶⁵ Esim. Casella 2018, s. 495–497, Gilmour 2022 s. 43, Hauck – Peterke 2016, s. 241–242, joiden mukaan kolmiportainen malli ei toimi jokaisessa rahanpesutapauksessa. Teoksessa esitellään myös rahanpesun kaksi-komponenttinen malli.

⁶⁶ Gilmour 2022, s. 38. ks. myös Hyttinen 2021, s. 28, jonka mukaan prosessimuotoinen kuvaaminen ei tavoita sitä, mistä pienimuotoisemmassa rahanpesussa on kysymys, eikä tekokokonaisuutta ole aina perusteltua jakaa sijoitusvaiheeseen, harhautusvaiheeseen ja palautusvaiheeseen.

salassapidon ja olemattoman valvonnan.⁶⁷ Casella näkee myös 1980-luvulta peräisin olevan kolmiportaisen mallin vanhentuneena, koska rahanpesu on loputtoman monimuotoista ja kattaa kaikentyypisen rikollisen toiminnan huumekaupasta valkokaulusrikoksiin, ase-, ihmis-, ja villieläinkauppaan, kehitysmaiden julkiseen korruptioon, pakotteiden kiertämiseen ja terrorismin rahoittamiseen. Casella näkee, että yksi malli rahanpesuprosessille ei vastaa nykytodellisuutta, jossa tapaukset ovat monimutkaisia ja joissa voidaan hyödyntää kaikkia 2000-luvun suomien vaihtoehtoja, kuten virtuaalivaluuttoja, perinteiselle rahoitusjärjestelmälle.⁶⁸

Suomalaisessakin oikeuskirjallisuudessa on todettu, että rahanpesun kolmivaiheinen malli ei tavoita sitä, mistä pienimuotoisemmassa rahanpesussa on kysymys. Esimerkiksi tekijä on ostanut itselleen ja kaverilleen pullon alkoholia kaverin anastamalla viisikymppisellä, tekokokonaisuutta on perusteetonta jakaa sijoitusvaiheeseen, häivytysvaiheeseen ja palautusvaiheeseen, vaikka teko sinänsä täyttäisi rahanpesun tunnusmerkistön. On myös perusteetonta väittää, että teko olisi vahingoittanut laillista talousjärjestelmää tai sen toimivuutta.⁶⁹

Rahanpesu voi olla tekomuodoiltaan ja moitittavuudeltaan eritasoisia toimintaa.⁷⁰ Karkeasti jaoteltuna rahanpesua voidaan tarkastella kahdenlaisena toimintana – pienimuotoisena, jossa liikkuvat pienet summat – sekä suunnitelmallisena ja järjestäytyneenä toimintana, jossa liikkuvat suuret summat. Ensinnäkin rahanpesu voi olla pikkurikollisten toimintaa, jossa esimerkiksi anastusrikoksen tekijä antaa anastamansa tavaran myytäväksi kaverilleen, jonka toimintaa voidaan arvioida rahanpesuna. Toisaalta kyse voi olla järjestäytyneen rikollisryhmän suunnitelmallisesta toiminnasta, jossa pestään rikollisesta toiminnasta saatuja varoja monimutkaisten yritysorganisoiden kautta, varoja kierrätetään veroparatiisimaissa ja toiminnassa saatetaan käyttää apuna lahjottuja pankkiireja tai asiaan erikoistuneita lakimiehiä. Tässä tutkielmassa mielenkiinto kohdistuu jälkimmäiseen suunnitelmallisempaan toimintaan, jossa käytetään rahanpesussa erilaisia oikeushenkilöitä, jolloin myös oikeushenkilön rangaistusvastuu voi tulla sovellettavaksi.

⁶⁷ Gilmour 2022 s. 43.

⁶⁸ Casella 2018, s. 496–497.

⁶⁹ Hyttinen, s. 28, 2021. Myös jo vuonna 1999 Heikinheimo on todennut lisensiaatintyössään, että rahanpesun vaiheet voivat olla myös samanaikaisia, osittain päällekkäisiä tai rahanpesu voidaan yksinkertaisimmillaan suorittaa ainoastaan yhtä vaihetta käyttäen ja käytännössä voi olla vaikea ratkaista, mihin vaiheeseen yksittäinen toimenpide kuuluu (Heikinheimo, 1999, s. 20.)

⁷⁰ Hyttinen 2021, s. 22–23, Gilmour 2022, s. 37.

Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota siihen, että rahanpesutapakset harvoin liittyvät vakavaan kansainväliseen järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Hyttinen toteaa, että merkittävä määrä käräjäoikeuksiin päätyvistä rahanpesutapauksista on pikkurikollisten tekemiä. Perinteiset kätkemisrikokset ajetaan nykyään pikemminkin rahanpesurikoksina kuin kätkemisrikoksina.⁷¹ Rahanpesulainsäädäntö on kuitenkin luotu systemaattista ja suuria varoja käsittävää rahanpesua ajatellen. Sääntelyn taustalla on merkitystä pohdittaessa rahanpesutunnusmerkistöjen tulkintaa ja soveltamista ja sitä, kohdistuuko rahanpesuvastuu toivotulla tavalla. Rikosoikeudellisen keskustelun näkökulmasta ei ole ongelmatonta, että sääntely koskee sekä kaikkien laajinta kansainvälistä rikollisuutta että pienimuotoista paikallista rikollisuutta.⁷²

Vain yhdessä tämän tutkielman aineistona olevista oikeustapauksista oli kansainvälinen liityntä ja systemaattinen luonne. Rahanpesun systemaattisuutta ja ammattimaisuutta ilmensi se, että varoja kierrätettiin maasta toiseen eri yritysten kautta hyödyntäen kirjanpitäjän palveluita. Turun hovioikeuden tuomiossa 22/137644 (Pirkanmaan käräjäoikeuden tuomio 21/120475) rahanpesun esirikos oli tapahtunut Puolassa. Pyramidihuijauksessa käytetyn puolalaisen yrityksen tililtä oli siirretty Lontoossa asuvan henkilön ja hänen yrityksensä tilille petoksella saatuja varoja, jotka oli edelleen siirretty hänen isänsä A:n suomalaisen yrityksen Z:n tilille, josta edelleen suomalaisen kirjanpitäjän B:n toimesta ja hänen tilitoimistonsa X:n toiminnassa ulkomaisille pankkitileille. A tuomittiin törkeästä rahapesusta ja hänen määräysvallassaan olleelle yritykselle Z tuomittiin 60 000 euron yhteisösakko. Kirjanpitäjä B tuomittiin myös törkeästä rahanpesusta ja tilitoimistolle, jonka toimitusjohtajana hän toimi, tuomittiin 9000 euron yhteisösakko.

Ulkomaisessa oikeuskirjallisuudessa on tunnistettu systemaattiseen rahanpesuun liittyvät haasteet. Gilmourin mukaan rahanpesijät uudistavat ja muuttavat jatkuvasti toimintaansa peittääkseen laittomien varojen alkuperän ja sopeutuvat tehokkaasti viranomaisten vahvistuviin rahanpesun vastaisiin toimiin. Suurimpana haasteena rahanpesutapausten tutkinnassa ja myöhemmin syyttämässä on laittomien varojen jäljittäminen. Uusien rahanpesulakien ja täytäntöönpanotoimien kehittämiseen kuluva aika johtaa usein siihen, että rahanpesijät ovat jo tällä välin keksineet uusia toimintatapoja. Rahanpesun torjuntaa vaikeuttaa entisestään lisääntynyt globalisaatio. Suuri kansainvälisten maksujen määrä, lukuisat maksutavat, parantuneet ja monipuolistuneet viestintäkanavat ja helpompi pääsy

⁷¹ Hyttinen 2021 s. 23.

⁷² Hyttinen 2021, s. 29.

finanssimarkkinoille, mahdollistavat rahanpesun entistä helpommin. Prepaid-maksukortit, vertaismaksujärjestelmät ja muut digitaaliset maksut tarjoavat uusia mahdollisuuksia myös rahanpesijöille. Kaupankäynti anonyymeillä kryptovaluutoilla tarjoaa helppoutta ja anonyymiyttä verrattuna perinteisiin maksuihin. Rahanpesulle ominaisen kansainvälinen ja rajat ylittävä luonteen vuoksi viranomaisten on vaikeaa jäljittää varoja, jotka on siirretty ”pestäviksi” ulkomailla. Viranomaiset myös kohtaavat haasteita eri maiden rahanpesulakien ja tiedonsaantioikeuksien kanssa.⁷³

2.5 Rahanpesun tekotavat ja tunnusmerkistöt

Suomessa rahanpesusäännökset on sijoitettu rikoslain 32 lukuun (RL 32:6–14). Rahanpesuluku sisältää rahanpesua koskevat tunnusmerkistöt (RL 36:6–10), rahanpesun rikosoikeudellista vastuuta rajoittavat rajoitussäännökset, eli itsepesusäännökset (RL 31.11.1) ja yhteistaloudessa asumista koskevan rajoitussäännöksen (RL 32:11.2), säännökset rahanpesun kohteena olleen omaisuuden menettämisestä (RL 32:12) ja oikeushenkilön rangaistusvastuusta (RL 32:14).

Rahanpesusta on kriminalisoitu viisi tekomuotoa: rahanpesu, törkeä rahanpesu, salahanke törkeän rahanpesun tekemiseksi, tuottamuksellinen rahanpesu ja rahanpesurikkomus. Rikoslain 32 luvun 14 § sisältää soveltamisalasäännökset rahanpesurikoksista, joihin oikeushenkilön rangaistusvastuuta sovelletaan. Soveltamisala kattaa rahanpesun, törkeän rahanpesun ja tuottamuksellisen rahanpesun tunnusmerkistöt. Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalan ulkopuolelle kuuluvia salahanketta törkeän rahanpesun tekemiseksi ja rahanpesurikkomusta ei käsitellä tässä tutkielmassa.

Perusmuotoisesta rahanpesusta säädetään rikoslain 32 luvun 6 §:ssä seuraavasti:

”Joka

1) ottaa vastaan, käyttää, muuntaa, luovuttaa, siirtää, välittää tai pitää hallussaan rikoksella hankittua omaisuutta, rikoksen tuottamaa hyötyä tai näiden tilalle tullutta omaisuutta hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä tai peittääkseen tai häivyttääkseen hyödyn tai omaisuuden laittoman alkuperän tai avustaakseen rikoksentekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset taikka

⁷³ Gilmour 2022, s. 39–41.

2) peittää tai häivyttää rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn taikka näiden tilalle tulleen omaisuuden todellisen luonteen, alkuperän, sijainnin tai siihen kohdistuvat määräämistoimet tai oikeudet taikka avustaa toista tällaisessa peittämisessä tai häivyttämisessä,

on tuomittava *rahanpesusta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.”

Rahanpesun tekotavat voidaan säännöksen rakenteen perusteella jakaa kahteen alaryhmään. Tarkoitusta korostavaan rahanpesuun kohdassa 1) ja seurausta edellyttävään rahanpesuun kohdassa 2).⁷⁴ Molempia tekomuotoja yhdistää esirikosvaatimus, mutta muun muassa tahallisuus hahmottuu molemmissa alaryhmissä eri tavalla. Hyttisen mukaan rikosoikeussystemaattisesti rahanpesun rikostunnusmerkistö on moniulotteinen ja monikerroksinen.⁷⁵ Tapani näkee rahanpesurikokset hankalana rikostyyppinä tunnusmerkistön täyttymisen ja tahallisuusarvioinnin näkökulmasta.⁷⁶ Tekomuotoja tarkastellaan tarkemmin jaksoissa 2.5.1 ja 2.5.2.

Törkeästä rahanpesusta säädetään rikoslain 32 luvun 7 §:ssä seuraavasti:

Jos rahanpesussa

1) rikoksen kautta saatu omaisuus on ollut erittäin arvokas tai

2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti,

ja rahanpesu on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava *törkeästä rahanpesusta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Rahanpesu kvalifioituu törkeäksi, jos rikoksen kautta saatu omaisuus on ollut erittäin arvokas tai rikos on tehty erityisen suunnitelmallisesti. Lisäksi rahanpesun on oltava kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lain esitöissä ja oikeuskäytännössä noin 13 000 euron omaisuutta on pidetty erittäin arvokkaana.⁷⁷ Vähäarvoisempaankin omaisuuteen kohdis-

⁷⁴ HE 285/2010 vp, s. 6.

⁷⁵ Hyttinen 2021, s. 219.

⁷⁶ Tapani 2013, s. 790.

⁷⁷ HE 53/2002 vp, s. 36, Ks. myös KRP 2021, s. 13 tuoreen oikeuskäytännön osalta.

tuvaan rahanpesua on pidetty oikeuskäytännössä törkeänä, kun se on tehty erityisen suunnitelmallisesti ja teko on myös ollut kokonaisuutena arvostellen törkeä.⁷⁸ Rahanpesua voidaan pitää perusolemukseltaan suunnitelmallisena rikollisuuden lajina. Erityinen suunnitelmallisuus viittaa kuitenkin ensisijaisesti tekoihin, joiden avulla rikoshyödyn alkuperä pyritään konkreettisesti peittämään tai häivyttämään.⁷⁹ Erityistä suunnitelmallisuutta voi osoittaa monimutkaiset järjestelyt, rahanpesun toteuttamista on suunniteltu etukäteen ja sen valmistelemiseksi on ryhdytty esirikoksesta erillisiin toimiin. Tämänkaltaisia toimia voivat olla esimerkiksi yritysten perustaminen ja pankkitilien avaaminen vain rahanpesun toteuttamiseksi, näennäisdokumenttien laatiminen, omaisuuden siirtäminen maasta toiseen.⁸⁰ Myös tekijän asemalla ja ammattitaidolla on merkitystä teon suunnitelmallisuutta arvioitaessa. Jos tekijä esimerkiksi työskentelee rahanpesuilmoitusvelvollisen palveluksessa ja hyödyntää ammattiaan rahanpesussa, voidaan teko kvalifioida törkeäksi.

Turun hovioikeuden ratkaisussa 22/137644 kirjanpitäjänä toimeen B:n katsottiin syyllistyneen törkeään rahanpesuun ja hänen ammatillaan oli merkitystä teon arvioinnissa. Tapauksessa B:n asiakkaan tilille oli tullut ulkomaiselta tililtä huomattavia summia varoja yhteensä noin 1,14 miljoonaa euroa ilman liikeloudellista perustetta. B oli siirtänyt varoja edelleen eteenpäin ulkomaisille tileille ilman liikeloudellista perustetta tai muutaakaan hyväksyttävää syytä. Hovioikeus katsoi, että kirjanpitoa ja tilipalveluita ammattimaisesti harjoittanut B:llä oli korostettu velvollisuus selvittää varojen alkuperää ja että B:n on täytyntä pitää varsin todennäköisenä, että tilisiirtojen kohteena olleiden varojen alkuperä oli laiton. Teon kvalifioitumista törkeäksi hovioikeus perusteli sillä, että B:n rooli rahanpesuteossa oli ollut keskeinen ja aktiivinen, koska hän oli suorittanut konkreettisia rahanpesurikoksen täytäntöönpanotoimia, rahanpesun kohteena oli huomattava summa rahaa ja alkuperästä saatu selvitys oli ilmeisen riittämätöntä. B:n tilipalveluyritykselle määrättiin yhteisösakko.

Rahanpesuilmoituksen tekemättä jättäminen voi kertoa myös erityisestä suunnitelmallisuudesta.⁸¹ Lähtökohtaisesti kokonaistörkeydellä tarkoitetaan jollakin tavalla merkittävämpää törkeyttä kuin yksittäisen kvalifiointitunnusmerkistön edellyttämä törkeys. Ko-

⁷⁸ HE 183/2020 vp, s. 21, Ks. myös KRP 2021, s. 13 tuoreen oikeuskäytännön osalta.

⁷⁹ Hyttinen 2021, s. 548.

⁸⁰ Sahavirta 2008, s. 192.

⁸¹ Hyttinen 2021, s. 549.

konaistörkeysarvostelussa oli suoritettava pro et contra-harkintaa, jossa huomioidaan konaistörkeyden puolesta ja sitä vastaan puhuvat seikat. Tekoa voidaan pitää todennäköisesti kokonaisuutena arvostellen törkeänä, jos useampi kuin yksi kvalifiointikriteeri täyttyy.⁸²

Tuottamuksellisesta rahanpesusta säädetään rikoslain 32 luvun 9 §:ssä seuraavasti:

Joka törkeästi huolimattomuudesta ryhtyy 6 §:ssä tarkoitettuihin toimiin, on tuomittava tuottamuksellisesta rahanpesusta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Rahanpesu on rangaistavaa myös niissä tapauksissa, joissa varojen vastaanottajalla ei ole varmaa tietoa varojen alkuperästä, mutta hänen tekonsa osoittaa törkeää huolimattomuutta. Tekijältä vaaditaan törkeää tuottamusta. Tuottamuksellinen tekemuoto kattaa perustunnusmerkistön tekotavat. Tuottamuksellista toimintaa on varojen tai niiden sijaan tulleen omaisuuden luovuttaminen tavanomaisesti poikkeavissa olosuhteissa, jolloin vastaanottavalla henkilöllä on olosuhteiden vuoksi painava syy suhtautua varojen alkuperään epäillen. Lain esitöissä mainitaan esimerkkinä objektiivisesti havaittavista seikoista, joiden perusteella varojen alkuperää on aiheutta epäillä, tilanteet, joissa rahanpesurikoksen tekijä tuntee esirikoksen tekijän taloudellisen aseman hyvin, eikä hänen sen nojalla ole syytä pitää mahdollisena, että varat on saatu rehellisesti. Myös tietoisuus esirikoksen tekijän elämätilanteesta, kuten huumausaineiden kauppaamisesta, taloudellisista vaikeuksista tai esitutkinnasta voisi antaa syynt epäillä varojen alkuperää.⁸³

Yhtiöitä perustettaessa tai avustettaessa liiketoimissa, varojen alkuperää on syytä epäillä, jos liiketoimiamia on syytä epäillä valeoikeustoimiksi, esimerkiksi siksi, että omaisuuden tosiasiallinen määräysvalta eroaa muodollisista seikoista tai toimet ovat vailla liiketaloudellista perustetta. Tuottamusarvioinnissa on kiinnitettävä myös huomiota mahdollisuuden selvittää varojen alkuperää. Rahanpesulaissa lueteltujen ilmoitusvelvollisten se-lonottovelvollisuus on lain nojalla muita korkeammalla tasolla. Jos lain määrittämä il-

⁸² Hyttinen 2021, s. 554–555.

⁸³ HE 53/2002 vp, s. 37–38.

moitusvelvollinen ei selvitä liiketoimen perusteita, tekoa joudutaan arvioimaan myös tahallisuuden näkökulmasta.⁸⁴ Kokeneen ja ammattitaitoisen lakimiehen, konsultin tai vastaavan ammattilaisen voidaan olettaa tunnistavan epätavalliset olosuhteet, joiden perusteella on syytä epäillä toimien taustalla olevan rahanpesua.⁸⁵

Hallituksen esityksen mukaan selvitys- ja ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönti voi osoittaa tahallisuutta.⁸⁶ Jos tekoa ei voida pitää tahallisenä, sitä voidaan arvioida tuottamuksellisen rahanpesun näkökulmasta. Selvitys- ja ilmoitusvelvollisuuden laiminlyönti ei kuitenkaan automaattisesti kerro tahallisuudesta. Arvioitaessa mahdollisuutta selvitys- ja ilmoitusvelvollisuuden täyttämiseen, on otettava huomioon erilaiset toimijat ja näiden käytössä olevat resurssit. Pankkikonsernilta voidaan olettaa parempaa kapasiteettia velvollisuuksien täyttämiseen kuin pieneltä elinkeinonharjoittajalta.⁸⁷

Lain esitöissä todetaan, että tuottamuksellinen rahanpesu ei täyty silloin, kun rahanpesulain mukainen selvitys- ja ilmoitusvelvollisuus on täytetty eikä epäily rahanpesusta ole varsin vahva.⁸⁸ Jos rahanpesuepäily ei ole erityisen vahva, ilmoitusvelvollisuuden täytyminen voi toimia eräänlaisena rikosoikeudellisena vastuuvapausperusteena. Riskienhallinnan näkökulmasta ilmoitusvelvollisten on kannattavaa tehdä rahanpesuilmoituksia matalalla kynnyksellä.⁸⁹

Kuitenkin korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2021:6 katsonut, että rahanpesulain mukaisesta rahanpesuilmoituksesta huolimatta oikeushenkilön toiminnassa oli syyllistytty tuottamukselliseen rahanpesuun. Tapauksessa katsottiin, että asiassa esitettyjen seikkojen perusteella oikeushenkilöllä oli ollut vahva epäily rahanpesusta ja silti rahanpesutoimien oli annettu jatkoa.⁹⁰ Ilmoitusvelvollisuuden täytyminen ei ole siis ole automaatio tuottamuksellisesta rahanpesuvastuusta vapautumiseen. Korkein oikeus ei tuominnut oikeushenkilöä tuottamuksellisesta rahanpesusta, mutta sille määrättiin yhteisösakko, koska sen toiminnassa oli syyllistytty tuottamukselliseen rahanpesuun. Tapauksessa ei tuomittu luonnollista henkilöä. Vastuu perustui ns. anonyymiin syyllisyyteen.

⁸⁴ HE 53/2002 s. 38.

⁸⁵ Sahavirta 2008, s. 199.

⁸⁶ HE 53/2002 vp, s. 38.

⁸⁷ Hyttinen 2021, s. 596.

⁸⁸ HE 53/2002 s. 38.

⁸⁹ Hyttinen 2021, s. 593–594.

⁹⁰ KKO 2021:6, kohta 38.

2.5.1 Tarkoitusta korostava rahanpesun tekomuoto

Tarkoitusta korostavalla rahanpesulla tarkoitetaan rikoslain 32 luvun 6 §:n 1 momentissa säädetyn rahanpesurikoksen 1 kohtaa, jonka mukaan

rahanpesusta tuomitaan se, joka ottaa vastaan, käyttää, muuntaa, luovuttaa, siirtää, välittää tai pitää hallussaan rikoksella hankittua omaisuutta, rikoksen tuottamaa hyötyä tai näiden tilalle tullutta omaisuutta hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä tai peittääkseen tai häivyttääkseen hyödyn tai omaisuuden laittoman alkuperän tai avustaakseen rikosentekijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset.

Rahanpesurikoksen rikosvastuu edellyttää tekijältä rahanpesullista tarkoitusta eli hyödynhankkimistarkoitusta, peittämistä tai häivyttämistarkoitusta taikka avustamistarkoitusta. Tunnuksmerkistön täyttymiseksi riittävää on tekijän tarkoitus. Tunnuksmerkistön täyttyminen ei edellytä esimerkiksi sitä, että rikosentekijää on avustettu välttämään rikoksen oikeudelliset seuraamukset tai että rikoshyödyn alkuperä on peittynyt.⁹¹ Tarkoitusedellytystä voidaan kutsua ahneustunnuksmerkistöksi, koska tekijän toimintaa ohjaa hyötymistarkoitus. Tarkoitustahallisuudessa tekijä tahtoo, tarkoittaa ja tavoittelee tunnuksmerkistön mukaista seurausta.⁹² Tarkoitusta edellyttävässä rahanpesussa on korotettu tahallisuusvaatimus, syyttäjän tulee pystyä osoittamaan teon tarkoitus.⁹³ Rahanpesun aktiivisia tekemuotoja voidaan katsoa olevan rikoshyödyn käyttäminen, muuntaminen, luovuttaminen, siirtäminen ja välittäminen, kun taas vastaanottamisen ja hallussapidon voidaan katsoa olevan passiivisempia tekemuotoja.

Ensimmäinen listauksen ryhtymistekotavoista on rikoshyödyn vastaanottaminen. Tekokokonaisuudessa voi täytyä useampikin ryhtymistekotapa, mutta yhdenkin ryhtymistekotavan täytyminen riittää.⁹⁴ Vastaanottaminen voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun pankin tai vakuutusyhtiön työntekijä hyötymistarkoituksessa ottaa vastaan likaista rahaa ollen myös tietoinen varojen laittomasta alkuperästä.⁹⁵ Vastaanottamisen rangais-
tavuuden kriteerit ovat yleiskielen mukaiset. Rikoshyödyn vastaanottaminen täyttyy, kun

⁹¹ Hyttinen 2021, s. 219.

⁹² HE 285/2020 vp, s. 7.

⁹³ Frände et al. 2018, s. 789.

⁹⁴ Hyttinen 2021, s. 284.

⁹⁵ HE 180/1992 vp, s.18.

rikoshyöty otetaan vastaan, riippumatta siitä, minkä laatuista omaisuus on ollut tai missä asemassa vastaanottaja on ollut vastaanottamishetkellä.⁹⁶

Toinen ryhtymistekotavoista on rikoshyödyn käyttäminen. Lain esitöissä todetaan, että käyttämisellä tarkoitetaan rikoshyödyn nopeatahtista tuhlaamista.⁹⁷ Käyttämisen krimi-nalisoinnilla voidaan reagoida esirikoksen tekijän läheisen, kuten puolison, toimintaan, jos läheinen pyrkii käyttämään rikoshyötyä omaksi tai perheen hyväksi. Käyttämisteko-tunnusmerkistöä voidaan kuitenkin soveltaa myös muissa kuin läheistilanteissa.⁹⁸ Oikeushenkilön toiminnassa käyttäminen voisi ilmetä esimerkiksi, jos oikeushenkilö ottaa vastaan likaista rahaa ja edelleen käyttää ostoihin tai investoimalla omaan toimintaansa.

Kolmas ryhtymistekotavoista on rikoshyödyn muuntaminen. Muuntaminen tarkoittaa rikoshyödyn muuntamista toisen muotoiseksi tai laatuiseksi. Muuntaminen on rahanpesun toteuttamisen aktiivista toimintaa.⁹⁹ Muuntaminen voi esiintyä oikeushenkilöiden toiminnassa esimerkiksi seuraavasti: rahanpesijä ostaa rikoksista saaduilla käteisvaroilla ajoneuvoja, mutta myy ne edelleen autoliikkeille ja pyytää maksun tilille. Autoliike ei varmista tilin omistajuutta, joten rahanpesijä ohjaa varat esirikoksen tekijän tilille. Näin esirikoksen tekijä on saanut legitiimin oloisesta lähteestä, eli autokaupasta varoja ja voi käyttää näitä tilivaroja esimerkiksi kiinteistökaupassa.

Neljäs ryhtymistekotavoista on luovuttaminen. Luovuttamisessa voi olla kyse esimerkiksi siitä, että rikoshyöty on saatu valeoikeustoimilla vaikuttamaan lailliselta omaisuudelta ennen kuin se luovutetaan takaisin esirikoksen tekijälle. Luovuttaminen viittaa tilanteseen, jossa rikoshyöty on ollut pidempään rahanpesijän hallussa kuin siirtämisessä.¹⁰⁰ Siirtäminen kattaa kaikki yleiskieliset menettelyt, jossa siirretään rikoshyötyä. Kyseeseen voi tulla esimerkiksi tilisiirrot ja omaisuuden siirtäminen toisen henkilön nimiin. Siirtämistunnusmerkistö voi täytyä myös, jos rahanpesijä siirtää rahavaroja omien tiliensä tai hallinnoimiensa yritysten välillä.¹⁰¹

Kuudes ryhtymistekotavoista on rikoshyödyn välittäminen. Välittämistekotapa voi lain esitöiden mukaan tulla kyseeseen esimerkiksi, jos rahanpesijä toimii kiinteistövälittäjänä

⁹⁶ Hyttinen 2021 vp. s. 284.

⁹⁷ HE 53/2002 vp, s. 35.

⁹⁸ Hyttinen 2021, s. 286–287.

⁹⁹ Hyttinen 2021, s. 288.

¹⁰⁰ Hyttinen 2021, s. 294–295.

¹⁰¹ Hyttinen 2021, s. 298.

tai arvopapeinvälittäjänä ja välittää rikoshyötyä.¹⁰² Välittämistunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä, että omaisuuserä olisi rahanpesijän hallussa. Hyttisen mukaan rikoshyödyn välittäminen on teknologisen kehityksen ja digitalisaation myötä muodostunut kenties merkittävimmäksi ryhtymistekotapatunnusmerkistötekijäksi.¹⁰³ Yksityishenkilöiden ja myös oikeushenkilöiden väliselle kaupankäynnille on tyypillistä käyttää kolmannen osapuolen tarjoamia sähköisiä kaupankäyntialustoja tuotteiden välittämiseen.

Viimeisin ryhtymistekotapa on rikoshyödyn hallussa pitäminen. Hallussa pitäminen kattaa yleiskielisen hallussapidon kuin myös ne tilanteet, joissa rahanpesijällä ei ole yksinomaista tai edes selkeää hallintasuhdetta rikoshyötyyn. Hallussapito laajentaa rikosvastuun ajallisuutta. Rahanpesusta syytetyn on vaikeampi vedota syyteoikeuden vanhentumiseen silloin kun häntä syytetään rikoshyödyn hallussa pidosta.¹⁰⁴ Oikeushenkilön kannalta asia voi olla merkityksellinen, jos se on ottanut vastaan varoja, jotka ovat sekoittuneet oikeushenkilön omiin varoihin, eikä pystytä tarkasti erottamaan, ovatko nämä kyseiset varat edelleen oikeushenkilön hallussa.

Tarkoitusta korosta rahanpesu sisältää kolme tarkoitustunnusmerkistötekijää: hyötymistarkoituksen, peittämisen tai häivyttämistarkoituksen sekä esirikoksen tekijän avustamistarkoituksen. Hyötymistarkoitus ja ryhtymistekotavoista hallussapito lisättiin rahanpesun tunnusmerkistöön samassa uudistuksessa, jossa laajennettiin oikeushenkilön rangaistusvastuu kattamaan myös tuottamuksellisen rahanpesun.¹⁰⁵ Hyötymistarkoituksessa keskeistä on itselle tai toiselle hankittu hyöty. Taloudellisen hyödyn lisäksi hyödyksi voidaan lukea teosta seuraava mahdollinen oikeudellinen hyöty, kuten rikosvastuuseen joutumisen välttäminen. Hyödyn on oltava konkretisoitavissa ja hyödyn on oltava riittävässä syyseuraussuhteessa rahanpesutekoon.¹⁰⁶

Peittämisen ja häivyttämistarkoitus on käsitteellisesti rahanpesun ytimessä. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu näiden käsitteiden kattavan käytännössä saman teon, tekemättä eroa käsitteiden merkityssisältöjen välille.¹⁰⁷ Termien välille ei ole tehty eroa myöskään oi-

¹⁰² HE 53/2002 vp, s. 35.

¹⁰³ Hyttinen 2021, s. 303.

¹⁰⁴ Hyttinen 2021, s. 310.

¹⁰⁵ HE 285/2010 vp, s. 1.

¹⁰⁶ Hyttinen 2021, s. 317–318

¹⁰⁷ Ks. Heikinheimo 1999 s. 122–123 ja Hyttinen 2021 s. 320

keuskäytännössä, tavanmukaista on ollut toteamus ”tekijällä on ollut peittämis- ja häivyttämistarkoitus”.¹⁰⁸ Avustamistarkoitus ei viittaa rikosentekijän avustamiseen esirikoksen tekemisessä. Käytännössä ongelmia voi aiheuttaa rajanveto, onko kyse esirikoksessa avustamista vai rahanpesuteosta. Rajanvetotilanteiden punninnassa on kiinnitettävä huomiota siihen, että jos kyse on ollut enemmän myötävaikuttamisesta esirikoksen toteuttamiseen, kyse ei ole rahanpesusta, vaan avunannosta esirikokseen.¹⁰⁹

Ratkaisussa KKO 2021:6 oli kyse rahapeliyhdistyksen rikosoikeudellisesta vastuusta rahanpesuteossa. KKO arvioi ratkaisussaan muun muassa tarkoitusta korostavan rahanpesuteon vastaanottamisen ja hallussa pitämisen ryhtymistekotapoja ja tarkoitustunnusmerkistötekijöistä hyötymistarkoitusta. Rahapeliyhdistys oli tehnyt rahanpesuilmoituksen asiakkaasta, koska asiakkaan pelaaminen tulotasolleen huomattavilla summilla oli aiheuttanut rahanpesuepäilyä. Rahanpesuilmoituksen tekemisen jälkeen asiakkaan pelaaminen oli jatkunut kuukausien ajan useiden satojen tuhansien eurojen arvosta. Varat olivat peräisin asiakkaan tekemästä rikoksesta. Korkein oikeus katsoi, että kyseessä oli rahapeliyhdistyksen osalta aktiivinen toiminta, koska rahapeliyhdistys oli ottanut vastaan ja pitänyt hallussaan rikoksella hankittuja varoja. Korkein oikeus totesi, että rahanpesun tai tuottamuksellisen rahanpesun edellytyksenä on, että omaisuus on vastaanotettu tai pidetty hallussa hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä. Korkein oikeus katsoi, että rahapeliyhdistyksen toiminnan luonteen takia, pelaamisesta oli ollut taloudellista hyötyä rahapeliyhdistykselle.¹¹⁰

2.5.2 Seurausta edellyttävä rahanpesun tekomuoto

Seurausta edellyttävällä rahanpesulla tarkoitetaan rikoslain 32 luvun 6 §:n 1 momentissa säädetyn rahanpesurikoksen 2 kohtaa, jonka mukaan rahanpesusta tuomitaan se, joka peittää tai häivyttää rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn taikka näiden tilalle tulleen omaisuuden todellisen luonteen, alkuperän, sijainnin tai siihen kohdistuvat määräämistoimet tai oikeudet taikka avustaa toista tällaisessa peittämisessä tai häivyttämisessä. Toisin kuin tarkoitusta korostava rahanpesu, seurausta edellyttävän rahanpesun rikosvastuu ei edellytä korotettua tahallisuusvaatimusta eli erityistä rahanpe-

¹⁰⁸ Hyttinen 2021 s. 320.

¹⁰⁹ Hyttinen 2021, s. 330.

¹¹⁰ KKO 2021:6, kohta 26–29.

sullista tarkoitusta, vaan riittävää on, että tekijä peittää tai häivyttää rikoshyödyn alkuperän.¹¹¹ Tahallisuuden näkökulmasta tekijän on mielleltävä vähintään varsin todennäköiseksi omaisuuden todellisen luonteen peittäminen tai häivyttäminen.¹¹² Seurausta edellyttävän rahanpesun tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä rikoshyötyyn ryhtymistä. Tekijän tulee kuitenkin toimillaan vaikuttaa siihen, millaisia havaintoja ulkopuolinen voi tehdä rahanpesun kohteena olevasta omaisuudesta.¹¹³ Seurausta edellyttävälle rahanpesulle ei ole määritetty tiettyjä tekotapoja toisin kuin tarkoitusta korostavalle. Seurausta edellyttävä tunnusmerkistö on avoin, ja se kieltää tekemästä minkäänlaisia laittomasti hankitun omaisuuden peittämis- tai häivyttämistoimia.¹¹⁴ Oikeushenkilöiden näkökulmasta seurausta edellyttävä rahanpesu on merkityksellinen, koska se ei edellytä rikoshyötyyn ryhtymistä. Seurausta edellyttävään rahanpesuun voi syyllistyä avustamalla erilaisissa oikeustoimissa, joiden avulla rikoshyödyn alkuperä ja siihen kohdistuva määräysvalta pyritään peittämään tai häivyttämään.

¹¹¹ Hyttinen 2021, s. 220.

¹¹² Sahavirta 2008, s. 176–177.

¹¹³ Sahavirta 2008, s. 180.

¹¹⁴ Hyttinen 2021, s. 343.

3 Rahanpesun preventiivinen sääntely

Tutkielmassa tarkastellaan rikosoikeudellisen sääntelyn lisäksi myös rahanpesun preventiivistä sääntelyä, jotta voidaan hahmottaa paremmin oikeushenkilöille rahanpesuun liittyvä vastuukehys sekä hallinnollisten toimenpiteiden ja rikosoikeudellisten seuraamusten suhde. Oikeushenkilö voidaan tuomita rahanpesusta yhteisösakkoon, jos se ei noudata rahanpesulain mukaisia huolellisuus- ja varovaisuusvelvollisuuksia ja kunhan itse rahanpesusta ei jää varteenotettavaa epäilyä. Yhteisösakon tuomitseminen ei edellytä, että oikeushenkilön puolesta toiminut henkilö tuomitaan rangaistukseen rahanpesusta.¹¹⁵ Rahanpesun preventiivisessä sääntelyssä toimijoille asetetut velvoitteet voidaan ottaa huomioon tarkasteltaessa toimijalta vaadittavaa huolellisuutta ja velvollisuutta oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä arvioitaessa. Tapauksen KKO 2021:6 argumentaatioissa, korkein oikeus arvioi preventiivisen sääntelyn velvollisuuksin peilaten, oliko oikeushenkilön toiminnassa noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi.

Rahanpesun torjunta voidaan jakaa ennaltaehkäiseviin ja jälkikäteen vaikuttaviin toimiin. Preventiivinen sääntely on kansainvälistä, laajaa ja monitasoista. Preventiiviset keinot kehittyivät rahoituslaitosten kansainvälisen yhteistyön tuloksena ja repressiiviset keinot tarpeesta estää rikoksella saadun hyödyn käyttö.¹¹⁶ Preventiivisellä sääntely on luonteeltaan hallinnollista sääntelyä, jonka tarkoituksena on estää rahanpesua sekä edistää rahanpesun paljastamista ja selvittämistä. Preventiiviseen sääntelyyn voidaan katsoa kuuluvan myös keinot, joiden avulla edistetään rikoshyödyn jäljittämistä ja takaisinsaantia. Hallinnollisesta luonteestaan huolimatta preventiivinen sääntely ei kuitenkaan koske vain hallintoviranomaisia, vaan se asettaa merkittäviä toimintavelvoitteita myös yksityiselle sektorille.¹¹⁷ Kuten rahanpesun rikosoikeudellinen sääntely, myös rahanpesun preventiivinen sääntely lisääntyy ja muuttuu jatkuvasti.¹¹⁸ Voimassa olevaa rahanpesulakia (444/2017) on muutettu vuosittain. Lain säätämisen jälkeen rahanpesulakia muuttavia hallituksen esityksiä on annettu kahdeksantoista kappaletta. Tässä tutkielmassa käsitellään laajaa rahan-

¹¹⁵ Hyttinen 2021, s. 441.

¹¹⁶ Sahavirta 2007, s. 151, Hauck – Peterke 2016, s. 255–258.

¹¹⁷ Hyttinen 2021, s. 6.

¹¹⁸ Rahanpesun rikosoikeudellisen sääntelyn dynaamisuudesta Hyttinen 2021, tiivistetysti s. 653.

pesulakia rajoitetusti, keskittyen erityisesti sen keskeisimpiin velvoitteisiin, joiden täyttämisen arviointi voi olla merkityksellistä oikeushenkilön rikosoikeudellisen vastuun määrittämisessä.

Rahanpesun estämistä ja paljastamista voidaan pitää yhtenä tehokkaimmista keinoista torjua järjestäytyneitä rikollisuutta. Jatkuvasti kehittyvä teknologia, lisääntynyt digitalisaatio ja kansainvälistyminen ovat mahdollistaneet rahanpesumenetelmien monipuolistamisen ja tehneet rahanpesun torjunnasta haastavampaa. Rikolliset pyrkivät jatkuvasti keksimään uusia tapoja peitellä laittomien varojen alkuperää ja tuoda rikollista omaisuutta lailliseen rahoitusjärjestelmään hyödyntäen teknologiaa ja sääntelyn aukkoja. Rahanpesun estäminen edellyttää rikollisen toiminnan suuntausten seuraamista ja torjuntatoimien mukauttamista havaintojen perusteella.¹¹⁹

Rahanpesun preventiivinen sääntely on laadittu ankaraksi etenkin rikostorjunnan lähtökohdista. Wuolijoen mukaan sääntelyn toteuttamisessa ei kuitenkaan ole kiinnitetty huomiota pohjoismaiseen asiakkaansuojaan tai kuluttajansuojaan, mikä aiheuttaa ongelmia yhteensovittamisessa sopimusoikeuden kanssa. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa rahanpesusääntelyn ja asiakkaansuojan kollisiotilanteissa asiakkaansuoja väistyy käytännössä kokonaan rahanpesun preventiivisen sääntelyn tieltä. Suomessa on pyritty tasapainottamaan näitä eri tavoitteita.¹²⁰

Preventiivinen sääntely perustuu kansainvälisiin standardeihin. FATF (Financial Action Task Force) eli rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen vastainen toimintaryhmä on OECD:n alainen kansainvälinen yhteistyöelin ja merkittävin globaali toimija rahanpesun sääntelyn alalla. Kansainvälisen preventiivisen yhteistyön tavoite on ollut luoda ylikansallisia sääntelystandardeja, joihin jäsenmaat sitoutuvat. Globaaleilla finanssimarkkinoilla yksikin preventiivistä sääntelyä noudattamaton maa voi romuttaa koko preventiivisen sääntelyn tehon.¹²¹ Näiden FATF:n kansainvälisten suositusten pohjalta rahanpesun estämisestä säädetään EU-tasolla. EU on antanut viisi rahanpesun vastaista direktiiviä.¹²²

Suomessa rahanpesua säännellään preventiivisesti laissa rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä (444/2017, rahanpesulaki). Rahanpesulaki perustuu EU:n neljanteen

¹¹⁹ Juntunen – Teittinen 2023, s. 388–389.

¹²⁰ Wuolijoki 2022, s. 122.

¹²¹ Hyttinen 2021, s. 7.

¹²² <https://www.consilium.europa.eu/fi/policies/fight-against-terrorism/fight-against-terrorist-financing/> (31.7.2023)

rahanpesudirektiiviin (EU Directive 2015/849). Rahanpesulakiin liittyviä säännöksiä on useissa erillislaeissa ja asetuksissa.¹²³ Keväällä 2023 voimaan tulleen rahanpesulain osittaisuudistuksen myötä rahanpesulaki kattaa myös pakotesäätelyyn ja jäädyttämispäätöksiin liittyvät velvoitteet. Terrorismin rahoittamiseen, pakotesäätelyyn ja jäädyttämispäätöksiin liittyvät kysymykset on rajattu tämän tutkielman ulkopuolelle. Wuolijoki on todennut, että pankkimaaailman näkökulmasta rahanpesun ja terrorismin torjunnan sääntelyn menneen niin pitkälle, että se voidaan katsoa nykyään osaksi pankkisäätelyä ja, että rahanpesun ja terrorismin torjunnasta on tullut yksi rahoitusalan sääntelyn perustavoitteista.¹²⁴

Rahanpesulain tavoitteena on estää rahanpesua, edistää rahanpesun paljastamista ja selvittämistä sekä tehostaa rikoshyödyn tuottaman hyödyn jäljittämistä ja takaisinsaantia. Valvovat viranomaiset antavat toimialoittain tarkempia ohjeita¹²⁵ ilmoitusvelvollisille. Rahanpesulain tarkoittamia ilmoitusvelvollisten valvoja ovat Finanssivalvonta, Poliisihallitus, Aluehallintovirasto, Patentti- ja rekisterihallitus ja Asianajajayhdistys. Ilmoitusvelvollinen on käsite, jolla kutsutaan rahanpesulain 1 luvun 2 §:n 1 momentissa tarkoitettuja rahanpesulain soveltamisalaan kuuluvia yhteisöjä ja elinkeinonharjoittajia.

Rahanpesulaki muodostaa systemaattisen yhteiskunnallisen valvontajärjestelmän. Ilmoitusvelvolliset palveluntarjoajat ovat velvoitettuja valvomaan asiakkaitaan. Ilmoitusvelvollisilla on velvollisuus tuntea asiakkaansa ja näiden liiketoiminta, havaita ja selvittää epäilyttäviä liiketoimia sekä ilmoittaa epäilyttävistä liiketoimista Rahanpesun selvittelykeskukselle. Hyvin monet taloudelliset toimijat ovat ilmoitusvelvollisia ja eri viranomaisten valvonnan alaisia. Ilmoitusvelvolliset ovat velvoitettuja myös valvomaan omien toimien lisäksi toisten ilmoitusvelvollisten toimia.¹²⁶ Ilmoitusvelvollisilla voidaan katsoa

¹²³ kuten laissa virtuaalivaluutan tarjoajista (572/2019), laissa pankki- ja maksutilien valvontajärjestelmästä (571/2019) laissa rahanpesun selvittelykeskuksesta (445/2017), laissa Finanssivalvonnasta (878/2008), valtioneuvoston asetuksessa menettelyistä asiakkaan tuntemiseksi ja riskitekijöistä rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisessä (929/2021).

¹²⁴ Wuolijoki 2022, s. 113–114.

¹²⁵ ks. esim.1 Finanssivalvonnan määräykset ja ohjeet 2/2023 rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä. Määräysten ja ohjeiden tavoitteena on antaa Finanssivalvonnan valvottaville tulkintoja ja suosituksia rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämistä koskevan sääntelyn soveltamiseksi. Finanssivalvonnan antamat määräykset ovat velvoittavia oikeussääntöjä, joita sen valvottavien tahojen on noudatettava. Ohjeet eivät ole velvoittavia, ne ovat Finanssivalvonnan tulkintoja, suosituksia ja toimintaohjeita. ks. esim.2 Aluehallintoviraston ohje ilmoitusvelvollisille rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estäminen ESAVI/17767/2021. Aluehallintoviraston ohjeen tarkoituksena on selkeyttää rahanpesulain velvoitteita.

¹²⁶ Andersén 2020, s. 14–15.

olevan rikostorjunnallinen rooli, jossa asiakkaan toimintaa on jatkuvasti seurattava ja saatava tältä selvityksiä tavalla, joka ei ole tyypillinen yksityiselle liikeyritykselle. Asiakkaille ei ole säädetty velvollisuutta antaa tietoja ilmoitusvelvolliselle, mutta käytännössä asiakkaan mahdollisuus saada esimerkiksi pankkipalveluja muuttuu hankalaksi tilanteessa, jossa se ei anna tarvittavia tietoja. Ilmoitusvelvollisilla on tyypillisesti myös rahanpesusääntelyn asiakkaan tuntemisvelvollisuuteen liittyvät irtisanomisehdot, joiden avulla se voi irtisanoa sopimuksen, jos ei saa tarvittavia tietoja.¹²⁷

Ilmoitusvelvolliset voidaan jakaa neljään erilaiseen pääryhmään: rahoituspalveluiden tarjoajiin, vakuutuspalveluiden tarjoajiin, yrityspalveluiden tarjoajiin ja muihin palveluntarjoajiin. Rahanpesulain 1 luvun 2 §:n mukaan sen soveltamisalaan kuuluvat mm. luottolaitokset ja niiden konsolidointiryhmiin kuuluvat rahoituslaitokset, sijoituspalveluyritykset ja niiden konsolidointiryhmiin kuuluvat rahoituslaitokset, rahastoyhtiöt ja säilytisyhteisöt, vaihtoehtorahastojen hoitajat, säilytisyhteisöt ja erityiset säilytisyhteisöt, arvopaperikeskus, tilinhoitajat, maksulaitokset, vakuutusyhtiöt, työeläkevakuutusyhtiöt, vakuutusedustajat, maksulaitoslaissa tarkoitettut henkilöt. Sääntelyä sovelletaan myös mm. joukkorahoituksen välittäjiin, rahapeliyhteisöihin, tilintarkastajiin, vertaislainan välittäjiin, kirjanpitäjiin, asianajajiin, lakitoimistoihin, kiinteistövälittäjiin, rahoituspalveluja tarjoaviin yrityksiin, panttilainauslaitoksiin, perintätoimistoihin, veroneuvojiin, kirjanpitäjiin, tavaravälittäjiin ja virtuaalivaluuttapalvelujen tarjoajiin. Ilmoitusvelvollisten määrä vaihtelee eri laskutavoilla 8000 yli 50 000 ilmoitusvelvolliseen. Laskentatavat vaihtelevat ja mahdollinen ilmoitusvelvollisuus riippuu paljon myös toimijan toiminnan luonteesta.¹²⁸

3.1 Preventiivisen sääntelyn riskiperusteinen lähestymistapa

Euroopan komissio laatii ylikansallisen EU:n rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskiarvion. Riskiarviota laadittaessa komissio ottaa huomioon muun muassa Euroopan valvontaviranomaisten, kansallisten rahanpesunselvittelykeskusten ja muiden viranomaisten näkemykset. Riskiarvioista säädetään rahanpesulain toisessa luvussa. Rahanpesulain mukaisia riskiarvioita ovat kansallinen riskiarvio, valvojakohtainen riskiarvio ja ilmoitusvelvollisen oma riskiarvio. Kansallisen riskiarvion koordinoijana toimii sisäministeriö. Kansallisessa riskiarviossa tunnistetaan ja arvioidaan rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen

¹²⁷ Wuolijoki 2022, s. 119.

¹²⁸ Andersén 2020, s. 52.

riskejä. EU:n ylikansallinen riskiarvio on otettava huomioon kansallista riskiarviota laadittaessa.¹²⁹ Kansallisen riskiarvion tarkoituksena on yksilöidä rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskit eri toimialoilla, tukea ja tehostaa rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen torjuntaa ja voimavarojen kohdentamista, tukea yhdenmukaisten toimintatapojen laadintaa, ja antaa tietoa valvontaviranomaisille ja ilmoitusvelvollisille näiden oman riskiarvion laatimisen tueksi.¹³⁰

Toimivaltaisten viranomaisten tulee laatia riskiarvio niiden valvonnan alaisuudessa olevien ilmoitusvelvollisten rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskeistä. Valvojakohtaisessa riskiarviossa on otettava huomioon EU:n ja kansallisen riskiarvion lisäksi viranomaisen valvonnan piiriin kuuluvien ilmoitusvelvollisten ja niiden asiakkaisiin, tuotteisiin ja palveluihin liittyvät rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskit, ja niihin liittyvä teknologinen kehitys. Valvojakohtaisessa riskiarviossa on arvioitava sekä suomalaisia että ulkomaalaisia riskejä.¹³¹

Ilmoitusvelvollisten tulee myös laatia oman toimintansa kirjallinen riskiarvio, jossa arvioidaan rahanpesusta ja terrorismin rahoittamisesta aiheutuvia riskejä. Riskiarvio tulee päivittää säännöllisesti ja se tulee toimittaa pyynnöstä valvontaviranomaiselle. Riskiarvio voidaan laatia ja muotoilla ilmoitusvelvollisen harkinnan mukaan. Ilmoitusvelvollisen on otettava riskiarvion laadinnassa huomioon toimintansa luonne, laajuus ja koko. Ilmoitusvelvollisella on oltava riittävät toimintaperiaatteet, menettelytavat ja valvonta riskien vähentämiseksi ja tehokkaaksi hallitsemiseksi. Toimintaperiaatteita ja menettelytapoja ovat riskienhallintaan liittyvät käytänteet, asiakkaan tunnistaminen ja tunteminen, raportointi, tietojen tallentaminen, sisäinen valvonta ja menettelytapavalvonta sekä työntekijöiden toiminnan läpikäynti. Ilmoitusvelvollisen on seurattava ja kehitettävä toimintaperiaatteita ja menettelytapoja valvontaa. Ei siis riitä, että ilmoitusvelvollinen laatii kerran kirjallisen riskiarvion, eikä laatimisen jälkeen ota riskiarviota enää huomioon toiminnassaan.¹³²

Ilmoitusvelvollisen tulee arvioida omaan toimintaansa liittyvät uhkatekijät, haavoittuvuudet ja riskit. Arvioinnin jälkeen tulee suunnitella ja toteuttaa riskien hallintakeinot. Näiden toimenpiteiden jälkeen on vielä arvioitava, kuinka suuri rahanpesuriski jää kattamatta. Arviointiprosessin kuvataan kirjallisesti riskiarvioidokumentissa. Rahanpesuriski

¹²⁹ HE 228/2016 vp, s. 99.

¹³⁰ HE 228/2016 vp, s. 60.

¹³¹ HE 228/2016 vp, s. 99.

¹³² HE 228/2016 vp, s. 99-100.

on aina olemassa eikä sitä voida täysin poistaa. Riskiä voidaan hallita ja ymmärtämällä ja varautumalla rahanpesutilanteisiin. Riskiarvion laatiminen vaatii ilmoitusvelvolliselta kattavaa oman toiminnan analyysiä. Ilmoitusvelvolliset ovat jäännösriskin verran alttiita rahanpesuriskille, koska kaikki rahanpesuriskit eivät ole kontrolloitavissa.¹³³

Aluehallintoviraston päätöksessä ESAVI/40083/2021 autoliikkeelle määrättiin rikemaksu, jonka yksi perusteista oli riskiarvion laatimatta jättäminen. Aluehallintovirasto oli pyytänyt tarkastuksen yhteydessä ilmoitusvelvollista toimittamaan riskiarvionsa. Ilmoitusvelvollinen oli toimittanut sähköpostiviestin, jossa kuvaili rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskejä olemattomiksi sillä perusteella, että se tekee edullisilla ajoneuvoilla pienimuotoista kauppaa. Ilmoitusvelvolliselle annettiin mahdollisuus täydentää riskiarviota ja toimitettiin aluehallintoviraston ohjeistusta asiaan liittyen. Aluehallintovirasto ei pitänyt lyhyttä sähköpostiviestiä rahanpesulain mukaisena riittävänä ja asianmukaisena riskiarviona. Tapauksessa oli useita muitakin rahanpesulain velvoitteiden laiminlyöntejä. Ilmoitusvelvollinen oli ottanut vastaan kahtena toisiinsa kytkeytyneenä 10 000 euron ja 4 900 euron käteissuorituksina vastaan yhteensä 14 900 euroa maksuna autosta. Auton ostaja oli ollut yksityishenkilö, joka oli toiminut toisen henkilön puolesta. Ilmoitusvelvollinen ei ollut tehnyt ilmoitusta epäilyttävästä liiketoimesta rahanpesun selvittelykeskukselle, vaikka asiakkaan edustajalla ei ollut valtakirjaa, edustajan henkilöllisyydestä oli esitetty asiakirjana vanhentunut passi, asiakas itse ei ollut paikalla, eikä hänen henkilöllisyyttään ollut todennettu ja selvitys varojen alkuperästä ei ollut riittävä ja luotettava. Käteissuoritus oli myös epätavanomainen ilmoitusvelvollisen liiketoiminnassa. Aluehallintovirasto määräsi autoliikkeelle 12 000 euron rikemaksun rahanpesulain velvoitteiden laiminlyönneistä. Päätöksestä ei käy ilmi, oliko viitteitä siitä, että varojen alkuperä olisi ollut laiton ja oliko asiassa arvioitu tai tehty yhteistyötä esitutkintaviranomaisten kanssa, sen selvittämiseksi olisiko autoliikkeen toiminnassa voinut tapahtua rahanpesurikos.

3.1.1 Asiakkaan tunnistaminen, tunteminen ja riskiperusteinen arviointi

Asiakkaan tuntemisesta säädetään rahanpesulain kolmannessa luvussa. Ilmoitusvelvollinen ei saa perustaa asiakassuhdetta, suorittaa liiketoimea tai ylläpitää asiakassuhdetta, jos se ei pysty toteuttamaan asiakkaan tuntemiseksi säädettyjä toimia. Ilmoitusvelvollisella

¹³³ Andersén 2020, s. 67.

on viimesijaisena keinona oikeus irtisanoa asiakassuhde, jos asiakas ei anna riittäviä tietoja tunnistamisvelvollisuuden täyttämiseen.¹³⁴ Yksinkertaistettuna voidaan sanoa, että asiakkaan tunnistamisella tarkoitetaan asiakkaan henkilöllisyyden todentamista ja tuntemisella tarkoitetaan asiakkaan taloudellisen tilanteen ja liiketoiminnan tuntemusta.¹³⁵

Riskiperusteisuus on yksi peruseriaateista, joiden avulla rahanpesusääntely pyrkii tavoitteisiinsa. Mitä korkeampi riski asiakkaaseen liittyy, sitä pidemmälle meneviä tuntemis- ja valvontatoimia edellytetään.¹³⁶ Käytännössä kuitenkin rahanpesulaissa on hyvin monenlaisia velvoitteita ja vaatimuksia ilmoitusvelvolliselle, joten tosiasiaassa ilmoitusvelvollisella ei ole kovin suurta riskiperusteista liikkumavaraa sääntelyn noudattamisessa.

Asiakkaan tuntemiseen liittyvät menettelyt voidaan jakaa normaaliin menettelyyn, yksinkertaistettuun menettelyyn ja tehostettuun menettelyyn. Normaalimenettelyssä ilmoitusvelvollinen tunnistaa asiakkaansa päättämänsä vähimmäistason mukaisesti. Vähimmäistaso koostuu niistä toimituksista, joilla ilmoitusvelvollinen varmistuu asiakkaan tuntemisesta päivittäisessä toiminnassa. Normaalimenettely pohjautuu ilmoitusvelvollisen riskiarvioon.¹³⁷ Asiakkaan yksinkertaistettu tuntemisvelvollisuus tarkoittaa kevennettyä menettelyä. Kevennetty menettely voi koskea esimerkiksi tuntemistietojen määrää tai lähteitä taikka henkilöllisyyden todentamisen ajoitusta.¹³⁸ Yksinkertaista menettelyä voi soveltaa, jos ilmoitusvelvollinen arvioi riskiarvionsa perusteella, että asiakassuhteeseen tai yksittäiseen liiketoimeen liittyy vähäinen rahanpesun tai terrorismin rahoittamisen riski. Valtioneuvoston asetuksella on annettu tarkemmat säännökset asiakkaista, tuotteista, palveluista, maksuliikenteestä, toimitustavasta tai maantieteellisistä riskitekijöistä, joihin voi liittyä vähäinen rahanpesun tai terrorismin rahoittamisen riski, ja näissä tilanteissa noudatettavista menettelyistä.¹³⁹ Asiakkaan tunteminen vaatii huomattavaa tietojen keräämistä asiakkaalta ja ilmoitusvelvollisen on myös pidettävä kerätyt tiedot ajan tasalla.¹⁴⁰

Asiakkaan tunnistamisessa on varmistettava asiakkaan ja tosiasiallisen edunsaajan identiteetti. Ensin on identifioitava tunnistettava taho. Identifioimisen jälkeen tunnistettava taho on todennettava. Todentamisella varmennetaan identifiointi. Tunnistamisen jälkeen

¹³⁴ HE 228/2016 vp, s. 102.

¹³⁵ Wuolijoki 2022, s. 115.

¹³⁶ Wuolijoki 2022, s. 116.

¹³⁷ Andersén 2020, s. 73.

¹³⁸ HE 228/2016 vp, s. 108.

¹³⁹ HE 228/2016 vp, s. 108.

¹⁴⁰ Wuolijoki 2022, s. 116.

ilmoitusvelvollisen tulee hankkia tiedot toiminnan laadusta ja tarkoituksesta sekä varojen alkuperästä.¹⁴¹ Rahanpesulain 3 luvun 3 §:n mukaan ilmoitusvelvollisen on pidettävä asiakkaan tuntemista ja liiketoimia koskevat asiakirjat ja tiedot ajantasaisina ja olennaisina.

Juntunen ja Teittinen haastattelivat pankin AML-toiminnoissa työskenteleviä Journal of Money Laundering Control -julkaisun artikkelia varten. Empiirinen tutkimus toteutettiin teemahaastatteluina. Haastateltavat kokivat asiakkaan tuntemisen tärkeimmäksi osaksi toteuttamaansa rahanpesun estämistä ja paljastamista. Haastateltavien mukaan epäilyttävän liiketoimen havaitsemiseksi asiakkaan tunteminen (KYC) on tärkeää, jotta voidaan havaita muutokset ja mahdollinen poikkeava asiakaskäyttäytyminen. Haastateltavien mukaan rahanpesusääntely on lisännyt vastuuta pankin henkilökunnan päivittäisessä työssä ja muuttanut toimintatapoja. Joissakin tapauksissa uudet velvoitteet ovat luoneet epäselvyyksiä siitä, miten eri asiakastilanteisiin tulisi suhtautua.¹⁴²

Laatimansa riskiarvion perusteella ilmoitusvelvollisella on näkemys myös niistä suuremman tai kohonneen rahanpesuriskin asiakasryhmistä, palveluista ja tuotteista, joihin on sovellettava tehostettua tuntemismenettelyä.¹⁴³ Rahanpesulaissa ja valtionneuvoston asetuksella on annettu tarkemmat säännökset tapauksista, asiakkaista, tuotteista, palveluista, maksuliikenteestä, toimitustavasta tai maantieteellisistä riskitekijöistä, joihin voi liittyä tavanomaista suurempi rahanpesun tai terrorismin rahoittamisen riski, ja näissä tilanteissa noudatettavista menettelyistä.¹⁴⁴

Asiakkaan tunnistaminen pelkästään liiketoimen alussa ei ole riittävä toimenpide. Ilmoitusvelvollisen tulee myös tuntea asiakkaansa. Ilmoitusvelvollisen tulee jatkuvasti seurata¹⁴⁵ asiakassuhdetta poikkeuksellisten tai epätavallisten liiketoimien havaitsemiseksi. Jatkovaa seurantaa tulee suorittaa myös tapauksissa, joissa sovelletaan yksinkertaistettua asiakkaan tuntemisvelvollisuutta.¹⁴⁶ Finanssivalvonnan rahanpesua koskevan määräys- ja

¹⁴¹ Andersén 2020, s. 75.

¹⁴² Juntunen – Teittinen 2023, s. 398

¹⁴³ Andersén 2020, s. 74.

¹⁴⁴ HE 228/2016 vp, s. 109.

¹⁴⁵ jatkuvaa seurantaa kutsutaan usein myös monitoroinniksi

¹⁴⁶ HE 228/2016 vp, s. 108.

ohjekokoelman mukaan luottolaitoksilla ja maksulaitoksilla tulee olla tietojärjestelmäpohjainen monitorointi jatkuvan seurannan toteuttamiseksi.¹⁴⁷ Monitoroinnin avulla epätavallisia maksutapahtumia voidaan seurata tarkemmin ja eri järjestelmistä saatua tietoa voidaan käsitellä automaattisesti asiakkaan riskiarvioinnin pohjaksi.¹⁴⁸

Rahanpesulain 3 luvun 4 §:ssä säädelään tarkemmin tietojen hankkimisesta, jatkuvasta seurannasta ja selonottovelvollisuudesta. Sen mukaan ilmoitusvelvollisen on hankittava tietoja asiakkaansa ja tämän mahdollisen tosiasiallisen edunsaajan toiminnasta, liiketoiminnan laadusta ja laajuudesta, sekä perusteista sille, miksi palvelua tai tuotetta käytetään. Ilmoitusvelvollisen tulee järjestää asiakassuhteenseuranta, joka on suhteessa asiakkaan toiminnan laatuun, laajuuteen, asiakassuhteen pysyvyyteen, kestoon ja riskeihin. Seurannalla ilmoitusvelvollinen varmistaa, että asiakkaan toiminta vastaa sitä tietoa ja kokemusta, joka ilmoitusvelvollisella on asiakkaasta ja tämän toiminnasta. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota liiketoimiin, jotka ovat poikkeuksellisia rakenteeltaan, suuruudeltaan tai suhteessa ilmoitusvelvollisen kokoon tai toimipaikkaan. Samoin tulee menetellä, jos liiketoimilla ei ole selkeää taloudellista tarkoitusta tai ne eivät sovi yhteen niiden tietojen ja kokemuksen kanssa, joita ilmoitusvelvollisella on asiakkaasta. Tarvittaessa on myös selvitettävä liiketoimeen liittyvien varojen alkuperä.

Turun hovioikeuden ratkaisussa 22/137644 kirjanpitäjänä työskennelleen henkilön B:n katsottiin syyllistyneen törkeään rahanpesuun tilitoimistonsa X:n toiminnassa. B tuomittiin törkeästä rahanpesusta. X:lle luettiin syyksi törkeä rahanpesurikos ja määrättiin 9000 euron yhteisösakko. B oli siirtänyt asiakkaansa A:n yrityksen Z tilille tulleita varoja edelleen ulkomaisille tileille ilman, että siirroilla oli minkäänlaisia liiketaloudellisia perusteita.

B:n toimintaa arvioitiin myös rahanpesulain näkökulmasta. B:n katsottiin kirjanpitäjänä olleen rahanpesulain tarkoittama ilmoitusvelvollinen, jolla on selonottovelvollisuus asiakkaansa toiminnasta sekä velvollisuus tehdä ilmoitus epäilyttävästä liiketoiminnasta. Hovioikeus totesi, että tuottamuksellista rahanpesua koskevan säännöksen perusteluissa on todettu, että ilmoitusvelvollisen selonottovelvollisuus on muita korkeammalla tasolla ja että tekoa joudutaan arvioimaan myös tahallisuuden näkökulmasta, jos ilmoitusvelvollinen ei selvitä liiketoiminnan perusteita.

¹⁴⁷ Fiva 2023, s. 61.

¹⁴⁸ Juntunen – Teittinen 2023, s. 392

B kertoi pyrkineensä selvittämään yrityksen Z tilille siirrettyjen varojen perustetta. Hovioikeus katsoi, että A:n antama selvitys B:lle voitiin pitää ilmeisen epäuskottavana ja riittämättömänä. Z:n toimiala oli yleisagentuuritoiminta, mutta A oli esittänyt tilisiirtojen perusteeksi turvallisuuspalvelujen myynnin ja, että yritys Y, jonka tilileiltä varoja oli tullut Z:n tilille, oli joutunut hakkeroinnin kohteeksi ja Y:n varoja yritettiin turvata siirtämällä niitä Z:n tilille. Hovioikeus katsoi, että kirjanpitoa ja tilipalveluita ammattimaisesti harjoittavan B:n on pitänyt pitää varsin todennäköisenä, että Z:n tilille siirretyt huomattavan suuret varat ovat olleet peräisin rikollisesta toiminnasta ja että niiden siirtäminen edelleen muille tahoille peittää tai häivyttää niiden laittoman alkuperän. Hovioikeus totesi, että B:llä olisi ollut velvollisuus hankkia lisäselvitystä suorittamiensa maksujen perusteista. Se, että B oli pyytänyt selvitystä Z:n Y:ltä saamien suoritusten perusteista, ei antanut aihetta arvioida B:n tahallisuutta toisin huomioon ottaen, että A:n antama lisäselvitys oli ollut ilmeisen riittämätön, minkä B:n oli täytynyt ammattinsa puolesta mieltää.

3.2 Epäilyttävä liiketoimi, ilmoitusvelvollisuus, salassapito, keskeyttäminen ja kieltäytyminen

Rahanpesulain 4 luvussa säädetään ilmoitusvelvollisuudesta, salassapitovelvollisuudesta sekä liiketoimen keskeyttämiseen liittyvästä velvollisuudesta. Ilmoitusvelvollisen on tehtävä rahanpesuilmoitus rahanpesun selvittelykeskukselle viipymättä, kun epäilyttävä liiketoimi havaitaan.¹⁴⁹ Epäilyttävällä liiketoimella tarkoitetaan kaikkia asiakkaan normaalist toiminnasta poikkeavia tai epätavallisia liiketoimia, myös taloudelliselta arvoltaan poikkeuksellisia toimia, asiakkaan tuntemistiedot huomioon ottaen.¹⁵⁰ Ilmoitusvelvollisen tulee tehdä rahanpesuilmoitus, mikäli asiakas ei toimita tarvittavaa selitystä selontotovelvollisuuden täyttämiseksi, tai jos annettu selvitys on ilmoitusvelvollisen näkemyksen mukaan epäluotettava tai asiakirjojen aitoutta epäillä. Rahanpesuilmoitus on tehtävä myös tilanteissa, joissa liiketoimen peruste ja varojen alkuperä eivät selviä riittävästi ilmoitusvelvollisen hankkimasta selvityksestä. Ilmoitus on tehtävä myös, jos oikeushenkilöä ei pystytä tunnistamaan tai tosiasiallisia edunsaajia tai henkilöä, jonka puolesta asiakas toimii, ei pystytä tunnistamaan tai luotettavasti selvittämään.¹⁵¹ Epäilyttävän liiketoimen käsitettä on sittemmin täsmennetty. Epäilyttävällä liiketoimella tarkoitetaan tilannetta, jossa asiakas harjoittaa poikkeuksellisia liiketoimia, joiden todellista tarkoitusta tai

¹⁴⁹ HE 228/2016 vp, s. 111.

¹⁵⁰ HE 228/2016 vp, s.111.

¹⁵¹ HE 228/2016 vp, s. 111.

tavoitetta ilmoitusvelvollinen ei ole onnistunut selvittämään. Epäilyttäviksi liiketoimiksi katsotaan myös asiakkaan liiketoimet, jotka tarkastelunkin jälkeen näyttävät epätavallisilta ilman asianmukaista ja selkeää perustetta.¹⁵² Finanssivalvonta tulkitsee säädäntöä ohjeessaan valvomilleen ilmoitusvelvollisille siten, että ilmoitusvelvollisuus koskee myös tilanteita, joissa epäilyttävyys liittyy asiakkaaseen ja asiakkaan toimintaan yleensä eikä vain yksittäiseen liiketoimeen.¹⁵³

Liiketoimen epäilyttävyyttä arvioidessaan ilmoitusvelvollisen ei vielä tarvitse tietää, onko kyse mahdollisesta rahanpesusta, terrorismin rahoittamisesta tai jostain muusta rikollisesta toiminnasta.¹⁵⁴ Ilmoitusvelvollisuus käsittää tilanteet, jossa ilmoitusvelvollinen havaitsee oman kokemuksen ja asiakkaan tuntemisen perusteella epäilyttävää ja mahdollisesti laitonta toimintaa. Liiketoimen todellisen luonteen selvittäminen kuuluu rahanpesun selvittelykeskuksen tehtäviin.¹⁵⁵ Vasta epäilyttävää liiketoimea selvitetessä ja mahdollisessa esitutkinnassa voidaan tarkemmin tutkia, mitä rikosoikeudellisia tunnusmerkistöjä teko mahdollisesti täyttää. Ilmoitus on tehtävä mahdollisimman pian, jotta ilmoituksen kohteena olevia varoja tai muuta omaisuutta ei siirretä viranomaisten ulottumattomiin.¹⁵⁶ Ilmoitusvelvollinen ei saa paljastaa rahanpesuilmoituksen tekoa tai ilmaista rahanpesuepäilyyn liittyvää selvittelyä sille, johon epäily kohdistuu, eikä muulle henkilölle.¹⁵⁷

Kaikkea asiakkaan epätavallista toimintaa ei kuitenkaan tule pitää epäilyttävänä. Epätavalliselle toiminnalle voi olla olemassa laillinen ja hyväksyttävä peruste. Ennen rahanpesuilmoituksen tekemistä ilmoitusvelvollisen tulee täyttää selonottovelvollisuutensa. Riskiperusteisen arvion perusteella ilmoitusvelvollinen suorittaa asiakkaan tuntemistoimet ja tuntee asiakkaansa menettelyt ja tavat käyttää ilmoitusvelvollisen palveluita. Tästä kokonaisuudesta ilmoitusvelvolliselle syntyy käsitys asiakkaan normaalista toiminnasta. Asiakassuhteen jatkuva seuranta ja siihen liittyvät menettelyt on rakennettava asiakkaan tuntemisen pohjalta. Ilmoitusvelvollisen on havaittava, jos asiakkaan toiminta poikkeaa normaalista toiminnasta. Ilmoitusvelvollisen on aloitettava selvittelyt, jos se huomaa asiakkaan toiminnan poikkeavan normaalista. Ilmoitusvelvollinen voi hankkia asiakkaalta

¹⁵² HE 236/2021 vp, s. 55.

¹⁵³ FIVA 2023 s. 69

¹⁵⁴ HE 236/2021 vp, s. 35

¹⁵⁵ HE 236/2021 vp, s. 56.

¹⁵⁶ HE 236/2021 vp, s. 111.

¹⁵⁷ HE 228/2016 vp, s. 114.

lisätietoja. On mahdollista, että asiakkaan epätavalliselle toiminnalle on järkevä ja hyväksyttävä selitys. Asiakasta ei tule lähestyä tilanteessa, jossa on riski, että asiakas ehtii saattaa loppuun laittoman toimintansa tai havahtuu siihen, että ilmoitusvelvollinen seuraa tilannetta. Mikäli ilmoitusvelvollinen ei, tarkastellessaan asiakkaan tilannetta, tule siihen lopputulokseen, että asiakkaan poikkeuksellisella käytöksellä on perusteltavissa olevat syyt, ilmoitusvelvollisen on tehtävä ilmoitus epäilyttävästä liiketoimesta rahanpesun selvittelykeskukselle.¹⁵⁸

Ilmoitusvelvollisen on keskeytettävä epäilyttävä liiketoimi tai kieltäydyttävä siitä. Mikäli liiketoimen keskeyttäminen ei ole mahdollista tai jos sen keskeyttäminen tai siitä kieltäytyminen todennäköisesti vaikeuttaisi liiketoimen tosiasiallisen edunsaajan selville saamista, ilmoitusvelvollinen voi suorittaa liiketoimen loppuun. Rahanpesuilmoitus on tehtävä viipymättä. Ilmoitusvelvollisella on kuitenkin harkinnanvaraa sen osalta, missä vaiheessa rahanpesuilmoitus on tehtävä. Tätä harkintaa voidaan käyttää tilanteissa, joissa liiketoimen luonnetta on hankala määrittää selvittämättä ensin liiketoimen tosiasiallisia edunsaajia.¹⁵⁹ Hyttinen on kritisoitunut hallituksen esityksen perusteluja, koska perusteluista voi syntyä myös vaikutelma, että selonotto- ja ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöminen voisi helposti johtaa vastuuseen tuottamuksellisesta rahanpesusta. Rangaistusvastuu edellyttää kuitenkin törkeää tuottamusta.¹⁶⁰

Hyttisen mukaan ilmoitusvelvollisuuden täyttäminen toimii rikosoikeudellisen vastuuvapausperusteen kaltaisena perusteena ja jos ilmoitusvelvollinen haluaa varmistaa tuottamukselliseen rahanpesuun liittyvän rikosoikeudellisen vastuun välttämisen, sen kannattaa tehdä rahanpesuilmoitus. Myös Wuolijoki toteaa pankkioikeuden perusteoksessa, että tehty rahanpesuilmoitus tietyllä tavalla siirtää vastuun rahanpesun torjunnasta ja mahdollisen rikoksen tutkimisesta poliisille ja, että pankki tai sen edustaja ei voi olla vastuussa tuottamuksellisesta rahanpesurikoksesta, jos poliisille on tehty rahanpesuilmoitus.¹⁶¹ Hyttinen ja Wuolijoki perustavat kantansa lain esitöiden perusteluihin, joiden mukaan tuottamuksellinen rahanpesu ei täyty tilanteissa, joissa ilmoitusvelvollisuus on täytetty, eikä epäily rahanpesusta ole varsin vahva.¹⁶² Nämä perustelut on myös korkein oikeus ottanut

¹⁵⁸ HE 236/2021 vp, s. 57.

¹⁵⁹ HE 228 0216 vp, s. 115

¹⁶⁰ Hyttinen, 2021, s. 597.

¹⁶¹ Wuolijoki, 2022, s. 119.

¹⁶² HE 53/2002 vp, s. 38.

huomioon ratkaisussaan KKO 2021:6. Tapauksessa rahapeliyhdistykselle määrättiin yhteisösakko sen toiminnassa tapahtuneen tuottamuksellisen rahanpesun perusteella vaikka rahanpesuilmoitus oli tehty, koska ilmoitusvelvollisen epäilyksen rahanpesusta katsottiin olleen vahva. Tapauksessa ilmoitusvelvollinen ei ollut keskeyttänyt epäilyttävää liiketoimintaa, eli rahapelaamista, tai kieltäytynyt siitä, vaikka sillä oli ollut epäily rahanpesusta ja se oli tehnyt rahanpesuilmoituksen. Rahapeliyhdistyksen sisäisestä ohjeistuksesta puuttui päätöksentekovastuu pelitilin jäädyttämisestä rahanpesuepäilyssä eli rahanpesulain mukainen epäilyttävän liiketoimen keskeyttäminen tai siitä kieltäytyminen. Rahapeliyhdistys vetosi siihen, että se oli käsittänyt, että sen pitäisi odottaa keskusrikospoliisilta ohjeita rahanpesuilmoituksen jälkeen liiketoimen keskeyttämiseksi. Korkein oikeus korosti, että ilmoitusvelvollisella on itsenäinen velvollisuus noudattaa rahanpesulain velvollisuuksia.¹⁶³

Rahanpesun selvittelykeskus toimii keskusrikospoliisissa. Rahanpesun selvittelykeskuksen tehtävänä on estää, paljastaa, selvittää ja saattaa tutkintaan rikoksia sekä terrorismin rahoittamista. Sen toimintaa sääntelee laki rahanpesun selvittelykeskuksesta (445/2017). Rahanpesun selvittelykeskuksen toiminnan tuloksellisuus on riippuvaista kansallisesta yhteistyöstä. Rahanpesuilmoitusten perusteella selvittelykeskus käsittelee, analysoi sekä luovuttaa tietoa muille viranomaisille.¹⁶⁴ Preventiivisen lainsäädännön toimivuuden kannalta on ongelmallista, jos rahanpesuilmoituksen tekeminen voi johtaa siihen, että ilmoittaja joutuu epäillyksi tuottamuksellisesta rahanpesusta. Rikosoikeudellinen uhka voi alentaa halukkuutta laatia rahanpesuilmoituksia. Koko preventiivisen järjestelmän toimivuuden kannalta on erittäin ongelmallista, jos ilmoitusvelvolliset välttelevät ilmoituksen tekemistä.

3.3 Valvonta

Rahanpesulain 7 luvussa säädetään rahanpesulain ja sen nojalla annettujen säännösten ja määräysten noudattamisen valonnasta. Ilmoitusvelvollisten valvojia ovat Finanssivalvonta, Poliisihallitus, Patentti- ja Rekisterihallitus (PRH), Aluehallintovirasto, Asianajajayhdistys. Finanssivalvonnan valvonnan piiriin kuuluvat finanssisektorin ilmoitusvelvolliset, Poliisihallituksen arpajaishallinto valvoo mannermaan rahapeli-toiminnan ilmoi-

¹⁶³ KKO 2021:6, kohta 51, 52, 53, 55.

¹⁶⁴ KRP 2023, s. 3.

tusvelvollisia, PRH tilintarkastajia, Asianajaliiton valvontaan kuuluvat asianajajat, Aluehallintovirasto valvoo muita ilmoitusvelvollisia kuten tavarakauppiaita, jotka kuuluvat rahanpesulain soveltamisalaan.

Valvontaviranomaisilla on oikeus saada salassapitosäännösten estämättä ilmoitusvelvolliselta tiedot ja selvitykset, jotka ovat välttämättömiä valvontatehtävän hoitamiseksi. Valvojilla on oikeus saada ilmoitusvelvollisen toimintaa ja hallintoa koskevat asiakirjat ja muut tallenteet sekä tietojärjestelmät tarkastettavakseen ilmoitusvelvollisen tiloissa. Tarkastus voidaan suorittaa myös etäyhteyksien avulla.

Ilmoitusvelvollisen toiminnan rajoittamisesta ja toimiluvan perumisesta säädetään kunkin ilmoitusvelvollisen toimintaa koskevassa erityislainsäädännössä. Valvontaviranomaisella on oikeus asettaa ilmoitusvelvollisen päätökselle, toimenpiteelle tai menettelylle toimeenpanokielto, jos se on ristiriidassa rahanpesulain tai sen nojalla annettujen säännösten tai määräysten kanssa. Valvontaviranomainen voi antaa ilmoitusvelvolliselle myös oikaisuohotuksen, jos ilmoitusvelvollinen on pannut täytäntöön päätöksen tai muun toimenpiteen ennen kuin toimeenpanokielto on annettu tai siitä huolimatta. Valvontaviranomainen voi asettaa myös uhkasakon, jos ilmoitusvelvollinen ei noudata toimeenpanokieltoa. Valvontaviranomainen voi asettaa uhkasakon myös muissa tilanteissa, jos ilmoitusvelvollinen on toiminnassaan laiminlyönyt rahanpesulain tai sen nojalla annettujen säännösten tai määräysten noudattamisen. Laiminlyönnin tulee olla vähäistä suurempi.¹⁶⁵

3.4 Hallinnolliset seuraamukset

Valvontaviranomaisen oikeudesta määrätä hallinnollisia seuraamuksia sen valvottavalle ilmoitusvelvolliselle säädetään rahanpesulain 8 luvussa. Hallinnollisia seuraamuksia ovat rikemaksu, julkinen varoitus ja seuraamusmaksu. Seuraamusmaksu ja julkinen varoitus perustuvat EU:n neljänteen rahanpesudirektiiviin.¹⁶⁶ Pääsääntöisesti kaikki hallinnolliset seuraamukset ovat julkistettavia.¹⁶⁷ Hallinnolliset seuraamusmaksut maksetaan valtiolle. Hallinnollisten seuraamusten tarkoitus on varmistaa, että niiden määräämisen perustana olevia säännöksiä noudatetaan ja toiminnan harjoittamiselle asetetut velvollisuudet täytetään.¹⁶⁸

¹⁶⁵ HE 228/2016 vp, s. 123–125.

¹⁶⁶ HE 236/2021 vp, s. 17.

¹⁶⁷ HE 228/2016 vp, s. 130.

¹⁶⁸ Oikeusministeriö 52/2018, s. 25.

Käynnistynyt rikosprosessi on ensisijainen hallinnollisiin seuraamuksiin nähden. Rahanpesulain 8 luvun 6 §:ssä säädetään hallinnollisen seuraamuksen määräämättä jättämisestä. Rikemaksua tai seuraamusmaksua ei voida määrätä sille, jota epäillään samasta teosta esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai tuomioistuimessa vireillä olevassa rikosasiassa. Rikemaksua tai seuraamusmaksua ei voida määrätä myöskään sille, jolle on samasta teosta annettu lainvoimainen tuomio.

Rikemaksu voidaan määrätä ilmoitusvelvolliselle tiettyjen rahanpesulain velvoitteiden rikkomisesta tai laiminlyönnistä. Velvoitteet, joiden laiminlyönnistä rikemaksu voidaan määrätä, on listattu rahanpesulain 8 luvun 1 §:ssä. Rikemaksu voidaan määrätä muun muassa seuraavien velvollisuuksien laiminlyönnistä tai rikkomisesta: asiakkaan tunteminen ja riskiperusteinen arvio, asiakkaan tunnistaminen, asiakkaan henkilöllisyyden todentaminen, riskiarvion laatiminen tai päivittäminen, asiakassuhteen jatkuvan seuranta, tosiasiallisen edunsaajan tunnistaminen, työntekijöiden kouluttaminen. Menettelyn tulee olla tahallista tai huolimattomaa. Rikemaksu voidaan määrätä sekä oikeushenkilölle että luonnolliselle henkilölle.

Rikemaksun suuruus perustuu kokonaisarviointiin. Rikemaksun suuruutta arvioitaessa on otettava huomioon menettelyn laatu, laajuus ja kestoaika. Luonnolliselle henkilölle määrättävä rikemaksu on vähintään 500 euroa ja enintään 10 000 euroa. Oikeushenkilölle määrättävä rikemaksu on vähintään 1000 euroa ja enintään 100 000 euroa. Oikeushenkilön rikemaksun alaraja oli 23.3.2023 asti 5000 euroa. Rikemaksun alarajaa pidettiin kuitenkin liian korkeana, koska ilmoitusvelvollisiin kuuluu pieniä toimijoita, joiden koko vuoden liikevaihto voi olla reilusti alle 5000 euroa. Rikemaksun määräämistä oli pidetty tietyissä tilanteissa kohtuuttomana ja valvontaviranomainen oli jättänyt rikemaksun määräämättä. Rikemaksun alarajaa laskettiin, jotta hallinnollinen seuraamus voidaan määrätä myös pienemmille toimijoille.¹⁶⁹ Rikemaksu maksetaan valtiolle. Rikemaksua ei voida määrätä, jos asia kokonaisuutena arvioiden antaa aihetta ankarampiin toimenpiteisiin. Erityistä moitittavuutta arvioitaessa on otettava huomioon rikemaksun mittaamisperusteet.¹⁷⁰

¹⁶⁹ HE 236/2021 vp, s. 17.

¹⁷⁰ HE 228/2016 vp, s. 129.

Julkisesta varoituksesta säädetään rahanpesulain 8 luvun 2 §:ssä. Valvontaviranomainen voi antaa ilmoitusvelvolliselle julkisen varoituksen, jos se menettelee tahallaan tai huolimattomuudesta rahanpesulain tai sen nojalla annettujen säännösten tai määräysten vastaisesti. Julkinen varoitus voidaan antaa teoista ja laiminlyönneistä, jotka eivät täytä rikemaksun tunnusmerkistöä. Julkinen varoitus on rikemaksusta erillinen seuraamus, mutta sitä ei voida pitää rikemaksua ankarampana seuraamuksena. Rikemaksua voidaan pitää ankarampana seuraamuksena, koska taloudellisen seuraamuksen lisäksi rikemaksu on myös julkistettava seuraamus.¹⁷¹

Seuraamusmaksusta säädetään rahanpesulain 8 luvun 3 §:ssä. Seuraamusmaksu määrätään tahallaan tai huolimattomuudesta vakavasti, toistuvasti tai järjestelmällisesti tapahtuneista rahanpesulain velvoitteiden laiminlyönneistä tai rikkomisista. Velvoitteet, joiden laiminlyönnistä rikemaksu voidaan määrätä, on listattu rahanpesulain 8 luvun 3 §:ssä. Seuraamusmaksu määrätään itsenäisenä seuraamuksena. Ilmoitusvelvollisen menettelyä pidetään jatkuvana, jos valvontaviranomaisen tietoon tulee samanaikaisesti useampia tekoja ennen kuin niistä on määrätty seuraamusta. Seuraamusmaksu voidaan määrätä sekä oikeushenkilölle että luonnolliselle henkilölle.¹⁷²

Rahanpesulain 8 luvun 3 §:n 3 momentin mukaan valvontaviranomainen ei voi määrätä seuraamusmaksua luonnolliselle henkilölle teosta tai laiminlyönnistä, joka on laissa säädetty rangaistavaksi. Lain esitöissä viitataan esimerkkinä rikoslain 32 luvun 9 §:ssä tarkoitettuun tuottamuksellisen rahanpesun tunnusmerkistöön.¹⁷³ Vastaavaa rajausta ei ole oikeushenkilön osalta.

Rahanpesulain 8 luvun 3 §:n 3 momentin mukaan valvontaviranomainen voi kuitenkin määrätä seuraamusmaksun ja jättää asian ilmoittamatta esitutkintaviranomaiselle, jos teko tai laiminlyönti on sen haitallisuus, siitä ilmenevä tekijän syyllisyys sekä siitä saatu hyöty ja muut tekoon tai laiminlyöntiin liittyvät seikat huomioon ottaen kokonaisuutena arvioiden vähäinen. Säännöksen tarkoituksena on estää rikosoikeudellisen prosessin

¹⁷¹ HE 228/2016 vp, s. 130.

¹⁷² HE 228/2016 vp, s.130

¹⁷³ HE 228/2016 vp, s. 131.

käynnistäminen tapauksissa, jotka voidaan käsitellä taloudellisesti ja tehokkaasti hallinnollisessa prosessissa, samalla kuitenkin vaarantamatta seuraamuksen kohteen oikeus-suojaa.¹⁷⁴

Valvontaviranomaisen oikeus jättää asia ilmoittamatta esitutkintaviranomaisille ei kuitenkaan ole aivan selkeä, sillä samojen esitöiden mukaan valvontaviranomaisen tulee kuitenkin tehdä yhteistyötä muiden valvontaviranomaisten, poliisin ja rahanpesun selvittelykeskuksen kanssa, jotta samaa tekoa koskeva tutkinta ei ole vireillä yhtä aikaa useassa viranomaisessa. Hallituksen esityksen mukaan yhteistyövaatimus toteuttaa niin sanottua *ne bis in idem* -periaatetta¹⁷⁵ eli kieltoa syyttää ja tuomita kahdesti samasta asiasta.¹⁷⁶

On huomioitava myös, että rahanpesulain 8 luvun hallinnollisten seuraamusten määräämättä jättämistä koskevan 6 §:n mukaan rikemaksua tai seuraamusmaksua ei voida määrätä sille, jota epäillään samasta teosta esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai tuomioistuimessa vireillä olevassa rikosasiassa. Rikemaksua tai seuraamusmaksua ei voida määrätä myöskään sille, jolle on samasta teosta annettu lainvoimainen tuomio. Lain esitöistä ei löydy vastausta siihen, mitä tarkalleen ottaen tarkoitetaan tässä yhteydessä termillä ”sille” ja kattaako rajaus tilanteet, joissa esimerkiksi seuraamusmaksua oltaisiin määräämässä oikeushenkilölle ja rikosprosessi kohdistuu luonnolliseen henkilöön, joka on kuitenkin tehnyt rikoksen oikeushenkilön toiminnassa, jolloin myös oikeushenkilön rangaistusvastuu tulee sovellettavaksi.

Oikeusministeriö on rangaistusluonteisia hallinnollisia seuraamuksia koskevassa julkaisussaan katsonut, että kaksoisrangaistavuuden kielto ei estä määräämästä samassa asiassa rikosoikeudellista seuraamusta tai hallinnollista seuraamusta luonnolliselle henkilölle ja hallinnollista sanktiota oikeushenkilölle.¹⁷⁷ Huomionarvioista on myös tarkastella kaksoisrangaistavuuden kiellon, joka juontaa juurensa luonnollisten henkilöiden ihmisoi-keuksista¹⁷⁸, soveltumista vain oikeushenkilöä koskeviin tilanteisiin. Esimerkkinä tapaus, jossa ilmoitusvelvolliselle oikeushenkilölle on määrätty jokin hallinnollinen seuraamus

¹⁷⁴ HE 228/2016 vp, s. 131

¹⁷⁵ ts. kaksoisrangaistavuuden kielto

¹⁷⁶ HE 228/2016 vp, s. 131

¹⁷⁷ Oikeusministeriön julkaisu 52/2018 s. 34.

¹⁷⁸ Kaksoisrangaistavuuden kielto (*ne bis in idem*) on määritelty Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7. lisäpöytäkirjan 4 artiklassa.

rahanpesulain velvoitteiden rikkomisesta tai laiminlyönnistä ja saman oikeushenkilön epäillään syyllistyneen rahanpesurikokseen.

Rikosprosessin ensisijaisuus ja mahdollinen toteutunut yhteistyö esitutkintaviranomais-ten kanssa ei ilmene rahanpesulain rikkomisiin liittyvistä Finanssivalvonnan ns. Russian Laundromat viranomaispäätöksistä¹⁷⁹. Päätöksistä tai niihin liittyvistä kokouspöytäkirjoista ei ole löydettävissä viitteitä siitä, miten esitutkintaviranomaisiin on mahdollisesti oltu yhteydessä, sen selvittämiseksi tulisiko ilmoitusvelvollisen toimintaa tarkastella esimerkiksi tuottamuksellisen rahanpesun näkökulmasta. Kuitenkin esimerkiksi Finanssivalvonta toteaa Nordean tarkastusraportissa että:

”Pankki ei ollut järjestänyt asiakkaiden jatkuvaa seurantaa lain edellyttämälle tasolle. Pankilla oli myös laiminlyöntejä rahanpesulain mukaisessa selonotto- ja ilmoitusvelvollisuudessa kyseisinä vuosina.

Tarkastuksessa havaittiin puutteita käytännössä kaikilla keskeisillä rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisen käytäntöjen ja riskienhallinnan osa-alueilla. Puutteita oli riskien ymmärtämisessä, asiakkaan tuntemisessä, jatkuvassa seurannassa, selonottovelvollisuudessa ja ilmoitusvelvollisuudessa.

Vaikka Pankki kehitti rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisen menettelytapoja arviointiajankohtana, olivat tarkastuksessa havaitut puutteet useilla arvioiduilla osa-alueilla niin vakavia, että ne ovat voineet altistaa Pankin sille, että sitä on voitu hyödyntää arviointiajankohtana rahanpesuun Russian Laundromat-kaltaisessa tapauksessa.”

Esitetyn tarkastushavainnon perusteella menettelyä olisi voinut olla perusteltua arvioida myös rikosprosessissa ja oikeushenkilön osalta erityisesti organisaatiohuolimattomuuden näkökulmasta. Organisaatiohuolimattomuudesta lisää jaksossa 4.3.2.

Taloudellisen menetyksen näkökulmasta rikosprosessin ensisijaisuus voi olla oikeushenkilölle kannattavampi kuin hallinnollisesti määrätty seuraamusmaksu. Rikosprosessissa tuomittavan yhteisönsakon enimmäismäärä on 850 000 euroa kun taas valvontaviranomai-

¹⁷⁹ Fiva ns. Russian Laundromat asiakirjat Nordea, Fiva ns. Russian Laundromat asiakirjat Danske Bank, ESAVI/23827/2022

sen määrämisen hallinnollisen seuraamusmaksun määrä voi olla huomattavasti korkeampi, jopa useita miljoonia euroja.¹⁸⁰ Esimerkiksi Finanssivalvonnan luotto- tai rahoituslaitokselle määrämisen seuraamusmaksun määrä perustuu kokonaisarviointiin. Seuraamusmaksun määrää arvioitaessa on otettava huomioon menettelyn laatu, laajuus ja kesto aika sekä tekijän taloudellinen asema. Lisäksi arvioinnissa on otettava huomioon menettelyllä saavutettu hyöty tai sillä aiheutettu vahinko, jos ne ovat määritettävissä, tekijän yhteistyö Finanssivalvonnan kanssa asian selvittämiseksi, aiemmat finanssimarkkinoita koskeviin säännöksiin kohdistuneet rikkomukset ja laiminlyönnit sekä menettelyn mahdolliset vaikutukset rahoitusjärjestelmän vakaudelle. Finanssivalvonnan määrämä seuraamusmaksu saa olla enintään joko kymmenen prosenttia luotto- tai rahoituslaitoksen seuraamusmaksun määräämistä edeltävän vuoden liikevaihdosta tai viisi miljoonaa euroa, sen mukaan kumpi on suurempi. Finanssivalvonnan luonnolliselle henkilölle määrämä seuraamusmaksu saa olla enintään viisi miljoonaa euroa. Seuraamusmaksu saa olla enintään kaksi kertaa suurempi kuin teolla tai laiminlyönnillä saavutettu hyöty, jos hyöty on määritettävissä.¹⁸¹

Päätöksessä FIVA 1/02.04.2019 Finanssivalvonta määräsi pankille 980 000 euron seuraamusmaksun, koska sen riskiperusteinen toimintatapa ei ollut riittävän kattava vastatakseen rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain vaatimuksia eikä se ollut hankkinut asiakkailta riittäviä tuntemistietoja. Lisäksi sen tietojärjestelmissä ja prosesseissa oli ollut puutteita. Tässä tapauksessa Fiva totesi, että tarkastushavaintojen perusteella, ei ole ollut syytä epäillä, että pankin toiminnassa olisi syyllistytty rikoslaissa tarkoitettuihin rahanpesurikoksiin.

Muulle kuin luotto- tai rahoituslaitokselle määrättävä seuraamusmaksu perustuu sekin kokonaisarviointiin. Muulle kuin luotto- tai rahoituslaitokselle määrättävän seuraamusmaksun määrän arvioinnissa otetaan erityisesti huomioon se, miten ilmoitusvelvollinen on aiemmin noudattanut rahanpesulakia ja sen nojalla annettuja säännöksiä. Valvontaviranomaisen oikeushenkilölle tai luonnolliselle henkilölle määrämä seuraamusmaksu saa

¹⁸⁰ Näin todettu myös Oikeusministeriön julkaisussa, jonka mukaan hallinnolliset sanktiojärjestelmät yleisesti ovat kehittyneet EU-oikeuden vaikutuksesta sen suuntaiseksi, että taloudellisen seuraamuksen muodossa määrättävä hallinnollinen sanktio voi olla rikosoikeudellista rangaistusta huomattavasti tuntuvampi, Oikeusministeriön julkaisu 52/2018 s. 26.

¹⁸¹ HE 228/2016 vp, s. 131–132

olla enintään joko kaksi kertaa niin suuri kuin teolla tai laiminlyönnillä saavutettu hyöty, jos hyöty on määriteltävissä tai miljoona euroa, sen mukaan kumpi on korkeampi.¹⁸²

Hallinnollisen seuraamusmaksun suuruudesta suhteessa yhteisöskon suuruuteen voi esittää kysymyksen, kumpi teko oikeastaan on moitittavampaa? Rahanpesurikoksen tekeminen, josta rangaistaan pienemmällä yhteisöskolla, vai rahanpesun preventiivisen sääntelyn velvoitteiden laiminlyönti tai rikkominen? Hallinnollisen seuraamusmaksun suurempi määrä puoltaisi sitä, että preventiivisen sääntelyn noudattamatta jättäminen olisi moitittavampaa kuin itse teon tekeminen, jota preventiivisellä sääntelyllä pyritään torjumaan.

Hallinnollisen seuraamuksen määräämättä jättämisestä säädetään rahanpesulain 8 luvun 6 §:ssä. Valvontaviranomainen voi olla antamatta julkista varoitusta tai jättää rikemaksun määräämättä, jos ilmoitusvelvollinen on ryhtynyt oma-aloitteisesti korjaaviin toimenpiteisiin välittömästi rikkomuksen havaitsemisen jälkeen ja ilmoittanut virheestä valvontaviranomaiselle. Rikemaksu voidaan jättää määräämättä tai julkinen varoitus antamatta myös, jos rikkomusta on pidettävä vähäisenä tai rikemaksun määrääminen tai julkisen varoituksen antaminen olisi ilmeisen kohtuutonta. Esitöiden mukaan rikkomusta voidaan pitää vähäisenä, jos rikkomus on johtunut inhimillisestä erehdyksestä eikä huolimattomuudesta.¹⁸³ Rahanpesulain 8 luvun 6 §:n 2 momentissa säädetään, että rikemaksua tai seuraamusmaksua ei voida määrätä, jos ilmoitusvelvollinen on epäiltynä samasta teosta jossain rikosprosessin vaiheessa tai sille on annettu samasta teosta lainvoimainen tuomio. Valvontaviranomainen voi jättää seuraamusmaksun määräämättä tai lykätä sen määräämistä, jos se ryhtyy muuhun laissa säädettyyn valvontatoimenpiteeseen. Muu toimenpide voi olla esimerkiksi muun lainsäädännön nojalla peruttu toimilupa.¹⁸⁴

Hallinnollisen seuraamuksen määräämisoikeuden vanhentumisesta säädetään rahanpesulain 8 luvun 7 §:ssä. Julkista varoitusta ei saa antaa tai rikemaksua määrätä, jos seuraamus päätöstä ei ole tehty viiden vuoden kuluessa siitä päivästä, jona rikkomus tai laiminlyönti tapahtui. Jatketun rikkomuksen tai laiminlyönnin osalta päätös tulee tehdä viiden vuoden kuluessa siitä päivästä, jona rikkomus tai laiminlyönti päättyi.

¹⁸² HE 228/2016 vp, s. 132.

¹⁸³ HE 228/2016 vp, s.133.

¹⁸⁴ HE 228/2016 vp, s.133.

Seuraamusmaksu tulee määrätä kymmenen vuoden kuluessa siitä päivästä, jona rikkomus tai laiminlyönti tapahtui. Jatkuneen laiminlyönnin tai rikkomuksen osalta seuraamusmaksu tulee määrätä viiden vuoden kuluessa siitä päivästä, jona rikkomus tai laiminlyönti päättyi. Määräajat lasketaan rikkomuksen tekopäivästä. Laiminlyöntien osalta vanhentuminen alkaa, kun laiminlyöty teko olisi viimeistään tullut tehdä. Jatketun teon tai laiminlyönnin osalta vanheneminen alkaa jatkettun teon tai laiminlyönnin päättymisestä.¹⁸⁵

Finanssivalvonnan seuraamusmaksujen määrääminen ns. Russian Laundromat -tapauksissa kaatui, koska prosessi keskeytettiin ennen kuin pankeille määrättiin hallinnollisia seuraamuksia. Tarkastukset saatettiin loppuun, mutta Finanssivalvonta keskeytti toimenpiteet, joilla pankit olisivat voineet saada hallinnollisen seuraamuksen. Molemmissa tapauksissa prosessi keskeytettiin, koska määräaika hallinnollisten seuraamusten määräämiselle oli ohitettu.¹⁸⁶ Molemmissa tapauksissa oli kyse jatkuneen laiminlyönnin tai rikkomuksen selvittämisestä, jolloin seuraamusmaksu tulee määrätä viiden vuoden kuluessa siitä päivästä, jona rikkomus tai laiminlyönti päättyi.

Rahanpesurikosten syyteoikeus vanhenee tuottamuksellisen rahanpesun ja rahanpesun osalta viidessä vuodessa ja törkeässä rahanpesussa kymmenessä vuodessa. Syyteoikeuden vanhentuminen alkaa kulua pääsääntöisesti rikoksen tekohetkestä. Jatkuvien rikosten osalta on katsottu, että vanhentumisaika alkaa kulua vasta, kun laitton tila on päättynyt. Tietyissä tilanteissa lainvastaisen tilan voidaan katsoa jatkuvan niin kauan kuin rikoshyöty on rahanpesijän hallussa.¹⁸⁷ Russian Laundromat -tapauksissa asian saattaminen rikosprosessiin olisi ollut turhaa, jos katsotaan, että laiminlyönnin tai rikkomuksen päättymispäivästä alkaa kulua hallinnollisten seuraamusten määräämisaika ja voidaan olettaa, että myös mahdollinen rahanpesutoimi olisi katkennut viranomaisten yhteydenottoon, koska rahanpesun syyteoikeus vanhenee saman viiden vuoden kuluessa kuin hallinnollistenkin seuraamusten määräämisen määräaika. On vaikea nähdä, että pankin, joka on yrittänyt jollain tavalla parhaansa mukaan noudattaa rahanpesulakia, katsottaisiin kuitenkin syyllistyneen törkeään rahanpesuun, jossa on pidempi syyteoikeuden vanhentumisaika. Toki on mahdollista, että syyteharkinta olisi tehty nopeammin kuin valvontaviranomaisen

¹⁸⁵ HE 228/2016 vp, s. 133.

¹⁸⁶ Finanssivalvonta digitalisaatio ja analyysi jory, pöytäkirja 11.11.2022, Finanssivalvonta johtoryhmä pöytäkirja 14.6.2022

¹⁸⁷ Hyttinen 2021, s. 513.

tarkastus ja siihen liittyvä seuraamusharkinta ja rikosprosessissa tulkittaisiin rahanpesuteon päättymisen¹⁸⁸ eri ajankohtaan kuin hallinnollisessa prosessissa laiminlyönnin tai rikkomuksen päättymisen.

Ilmeisesti Russian Laundromat -tapauksen kohdalla havaittujen määräaikaongelmien myötä Finanssivalvonta toi esille muutostarpeen hallinnollisten seuraamusten määräämiseen liittyen. Hallituksen esityksessä (HE 323/2022) ehdotettiin rahanpesulain 8 luvun 7 §:n 2 momenttia muutettavaksi siten, että seuraamusmaksun määräämisoikeuden vanhenemisaikoja yhtenäistettäisiin jatkuvan rikkomuksen tai laiminlyönnin ja kertaluonteisen rikkomuksen tai laiminlyönnin osalta kymmeneen vuoteen. Päätös tulisi tehdä jatkettun rikkomuksen tai laiminlyönnin osalta kymmenen vuoden kuluessa siitä päivästä, jona rikkomus tai laiminlyönti päättyi. Esitöiden mukaan vanhentumissäännös on epä johdonmukainen, eikä voida pitää perusteltuna, että jatkettun rikkomuksen taikka laiminlyönnin kohdalla seuraamusmaksun määräämisoikeus vanhenee viiden vuoden kuluessa siitä päivästä, jona rikkomus tai laiminlyönti päättyi, kun kertaluonteisen teon kohdalla seuraamusmaksun määräämisoikeus on säännöksen mukaan kymmenen vuotta. Vakavammissa rikkomuksissa, joissa sanktion määrääminen vaatii usein laajempaa selvittämistä, voidaan perustellusti säätää pitemmästä vanhentumisajasta. Perusteluissa todettiin myös, että Finanssivalvonta on kohdannut omassa valvontatyössään tilanteita, joissa laiminlyönti tai rikkomus on jatkunut usean vuoden ajan ja sanktioiden määräämisen perusteena olevat teot ovat tulleet ilmi vasta pitkän ajan kuluttua niiden tapahtumisesta.¹⁸⁹

Ehdotettua muutosta ei kuitenkaan hyväksytty. Asiantuntijalausunnoissa todettiin, että ehdotus ei ole ilmoitusvelvollisen oikeusturvan kannalta perusteltu. Jatkettun rikkomuksen osalta seuraamusmaksun määräämisaika olisi käytännössä muodostunut selvästi kymmentä vuotta pidemmäksi, koska vanhentumisaika lasketaan rikkomuksen tai laiminlyönnin päättymisestä. Lausunnoissa todettiin muun ohella, että perusmuotoisen rahanpesun syyteoikeus vanhenee viidessä vuodessa. Ehdotus olisi merkinnyt sitä, että hallinnollisen seuraamusmaksun määräämisoikeuden vanhentumisaika olisi huomattavasti pidempi kuin rahanpesun törkeimmän tekemuodon syyteoikeuden vanhentumisaika. Asiantuntijalausunnoissa pidettiin kohtuuttomana tilannetta, jonka mukaan ilmoitusvelvolliselle voitaisiin määrätä hallinnollinen sanktio rahanpesun torjuntaa koskevien velvoittei-

¹⁸⁸ Tarkemmin rahanpesurikoksen tekoaikaan liittyvästä problematiikasta Hyttinen 2021, s. 513–535

¹⁸⁹ HE 323/2022 vp, s. 16–17.

den laiminlyönnistä vielä senkin jälkeen, kun asian taustalta mahdollisesti löytyvän kolmannen osapuolen tekemään perusmuotoiseen tai törkeään rahanpesurikokseen liittyvä syyteoikeus on vanhentunut.¹⁹⁰ Talousvaliokunta piti tärkeänä, että rahanpesulain ja finanssivalvontalain nojalla määrättävien seuraamusmaksujen vanhentumisajat ovat oikeasuhtaiset niin, että ne mahdollistavat vakavien rikkomusten tutkinnan ja toisaalta täyttävät ilmoitusvelvollisten oikeusturvaa koskevat vaatimukset. Valiokunta totesi kuitenkin, että ehdotettujen muutosten hyväksyminen vaatii tuekseen esitettyä yksityiskohtaisemmat ja kattavammat perustelut.¹⁹¹

¹⁹⁰ TaVM 45/2022 vp, s. 17.

¹⁹¹ TaVM 45/2022 vp s. 19.

4 Oikeushenkilön rangaistusvastuu

4.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun tausta

Suomessa on ollut vuodesta 1995 alkaen mahdollista langettaa rikosoikeudellinen seuraamus oikeushenkilöille rikoslaissa tarkemmin määritellyistä rikoksista. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta säädettäessä yhteisösakkoa kuvailtiin täysin uudeksi seuraamukseksi.¹⁹² Rikosoikeudellisia rangaistuksia oli voitu aiemmin tuomita vain luonnollisille henkilöille ennen oikeushenkilön rangaistusvastuusta säätämistä. Lakimuutoksen myötä oli mahdollista osoittaa yhteiskunnan moite myös yhteisöille, säätiöille sekä muille oikeushenkilöille. Ennen oikeushenkilön rangaistusvastuuta rikosvastuuta kantoivat pelkästään yksilöt yhteisöjen sijaan. Rikosoikeudellisen vastuun kohdentaminen yhtiön johtoon täytti jokseenkin tehtävänsä, koska yritykset voitiin samastaa niiden johtohenkilöihin. Teollinen kehitys johti tuotantoprosessien ja -menetelmien monimutkaistumiseen ja toiminnan välitön johtaminen siirtyi palkatuille asiantuntijoille.¹⁹³ Oikeushenkilön johtoon kohdistettu moite ei enää välttämättä kohdistunutkaan suoraan oikeushenkilöön. Katsottiin, että lainvastainen toiminta yhteisöissä ei ollut enää samastettavissa johtavissa asemassa olevien henkilöiden päätöksentekoon ja toteuttamiseen, vaan se oli tulosta monien yhteisössä toimivien henkilöiden vuorovaikutuksesta.¹⁹⁴ Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevissa lain esitöissä todetaan, etteivät yksilöihin kohdistuvat rangaistukset ole oikeassa suhteessa yhteisöjen toiminnassa tehtyihin rikoksiin. Yksilöihin kohdistuvilla seuraamuksilla ei nähty olleen riittävää ohjausvaikutusta yhteisöjen toimintaan. Oikeushenkilön rangaistusvastuun avulla yhteiskunnallinen moite haluttiin myös kohdistaa suoraan siihen tahoon, jonka menettelyllä on suurin vaikutus epätoivotun tilan syntymiselle.¹⁹⁵

Oikeushenkilön rangaistusvastuun ulottamisella rahanpesurikoksiin on taustalla FATF:n 1990-luvulta oleva toinen suositus¹⁹⁶, jonka mukaan myös oikeushenkilöt tulee voida

¹⁹² HE 95/1993 vp, s. 1.

¹⁹³ Jaatinen 2000, s.19.

¹⁹⁴ HE 95/1993 vp, s. 3.

¹⁹⁵ HE 95/1993 vp, s. 4.

¹⁹⁶ FATF 2012, FATF:n suositukset on uudistettu kokonaisuudessaan vuonna 2012 ja niihin on sen jälkeen tehty yksittäisiä täsmennyksiä. Rikosoikeudellisen vastuun ulottamisesta oikeushenkilöihin nykyään suosituksessa numero kolme ja sen täsmennyksessä (The FATF recommendations s. 38)

asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen rahanpesusta, jos tällainen vastuumuoto on olemassa.¹⁹⁷ Kansainvälisesti oikeushenkilön rangaistusvastuu mainittiin ensimmäisen kerran rahanpesun yhteydessä FATF:n suosituksissa 1990-luvulla.¹⁹⁸ Wienin huumaussai- neyleissopimus¹⁹⁹ sisälsi ensimmäistä kertaa määräyksiä rahanpesemisestä ja rikos- hyödyn pois ottamisesta.²⁰⁰ Sopimuksessa ei ole määräyksiä rangaistusvastuun kohden- tamisesta. Sopimuksen artiklat eivät myöskään rajaa rangaistusvastuun alaa, vaan rahan- pesuun voivat syyllistyä myös oikeushenkilöt.²⁰¹

Yhteisösakko lisättiin rahanpesun seuraamukseksi vuonna 1995. Rahanpesu ei sisältynyt oikeushenkilön rangaistusvastuun alaan ehdotettuihin rikoksiin, koska yhteisösakon tarve rahanpesun seuraamuksena ilmeni sen verran myöhään, ettei täydennystä hallituksen esi- tykseen oikeushenkilön rangaistusvastuusta (HE 95/1993 vp) voitu enää tehdä. Oikeus- henkilön rangaistusvastuusta ja rahanpesusta laadittiin oma hallituksen esitys laiksi rikos- lain 32 luvun muuttamisesta (HE 230/1994 vp). Hallituksen esitys on varsin tiivis. Perus- teluissa todetaan, että rahanpesuun liittyy samoja tekijöitä kuin muihinkin rikoksiin, jotka on otettu huomioon oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan hallituksen esityksen (95/1993 vp.) perusteluissa.²⁰² Lain esitöissä todetaan, että rahanpesuun liittyvät summat ja taloudelliset hyödyt ovat suuria ja rahanpesu liittyy luonteensa vuoksi erilaisiin yhtei- söihin.²⁰³ Perusteena oikeushenkilön rangaistusvastuun ulottamiselle rahanpesurikoksiin nähtiin rahanpesurikosten merkitys muun rikollisuuden ylläpitäjänä. Ammattimaista var- kausrikollisuutta ei voida harjoittaa, jos anastetulle omaisuudelle ei ole markkinoita. Am- mattimainen rikollisuus luo edellytyksiä muulle rikollisuudelle, ja liike-elämään liittyes- sään se voi vääristää yritysten välistä kilpailua. Rikoksella saatua omaisuutta myydään yleensä halvemmalla, mutta tavanomaista suurempi voitto on silti mahdollista.²⁰⁴

¹⁹⁷ HE 230/1994 vp, s. 1.

¹⁹⁸ Sahavirta 2008, s. 271.

¹⁹⁹ Yhdistyneiden Kansakuntien huumaussai- neiden leikkauksen sopimus huumaussai- neiden ja psykotrooppisten ai- neiden laitonta kauppaa vastaan. (SopS 44/1994). Sopimus hyväksyttiin vuonna 1988 ja se tuli voimaan 11.11.1990.

²⁰⁰ Sahavirta 2008, s. 78.

²⁰¹ Sahavirta 2008, s. 271.

²⁰² HE 230/1994 vp, 1.

²⁰³ HE 230/1994 vp, s. 2.

²⁰⁴ HE 230/1994 vp, s. 2.

Vuoden 2003 rahanpesun sääntelyn kokonaisuudistukseen²⁰⁵ asti rahanpesusta voitiin tuomita myös se, joka jätti täyttämättä silloisessa laissa rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä (68/1998) säädetyn ilmoitusvelvollisuuden rahanpesun selvittelykeskukselle. Rangaistavaa oli myös rahanpesuilmoituksen paljastaminen. Kriminalisointia ilmoitusvelvollisuuden rikkomisesta pidettiin tarpeettoman ankarana. Ilmoitusvelvollisuuden rikkomisen ei nähty merkitsevän sitä, että ilmoitusvelvollinen samalla syyllistyisi joko tuottamukselliseen tai tahalliseen rahanpesurikokseen. Ilmoitusvelvollisuuden rikkomisen ei nähty merkitsevän sitä, että ilmoitusvelvollinen samalla syyllistyisi joko tuottamukselliseen tai tahalliseen rahanpesurikokseen. Ilmoitusvelvollisuuden rikkomisen ei nähty merkitsevän sitä, että ilmoitusvelvollinen samalla syyllistyisi joko tuottamukselliseen tai tahalliseen rahanpesurikokseen.²⁰⁶ Oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei kuitenkaan ulotettu koskemaan tuottamuksellista rahanpesurikosta tässä vuoden 2003 kokonaisuudistuksessa.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu ulotettiin koskemaan myös tuottamuksellista rahanpesua vuonna 2011. Lain esitöiden perusteluissa todetaan, ettei tuottamuksellisen rahanpesun rajaaminen oikeushenkilön rangaistusvastuun ulkopuolelle ollut ollut perusteltua. Oikeushenkilön rangaistusvastuun ulottamista myös tuottamukselliseen rahanpesuun perusteltiin sääntelyn loogisuudella, perusmuotoista rahanpesua vastaavalla kahden vuoden rangaistusmaksimilla ja käytännön syillä. Käytännön syistä mainitaan esimerkkinä tilanne, jossa työntekijälle annetaan esimiehen toimesta ohjeistus suorittaa liiketoimia, jolloin ilmoitus epäilyttävästä liiketoimesta saattaa jäädä tekemättä. Tällöin ei voitaisi pitää kohtuullisena, että ainoastaan yksittäistä työntekijää voidaan rangaista, vaikka samanaikaisesti työn johto ja valvonta on hoidettu törkeän huolimattomasti. Hallituksen esityksessä todetaan, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevalla sääntelyllä on tällaisissa tilanteissa tarkoitus tukea vastuullisen organisaatiokulttuurin luomista ja ylläpitämistä.²⁰⁷

Vuoden 2018 rahanpesurikosdirektiivissä (EU 2018/1673) on vähimmäisvelvoitteet rahanpesuna rangaistavien tekojen määrittelemisestä ja rangaistuksista.²⁰⁸ Direktiivin 7 artikla koskee oikeushenkilön rangaistusvastuuta. Artiklassa on velvoitteet oikeushenkilön vastuun ulottamisesta direktiivissä tarkoitettuihin rikoksiin. Direktiivin 8 artikla koskee

²⁰⁵ Rahanpesurikokset erotettiin itsenäisiksi rikosnimikkeiksi kätkemisrikoksista rikoslain (61/2003) 32 luvun 6–10 §: ään. Uudistus oli osa laajempaa talousrikossäännösten osittaisuudistusta.

²⁰⁶ HE 53/2002 vp, s. 21.

²⁰⁷ HE 285/2010 vp, s. 11–12.

²⁰⁸ HE 183/2020 vp, s. 4.

oikeushenkilölle määrättäviä seuraamuksia. Suomen lainsäädäntö täytti direktiivin velvoitteet oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta, joten direktiivi ei aiheuttanut muutoksia kansalliseen sääntelyyn oikeushenkilön rangaistusvastuusta ja rahanpesusta.²⁰⁹ 8 artiklan loppuosan mukaan seuraamuksiin voi kuulua myös muita seuraamuksia.²¹⁰ Loppuosassa luetellut seuraamukset ovat Suomen oikeusjärjestelmälle vieraita rikosoikeudellisia seuraamuksia. Artiklan loppuosa ei ole muotoilultaan velvoittava ja sen täytäntöönpano on jäsenvaltion harkinnassa. Suomi ei ryhtynyt lainsäädäntötoimiin muiden seuraamusten osalta.²¹¹

4.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisala ja edellytykset

Oikeushenkilön rangaistusvastuu on erillinen rikosoikeudellinen vastuun muoto, johon liittyy omat vastuuperusteensa.²¹² Oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään rikoslain 9 luvussa, johon on koottu säännökset yksilövastuusta erillisestä, oikeushenkilöitä koskevasta seuraamuslajista ja sen tuomitsemisen edellytyksistä. Luku sisältää säännökset vastuurakenteesta, oikeushenkilölle tuomittavan seuraamuksen eli yhteisösakon määrittämisen perusteista sekä toimenpiteistä luopumisesta ja muista prosessuaalista kysymyksistä.²¹³

Oikeushenkilön rangaistusvastuun lähtökohtana on käsitys siitä, ettei oikeushenkilöitä voida rinnastaa luonnollisiin henkilöihin. Oikeushenkilö on henkilöiden tai pääomien yhteenliittymä, jolla voi olla itsenäisiä oikeuksia ja johon saattaa kohdistua velvollisuuksia. Oikeushenkilö ei kuitenkaan voi toimia ilman luonnollista henkilöä. Oikeushenkilöt eivät tee rikoksia, vaan niiden puolesta toimivat aina luonnolliset henkilöt.²¹⁴ Oikeushenkilö ei ole rikosentekijä, koska oikeushenkilöllä ei ole rikoksen tekemistä edellyttävää itenäistä tahtoa.²¹⁵ Jaatinen on kutsunut oikeushenkilön rangaistusvastuuta yksilökeskeisen rikosoikeusjärjestelmämme kannalta järjettömäksi asiaksi. Jaatisen mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuu muuttuu järjelliseksi asiaksi, jos syyllisyyden edellytystä lähestyy

²⁰⁹ HE 183/2020 vp, s. 26–27.

²¹⁰ kuten: a) oikeuden menettäminen julkisista varoista myönnettäviin etuuksiin tai tukiin; b) tilapäinen tai pysyvä julkisen rahoituksen epääminen, mukaan lukien osallistumiskielto tarjouskilpailumenettelyihin sekä avustusten ja käyttöoikeuksien epääminen; c) väliaikainen tai pysyvä kielto harjoittaa liiketoimintaa; d) tuomioistuimen valvontaan asettaminen; e) tuomioistuimen päätös, jolla oikeushenkilö määrätään purettavaksi; f) rikoksen tekemiseen käytettyjen tilojen sulkeminen väliaikaisesti tai pysyvästi

²¹¹ HE 183/2020 vp, s. 27–28.

²¹² Korkka 2019, s. 314.

²¹³ Tapani 2020, s. 9.

²¹⁴ Jaatinen 2000, s. 22.

²¹⁵ Kotiranta 2021, s. 306–307.

organisaation toiminnan moitittavuuden ja huolellisen toimintakulttuurin kautta.²¹⁶ Jaatinen katsoo loogisesti, ettei oikeushenkilö omaa inhimillisiä ominaisuuksia kuten kykyä tahdonmuodostukseen ja tahalliseen rikolliseen toimintaan. Oikeushenkilön voidaan kuitenkin nähdä omaavan tietynlaisen oman tahdon, joka muodostuu sen toiminnasta, joka taas ei välttämättä ilmennä sen organisaatiossa toimivien yksittäisten henkilöiden tahtoa ja tarkoituksia.²¹⁷

Oikeushenkilön rangaistusvastuu konkretisoituu sille tuomittavana yhteisöosakkona. Yhteisöosakon alin tuomittava rahamäärä on 850 euroa ja ylin määrä 850 000 euroa (RL 9:5 §). Yhteisösakko voidaan jättää tuomitsematta perusteilla, jotka koskevat teon vähäisyyttä tai seuraamusten kohtuuttomuutta (RL 9:4 §).

Oikeushenkilön rangaistusvastuun taustalla on perusajatuksena se, että oikeushenkilöllä on velvollisuus järjestää toimintansa lain mukaisesti.²¹⁸ Oikeushenkilö voidaan tuomita yhteisöosakkoon niistä rikoslain rikoksista, joiden osalta oikeushenkilön rangaistusvastuusta on erikseen säädetty. Jokaisessa rikoslain erityisen osan luvussa on erillinen säännöksensä oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltuvuudesta, mikäli oikeushenkilön rangaistusvastuu soveltuu johonkin luvun tunnusmerkistöistä.²¹⁹ Oikeushenkilön rangaistusvastuu kattaa noin 140 rikoslajia.²²⁰ Vaikka soveltamisala on laaja, oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltaminen painottuu työturvallisuusrikoksiin ja ympäristörikoksiin. Työturvallisuusrikosten osuus on ollut lähes 90 % kaikista yhteisösakkotuomioista.²²¹

Rikoslain 9 luvun säännöksiä sovelletaan yhteisöihin, säätiöihin ja muihin oikeushenkilöihin (RL 9:1.1). Soveltamisen kannalta on olennaista, että oikeushenkilö on oikeuskelpoinen ja sillä on oikeudellinen toimintakyky. Oikeushenkilön on oltava perustettu ja toimintakykyinen silloin, kun rangaistusvastuun perusteena oleva teko tapahtuu. Oikeushenkilön syntymishetki määräytyy kuhunkin oikeushenkilöön soveltuvan sääntelyn mukaisesti.²²² Rangaistusvastuuta ei ole rajattu vain tiettyihin oikeushenkilötyyppeihin. Oikeus-

²¹⁶ Jaatinen 1998, s. 186.

²¹⁷ Jaatinen 1998, s. 183.

²¹⁸ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 367.

²¹⁹ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 370.

²²⁰ Kotiranta 2021, s. 302, Tapani 2020 s. 10.

²²¹ Tapani 2020, s. 28–29, s. 47.

²²² Korkka-Knuts et al. 2020, s. 369.

henkilön rangaistusvastuu soveltuu niin yksityisoikeudellisiin kuin julkisoikeudellisiin oikeushenkilöihin.²²³ Oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei kuitenkaan sovelleta julkisen vallan käytössä tehtyyn rikokseen (RL 9:1.2 §)

4.3 Oikeushenkilön rangaistusvastuun rakenne

Yleinen edellytys oikeushenkilön rangaistusvastuulle on, että oikeushenkilön toiminnassa on tehty rikos (RL 9:1.1). Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos edellyttää rikoksentekijältä tietynlaista suhdetta oikeushenkilöön tai asemaa sen organisaatiossa.²²⁴ Rikos on tehty oikeushenkilön toiminnassa, jos tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella (RL 9:3.1). Henkilön, jolla on oikeus edustaa oikeushenkilöä tai joka voi käyttää päätösvaltaa oikeushenkilön puolesta jossain asiassa, voidaan katsoa toimivan oikeushenkilön puolesta. Oikeushenkilön puolesta voi toimia myös vain muodollisen aseman organisaatiossa omaava henkilö, jos hänelle on annettu tehtäväksi rikollinen teko. Oikeushenkilön hyväksi toimivalla taas ei ole muodollista toimivaltaa tekoonsa eikä oikeushenkilö ole välttämättä edes hyväksynyt tekoa. Olennaista on, että oikeushenkilö hyötyy teosta tavalla tai toisella. Oikeushenkilön hyväksi toimiva on tyypillisesti työ- tai virkasuhteessa oikeushenkilöön, mutta kyseeseen voi myös tulla toimeksiantosopimuksen perusteella työtään tekevä ulkopuolinen.²²⁵ Korkka-Knutsin mukaan organisaatiokontekstissa epäeettinen ja lopulta myös rikostunnusmerkistön täyttävä käyttäytyminen voidaan ymmärtää yksilön ja ryhmän päätöksenteon sekä tähän vaikuttavan sosiaalisen ympäristön kokonaisuutena.²²⁶

Oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteiden sääntelykokonaisuutta on luonnehdittu monimutkaiseksi.²²⁷ On myös katsottu, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevat yleiset opit ja tulkintaperiaatteet ovat edelleen kehittymättömiä.²²⁸ Oikeushenkilön rangaistusvastuun voidaan katsoa olevan erillinen rikosoikeudellinen vastuun muoto, johon

²²³ Jaatinen 2000, s 68.

²²⁴ HE 95/1993 vp, s.16.

²²⁵ HE 95/1993 vp, s. 35.

²²⁶ Korkka-Knuts 2021, s. 1167.

²²⁷ Helenius 2015, s. 776, Korkka-Knuts et al. 2020, s. 368, Korkka 2019, s. 314.

²²⁸ Kotiranta 2021, s. 307, Korkka 2019, s. 314

liittyy omat vastuuperusteensa ja jonka rakenne ja perusidea poikkeavat yksilön rangaistusvastuun sisällöstä.²²⁹ Oikeushenkilön rangaistusvastuun rakennetta voi jäsentää erilaisten mallien avulla. Korkka-Knuts, Helenius ja Frände jäsentävät oikeushenkilön rangaistusvastuuta jakamalla vastuuperusteet yleiseen ns. rikosedellytykseen ja erityiseen ns. moite-edellytykseen. Rikosedellytys on oikeushenkilön rangaistusvastuun esiedellytys, ja se täyttyy, jos oikeushenkilön toiminnassa on tehty rikos. Rikosedellytys kuvaa oikeushenkilöltä ja rikokselta vaadittavaa yhteyttä, jonka perusteella teko on rikosoikeudellisesti liitettävissä oikeushenkilön toimintaan. Kriteereitä, joiden perusteella oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneeseen rikokseen voidaan liittää oikeushenkilöön kohdistuva moite, kutsutaan tässä mallissa moite-edellytykseksi. Moite-edellytykseen luetaan samastamisvastuu ja organisaatiohuolimattomuus.²³⁰

Lain esitöiden mukaan oikeushenkilön vastuu voi perustua samastamiseen, isännänvastuuseen ja anonyymiin syyllisyyteen.²³¹ Korkka-Knutsin mukaan isännänvastuu terminä yksinkertaistaa liikaa oikeushenkilön tuottamukseen perustuvaa huolellisuusvastuuta. Isännänvastuu on harhaanjohtava termi, sillä organisaatiohuolimattomuutta ei perusteta isännänvastuun tapaan suoraan oikeushenkilön työntekijän tai muun edustajan rikokseen, vaan lisäksi on osoitettava, että oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu riittävää huolellisuutta.²³² Lain esitöiden lisäksi Jaatinen käyttää termiä isännänvastuu.²³³ Korkka-Knutsin ajatus isännänvastuusta harhaanjohtavana terminä on perusteltu, sillä myös lain esitöissä painotetaan oikeushenkilön huolellisuusvelvoitetta toisena elementtinä. Tapani, Tolvanen ja Kempainen kuvaavat vastuuta nimikkeillä 1) samastaminen (johdon osallistuminen rikokseen tai sen salliminen), 2) organisaatiohuolimattomuus, joka kattaa sen, että työntekijä on rikoksentekijä, sekä yhtiön organisaatiohuolimattomuuden ja 3) anonyymi syyllisyys, joka muodostaa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevan edellytyksen siinä merkityksessä, että rikoksentekijä jää epäselväksi, mutta hän on todennäköisesti yhtiön johtoon kuuluva, työ- tai virkasuhteessa yhtiöön oleva taikka oikeushenkilön

²²⁹ Korkka 2019, s. 313–314.

²³⁰ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 368. Myös Tapani hahmottaa vastuurakenteen muodostumisen rikosedellytyksen ja moite-edellytyksen kautta, Tapani 2020, s. 15. Matikkala kutsuu rangaistusvastuun edellytyksiä rikosedellytykseksi ja yhteisöllisyysedellytykseksi Matikkala 2021, s. 344.

²³¹ HE 96/1993 vp s.17.

²³² Korkka 2019, s.317, ks. isännänvastuusta harhaanjohtavana terminä myös Korkka-Knuts et al. 2020 s. 375–376

²³³ HE 95/1993 vp, s. 17, Jaatinen 2000, s. 25.

toimeksiannon perusteella toimiva.²³⁴ Vastuullit käyvät ilmi oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytyksiä koskevasta pykälästä, jonka mukaan oikeushenkilö tuomitaan yhteisöskkoon, jos sen lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen (RL 9:2.1, samastaminen), taikka jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi (RL 9:2.1, organisaatiohuolimattomuus). Yhteisöskkoon tuomitaan, vaikkei rikoksentekijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen (RL 9:2.2, anonyymi syyllisyys). Korkka-Knuts jaottelee oikeushenkilön rangaistusvastuun edellä kuvatulla tavalla rikosedellytykseen ja moite-edellytykseen. Anonyymi syyllisyys ei ole Korkka-Knutsin mukaan samantasoinen oikeushenkilön kohdistettava moitteen peruste, sillä oikeushenkilön rangaistusvastuu edellyttää aina joko johtoon kuuluvan osallisuutta rikokseen tai sen sallimista taikka sitä, että yhteisön toiminnassa ei ole noudatettu riittävää huolellisuutta.²³⁵

4.3.1 Samastaminen

Oikeushenkilö voidaan tuomita yhteisöskkoon, jos sen lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluva taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävä on ollut osallinen rikokseen tai sallinut rikoksen tekemisen (RL 9:2.1). Lain esitöiden mukaan samastamisesta on kyse silloin, kun rikoksentekijä on rikosta tehdessään toiminut oikeushenkilön päätöksentekolimissä tai päätöksentekolimeen kuuluva on sallinut rikoksen tekemisen. Johdon osallisuus voi perustaa yhteisövastuun pelkän rikokseen osallisuuden perusteella, ilman että mitään erityistä huolellisuus tai varovaisuusperustetta on loukattu.²³⁶ Muuhun johtoon kuuluvalla henkilöllä tarkoitetaan sellaisessa asemassa olevaa henkilöä, jolla on riittävän paljon itsenäistä päätösvaltaa oikeushenkilön organisaatiossa.²³⁷ Tekijän asemalla oikeushenkilön organisaatiossa on vaikutusta yhteisöskon mittaamiseen. Mitä merkittävämmässä asemassa rikoksentekijä on, sitä kiinteämmin rikoksen tekeminen voidaan samastaa oikeushenkilön päätöksentekoon ja tekoa on näin ollen pidettävä moitittavampana. Jos työntekijä tekee rikoksen oikeushenkilön hyväksi,

²³⁴ Tapani – Tolvanen - Kemppinen 2022, s. 234, näin myös Tapani (2020 s. 15) oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevassa selvityksessään

²³⁵ Korkka 2019, s. 315. myös Korkka-Knuts et al. (2020 s. 373–374) käsittävät anonyymien syyllisyyden kuuluvat oikeushenkilön vastuurakenteessa rikosedellytykseen.

²³⁶ HE 95/1993 vp, s.17

²³⁷ HE 95/1993 vp, s.31.

vaikka johtoasemassa olevan henkilön olisi pitänyt se estää, tekoa ei pidetä yhtä moitittavana kuin jos johtoasemassa oleva henkilö tekee rikoksen oikeushenkilön toiminnassa.²³⁸ Osallisuus kattaa samastamisen vastuumallissa kaikki osallisuuden muodot eli tekijäkumppanuuden, yllyttämisen ja avunannon. Oikeushenkilön johtoon kuuluvan osallisuus voi kattaa yhden henkilön lainvastaisen menettelyn, mutta on myös mahdollista, että rikos tehdään oikeushenkilön toiminnassa ylimpien päätöksentekojen kollektiivisen päätöksenteon perusteella.²³⁹

Rikoksen salliminen on perinteiselle rikoslainopille vieras käsite. Salliminen tarkoittaa tilannetta, jossa johtohenkilön osallisuus rikokseen ei täyty.²⁴⁰ Sallimisen käsitteeseen sisältyy ajatus siitä, että rikos olisi ollut estettävissä. Sallimisen ja rikoksen tekemisen tulee olla syy-yhteydessä. Oikeushenkilön johto on velvollinen estämään rikoksen tekemisen, jos on tiedossa, että lakia tullaan rikkomaan tai sitä rikotaan parhaillaan.²⁴¹ Salliminen edellyttää, että johtohenkilö on tietoinen rikoksesta, johon salliminen kohdistuu.²⁴²

Aineiston kaikissa tuomioissa yhteisösakkoa oli vaadittu käräjäoikeudessa samastamisvastuun perusteella, koska oikeushenkilön lakisääteiseen toimielimeen, johtoon tai muuta tosiasiallista päätösvaltaa käyttänyt henkilö oli syyttäjän teonkuvauksen perusteella syyllistynyt rahanpesurikokseen.

Pohjanmaan käräjäoikeuden ratkaisussa 17/118314 oli kyse yhteisösakon osalta hyvin yksinkertaisesta samastamisvastuuseen perustuvasta tapauksesta. Kuljetusyrityksen toimitusjohtajan todettiin syyllistyneen törkeään rahanpesurikokseen ja rikos oli tapahtunut yhtiön toiminnassa. Esirikoksena oli törkeä petos, josta saatuja varoja oli 154 900 euroa rahanpesun kohteena. Teko oli jatkunut pidemmän aikaan ja rahanpesuteossa oli käytetty tekaistuja asiakirjoja. Yhtiön taloudellinen tilanne oli ollut huono. Asia käsiteltiin tunnustamisoikeudenkäynnissä. Toimitusjohtaja ja yhtiö todettiin syylliseksi törkeään rahanpesuun ja sille tuomittiin 2000 euron yhteisösakko.

²³⁸ HE 95/1993 vp, s.40.

²³⁹ Jaatinen 2000, s. 91.

²⁴⁰ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 378–379.

²⁴¹ Jaatinen 2000, s. 93.

²⁴² Korkka-Knuts et al. 2020, s. 379.

Tapauksessa KKO 2021:6 oli korkeimmassa oikeudessa kyse oikeushenkilön vastuura- kenteen osalta organisaatiohuolimattomuudesta ja anonyymista syyllisyydestä. Käräjäoi- keudessa²⁴³ syyttäjä vaati rahapeliyhdistyksen tuomitsemista yhteisösaksoon ensisijai- sesti toimitusjohtajan tekemän rahanpesurikoksen johdosta eli samastamisvastuun perus- teella. Syyttäjä vaati käräjäoikeudessa yhteisösakkoa, toissijaisesti myös vaikka rikosoi- keudellista vastuuta rahanpesusta ei voitaisi kohdentaa toimitusjohtajalle tai jos häntä ei tuomittaisi rangaistukseen, koska rahapeliyhdistyksen toiminnassa oli tehty rahanpesuri- kos ja koska rahapeliyhdistys ei ollut noudattanut rahanpesun estämiseksi vaadittua huo- lellisuutta ja varovaisuutta. Käräjäoikeus hylkäsi syytteen toimitusjohtajaa kohtaan, mutta tuomitsi rahapeliyhdistyksen yhteisösaksoon tuottamuksellisesta rahanpesusta. Syyttäjä valitti yhteisösakon määrästä hovioikeuteen. Hovioikeus korotti yhteisösakon määrää 50 000 eurosta 250 000 euroon, mutta ei muuten muuttanut käräjäoikeuden tuo- miota.

Pohjanmaan käräjäoikeuden tuomiossa 18/109711 syyttäjä vaati yritykselle yhteisösak- koa seuraavasti:

Y:n hallituksen jäsen ja osakeyhtiössä tosiasiallista määräysvaltaa käyttänyt A on osal- listunut syytekohtassa 1 kuvatun rikoksen tekemiseen osakeyhtiön liiketoiminnassa ja osakeyhtiön toiminnassa ei myöskään ole noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varo- vaisuutta rahanpesurikoksen ehkäisemiseksi. Syytekohtassa 1 kuvatuissa tapahtumissa A on toiminut osakeyhtiön puolesta ja hyväksi, ja hän on lisäksi kuulunut Y:n johtoon.

Syyttäjä ei tarkemmin kuvannut miten huolellisuusvelvoitetta oli rikottu. Käräjäoikeus perusti yhteisösakon tuomitsemisen samastamisvastuulle toteamalla, että rikos on tehty yhtiön toiminnassa ja tekijä kuuluu yhtiön johtoon. Käräjäoikeus ei ottanut kantaa oikeus- henkilön toiminnassa vaaditun huolellisuuden ja varovaisuuden laiminlyöntiin. Y ei ollut rahanpesulain mukainen ilmoitusvelvollinen.

4.3.2 Organisaatiohuolimattomuus

Oikeushenkilö tuomitaan yhteisösaksoon, jos sen toiminnassa ei ole noudatettu vaaditta- vaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi (RL 9:2.1). Organisaatiohuo- limattomuus on samastamiselle vaihtoehtoinen malli. Organisaatiohuolimattomuudessa

²⁴³ Ahvenanmaan käräjäoikeus 17/108626

on otettava arviointiin oikeushenkilön huolellisuusvelvollisuuden täyttyminen. Organisaatiohuolimattomuus on samastamista monimutkaisempi vastuumalli. Samastamisvas- tuussa on riittävää, että rikos on tehty oikeushenkilön toiminnassa, sen on tehnyt luonnol- linen henkilö, joka kuuluu oikeushenkilön lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun joh- toon taikka käyttää tosiasiallista päätösvaltaa. Jos tämä tulee näytetyksi, ei enää tarvitse tutkia oikeushenkilön huolellisuusvelvoitetta. Organisaatiohuolimattomuuteen perustu- vaa vastuuta sovelletaan siis tilanteessa, kun oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneeseen rikokseen on syyllistynyt henkilö, joka ei kuulu oikeushenkilön johtoon.²⁴⁴

Organisaatiokulttuurin voidaan katsoa olevan merkityksellinen organisaatiohuolimatto- muuteen perustuvassa vastuussa.²⁴⁵ Organisaatiohuolimattomuus perustuu oikeushenki- lön velvollisuuteen järjestää toimintansa laillisesti ja tavalla, jota oikeushenkilöltä koh- tuudella voidaan edellyttää.²⁴⁶ Tapahtunut rikos ei yksinään ole riittävä peruste siitä, että oikeushenkilö on rangaistusvastuun perustavalla tavalla rikkonut huolellisuusvelvolli- suuttaan.²⁴⁷ Heikosta yrityskulttuurista ei yksinään seuraa organisaatiohuolimattomu- teen perustuvaa vastuuta.²⁴⁸ Rikosoikeudellinen moite kohdistetaan oikeushenkilöön, mi- käli huolimattomuus on vaikuttanut riittävällä tavalla rikoksen syntymiseen. Organisa- tiohuolimattomuus edellyttää oikeushenkilön huolimattomuuden ja sen seurauksena ta- pahtuneen rikoksen välistä syy-yhteyttä. Organisaatiohuolimattomuus muistuttaa raken- teeltaan seurausrikosta.²⁴⁹

Organisaatiohuolimattomuuden vastuumallissa on osoitettava, mitä huolellisuusvelvoi- tetta oikeushenkilössä on rikottu ja miten se on vaikuttanut rikoksen syntymiseen. Huo- lellisuusvelvoitteen sisältö määräytyy oikeushenkilötyypin ja sen toiminta-aluetta koske- vien normien sekä oikeushenkilön sisäisen ja muun epävirallisen normiston mukaan. Oi- keushenkilön toiminta on järjestettävä niin, että oikeushenkilön liiketoiminnassa jatku- vasti noudatetaan soveltuvia normeja. Toiminnan järjestäminen pitää sisällään muun mu- assa oikeushenkilön puolesta toimivien henkilöiden huolellisen valinnan, valvonnan ja

²⁴⁴ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 384.

²⁴⁵ Korkka-Knuts 2021, s. 1167.

²⁴⁶ HE 95/1993 vp, s.31.

²⁴⁷ HE 95/1993 vp, s. 32

²⁴⁸ Korkka-Knuts 2021, s. 1179

²⁴⁹ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 380.

ohjauksen sekä tehtävien ja vastuiden määrittämisen. Oikeushenkilön valvonta- ja raportointijärjestelmän tulee olla järjestetty vastaamaan oikeushenkilön toiminnan laajuutta ja riskejä.²⁵⁰

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että compliance-ohjelmalla voi olla merkitystä yhtiön huolellisen menettelyn arvioinnissa ja sen osoittamisessa.²⁵¹ Compliance voidaan suomentaa vaatimustenmukaisuutena tai säännösten mukaisuutena. Compliance-ohjelmalla tarkoitetaan prosesseja, toimintatapoja ja hallintorakenteita, joiden tarkoituksena on varmentaa, että toiminta on tiettyjen tavoitteiden mukaista ja samalla hallita vaatimustenmukaisuuteen liittyviä riskejä.²⁵² Lainisen mukaan tapaus KKO 2021:6 korostaa kattavan compliance-ohjelman merkitystä. Laininen katsoo, että puutteellinen compliance-ohjelma otettiin huomioon yhtiön huolimattomuuden arvioinnissa. Tapaus myös osoittaa, että rahanpesulain säädösten rikkominen voi olla osoitus huolimattomasta toiminnasta.²⁵³

Rahanpesurikoksissa, jossa tekijäksi epäillään rahanpesulain mukaista ilmoitusvelvollista, on oikeushenkilön huolellisuusvelvoitetta arvioitaessa oleellisessa osassa sen arviointi, onko oikeushenkilön toiminta järjestetty rahanpesulain velvoitteiden mukaisesti. Mikäli oikeushenkilön toiminnassa vakavasti rikotaan rahanpesulain velvollisuuksia, voidaan katsoa oikeushenkilön ottavan kielletyn eli rikosoikeudellisesti merkityksellisen riskin suhteessa rahanpesurikoksen tapahtumiseen. Ratkaisussa KKO 2021:6, korkein oikeus totesi, että rikoksen estämiseksi tarvittavan huolellisuus- ja varo-velvollisuuden rikkominen oikeushenkilön toiminnassa merkitsee oikeushenkilön laiminlyöntiä ja huolimattontaa toimintaa. Tällainen laiminlyönti ei kuitenkaan sinänsä ole rangaistavaa, vaan laiminlyönnin ja oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneen rikoksen välillä on oltava mukana oleva syy-yhteys.²⁵⁴

Oikeushenkilön organisatorinen epäselvyys johtaa valvonnan heikentymiseen, koska riskejä ei voida havaita riittävällä tavalla. Huonosti organisoidussa oikeushenkilössä vaaratilanteiden määrä kasvaa, koska työntekijöillä ei ole välttämättä selkeää kuvaa heille kuuluvista tehtävistä ja niiden hoitamisesta.²⁵⁵ Tapauksessa KKO 2021:6 oikeushenkilön vastuun perustamisessa organisaatiohuolimattomuuteen arvioitiin muun ohella myös sitä,

²⁵⁰ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 383–384.

²⁵¹ Ks. esim. Jaatinen 2000, s. 112, Kivistö 2021, s. 323, Laininen 2023, s.40.

²⁵² Laininen 2023, s. 7.

²⁵³ Laininen 2023, s. 39–42.

²⁵⁴ KKO 2021:6, kohta 49.

²⁵⁵ Korkka-Knuts et al. 2020 s. 387.

että rahapeliyhdistyksellä ei ollut ohjeita ja vastuunjakoa siitä, kuka tekisi päätöksen pelitilin jäädyttämisestä rahanpesuepäilyn yhteydessä tilanteessa, jossa keskusrikospoliisi ei ole antanut määräystä liiketoimen keskeyttämiselle. Rahanpesulain mukaan ilmoitusvelvollisella on itsenäinen velvollisuus noudattaa rahanpesusäätelyä ja keskeyttää ja kieltäytyä epäilyttävästä liiketoimesta. Korkein oikeus totesi rahapeliyhdistyksen sisäisten menetelmien olleen puutteelliset rahanpesun ehkäisemiseen, joka osaltaan johti siihen, että rahapeliyhdistyksen toiminnassa todettiin tapahtuneen tuottamuksellista rahanpesua.²⁵⁶

Pirkanmaan käräjäoikeuden tuomiossa 21/120475 syyttäjä vaati yhteisösakkoa samastamisen ja organisaatiohuolimattomuuden perusteella molemmille yhtiöille, koska yrityksen toiminnasta vastanneen luonnollisen henkilön katsottiin syyllistyneen rikokseen ja koska yhtiön toiminnassa ei ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Tapauksessa oikeushenkilön rangaistusvastuun perustaminen myös organisaatiohuolimattomuuteen oli turhaa, sillä molempien yritysten johtohenkilöiden aktiivinen toiminta rahanpesuteoissa täytti samastamisvastuun hyvin helposti. Tapauksessa A:n Lontoossa asunut poika oli siirtänyt oman yrityksensä tililtä isänsä A:n yrityksen Z Oy:n tilille usealla eri tilisiirrolla noin 1,14 miljoonaa euroa. Rahat olivat peräisin puolalaisen yrityksen tililtä, jota oli käytetty pyramidihuijauksesta. Tilitoimistonsa X Oy:n toimitusjohtajana toiminut B siirsi Z Oy:n tilille tulleita varoja edelleen ulkomaisille pankkitileille. Tilisiirroille ei ollut liiketaloudellisia perusteita tai muitakaan hyväksyttäviä syitä. B:n olisi rahanpesulain mukaisena ilmoitusvelvollisena tullut tuntea asiakkaansa toiminta, noudattaa selonottovelvollisuutta ja tehdä rahanpesulain mukainen ilmoitus epäilyttävästä liiketoimesta.

Käräjäoikeus perusteli yhteisösakkoa molempien yritysten Z:n ja X:n osalta ensin organisaatiohuolimattomuuden kautta vetoamalla hyvin löyhästi ja ilman tarkkoja pykäläviittauksia vain yleisesti toteamalla, että yhtiön toiminta ammattimaisesti kaupan alalla edellyttää rahanpesusäännösten tuntemisesta ja noudattamista. Käräjäoikeus teki sen johtopäätöksen, että rahanpesusäännösten tahallinen rikkominen on täytynyt ainakin osaltaan johtua yhtiöltä vaadittavasta huolellisuudesta tai varovaisuudesta. Näiden toteamusten jälkeen käräjäoikeus totesi, että rikokseen tuomittu henkilö A on ollut yrityksen Z hallituksen jäsen, ja hänelle on luettu syyksi Z:n toiminnassa tehty törkeä rahanpesu, joten

²⁵⁶ KKO 2021:6 kohta 51 ja 52.

tältä osin myös rikoslain 9 luvun 2 §:n edellytys täyttyy. Yritykselle Z määrättiin 60 000 euron yhteisösakko. Käräjäoikeus perusteli Z:n osalta yhteisösakkoa rahanpesulain säädännön tuntemisvelvollisuudella, mikä on erikoista, sillä Z ei ollut rikoksentekohetkellä rahanpesulain tarkoittama ilmoitusvelvollinen. Z ei valittanut yhteisösakosta hovioikeuteen.

Yritys X sen sijaan oli tilitoimistona rahanpesulain mukainen ilmoitusvelvollinen. Myös X:n osalta perustelut olivat hyvin suppeat. Käräjäoikeus totesi että ”X Oy toimii ammatillisesti tili- ja kirjanpidon alalla, joten sen toiminta edellyttää rahanpesusäännösten tuntemista ja niiden huolellista noudattamista. Käräjäoikeus tekee syyksi lukemisesta johtopäätöksen, että rahanpesusäännösten tahallinen rikkominen on täytynyt ainakin osaltaan johtua yhtiöltä vaadittavasta huolellisuudesta tai varovaisuudesta. B on yhtiön lakimääräinen edustaja ja toimitusjohtaja, joten tältä osin myös rikoslain 9 luvun 2 §:n edellytys täyttyy.” Tilitoimistolle määrättiin 9000 euron yhteisösakko.

Henkilöt A ja B sekä B:n yritys X valittivat tuomiosta. A:n yritys Z, ei valittanut tuomiosta. Turun hovioikeus hyväksyi ratkaisussaan käräjäoikeuden perustelut ja johtopäätöksen X Oy:lle tuomitun yhteisösakon osalta. Perustelujen suppeuden ja ylipäänsä rahanpesun ja oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisen harvinaisuuden vuoksi olisi ollut perusteltua, että hovioikeus olisi ottanut kantaa käräjäoikeuden perusteluihin myös yhteisösakon osalta.

4.3.3 Anonyymien syyllisyyden erityiskysymykset

Oikeushenkilön anonyymia rikosoikeudellista vastuuta kuvataan rikoslain 9 luvun 2 §:n 2 momentissa, jonka mukaan

Yhteisöskokoon tuomitaan, vaikkei rikoksentekijää saada selville tai muusta syystä tuomita rangaistukseen.

Lain esitöiden mukaan anonyymi syyllisyys edellyttää, että voidaan varmuudella osoittaa, että oikeushenkilön toiminnassa on täytynyt rikostunnusmerkistön mukainen teko ja että tekijä on ilmeisesti joku sen johtoon kuuluva tai sen palveluksessa oleva henkilö, mutta tekijää ei kuitenkaan ole mahdollista yksilöidä.²⁵⁷ Anonyymissäkin syyllisyydessä syyttäjän tulee näyttää toteen seikat, joihin rangaistusvaatimus perustuu.²⁵⁸

²⁵⁷ HE 95/1993 vp, s. 17.

²⁵⁸ HE 95/1993 vp s. 34, Korkka-Knuts et al. 2020, s. 371.

Mikäli oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuurakenteen katsotaan koostuvan rikos- ja moite-edellytyksistä, anonyymi syyllisyys ei ole samastamisen ja organisaatiohuolimattomuuden rinnakkainen vastuumalli, vaan rikosedellytyksen piiriin kuuluva erityistapaus. Rikosedellytys täyttyy, jos rikos tehdään oikeushenkilön toiminnassa, mutta tekijä jää tunnistamattomaksi.²⁵⁹ Vastuumalli on otettu oikeushenkilön rangaistusvastuun perustaksi, ettei rangaistavuuteen jäisi aukkoa. Vastuumalliin liittyy rikosoikeussystemaattisia ja näytöllisiä ongelmia, joten vastuumalli on tarkoitettu vain erityistilanteisiin.²⁶⁰ Lain esitöiden mukaan se, että rikosentekijä jätetään tuomitsematta rangaistukseen, on yleensä vahva peruste jättää myös oikeushenkilö rangaistukseen tuomitsematta.²⁶¹

Anonyymi syyllisyys tulee tarpeen etenkin tilanteissa, joissa muuten vältettäisiin rikosvastuu tilanteissa, joissa organisaation toiminnassa tapahtuu selviä laiminlyöntejä, jotka johtuvat organisaation eri tasoilla kasautuvista olosuhteista, jolloin ei välttämättä ole mahdollista osoittaa, että juuri tietyllä tasolla organisaatiota tai tietyllä henkilöllä organisaatiossa olisi ollut vastuu asiassa. Tällaisissa tilanteissa vastuu voidaan katsoa olevan ylimmällä johdolla, jonka vastuulla toiminnan järjestäminen on. Voi olla kuitenkin hyvin vaikeaa tai jopa mahdotonta osoittaa, että ylimmän johdon henkilökohtaisen rangaistusvastuun edellytykset ovat olemassa.²⁶² Korkka-Knuts katsoo, että anonyymi syyllisyys on perusteltavaa sellaisilla aloilla, joilla huolellisuusvelvollisuuden sisältö on laissa määrittänyt. Kuten ratkaisussa KKO 2021:6 huolellisuusvelvollisuuden arvioinnin kannalta oli keskeistä, että yhteisösakkoon tuomitulle oikeushenkilölle oli asetettu rahanpesulaissa useita velvollisuuksia rahanpesun estämiseen omassa toiminnassaan.²⁶³

Ratkaisussa KKO 2021:6 syyllisyyttä koskevat perustelut koskivat johdonmukaisesti yhteisösakkoon tuomitun oikeushenkilön organisaatiota ja sen puolesta toimivia henkilöitä, heidän toimintaansa sekä organisaation toiminnassa kertynyttä tietoa esirikokseen syyllistyneen henkilön toiminnasta ja siihen liittyvistä rahanpesuriskeistä. Ratkaisussa korkeimman oikeuden arviointi anonyymistä syyllisyydestä ei liittynyt yksilölliseen syyllisyyteen vaan organisatoriseen syyllisyyteen.²⁶⁴

²⁵⁹ Korkka-Knuts 2023, s. 4.

²⁶⁰ HE 95/1993 vp, s. 34

²⁶¹ HE 95/1993 vp, s. 35.

²⁶² Korkka-Knuts 2023, s. 10–11.

²⁶³ Korkka-Knuts 2023, s. 12.

²⁶⁴ Korkka-Knuts 2023, s. 13.

Ratkaisussa KKO 2021:6 oli ensimmäinen korkeimman oikeuden ratkaisu koskien anonyymia syyllisyyttä. Korkein oikeus totesi oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneen tuottamuksellisen rahanpesurikoksen ja oikeushenkilön olleen vastuussa rahanpesurikoksesta, mutta tuottamuksellista rahanpesua ei kuitenkaan luettu syyksi oikeushenkilölle. Oikeushenkilölle tuomittiin yhteisösakko. Korkein oikeus ei ottanut kantaa yhteisösakon mittaamiseen, vaan hyväksyi hovioikeuden ratkaisun sen osalta perusteluineen. Korkka-Knutsin mukaan, vaikka oikeushenkilöä ei voitaisi mieltää rikoksentekijäksi vastaavalla tavalla kuin luonnollista henkilöä, tämä ei merkitse sitä, ettei rikosta voitaisi lukea oikeushenkilön syyksi. Jos oikeushenkilöä voidaan pitää rikoksentekijänä, se tekee oikeushenkilön rangaistusvastuusta käsitteellisesti ymmärrettävämmän ja siten myös helpommin sovellettavamman. Korkka-Knutsin mukaan tekijäaseman hyväksyminen oikeushenkilölle selkeyttäisi oikeushenkilön rangaistusvastuun merkitystä omana rikosoikeudellisenä vastuuna, jossa vastuu määräytyy yksilöllisestä rangaistusvastuusta poikkeavien ja organisaatiohuolimattomuuden mukaisten vastuuperusteiden mukaan.²⁶⁵

4.4 Rangaistusvaatimuksen tekeminen ja tekemättä jättäminen

Rikoslain 9 luvun 1 §:n mukaan syyttäjä esittää vaatimuksen yhteisösakosta. Asianomistajalla ei ole mahdollisuutta esittää vaatimusta itsenäisesti edes niissä tilanteissa, joissa syyttäjä on tehnyt päätöksen olla vaatimatta yhteisösakkoa.²⁶⁶ Suomessa on voimassa pääsääntöisesti ns. legaliteettiperiaate eli syytepakko-periaate, jonka mukaan syyttäjän on nostettava syyte epäilystä rikoksesta, jos se on laissa säädetty rangaistavaksi, sen syyte-oikeus ei ole vanhentunut ja on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi. Syytepakko-periaate ei ole poikkeukseton.²⁶⁷

Syyttäjän saa jättää yhteisösakon vaatimatta rikoslain 9 luvun 7 §:n mukaan, jos

- 1) oikeushenkilön 2 §:n 1 momentissa tarkoitettu laiminlyönti tai sen johdon taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän osuus rikoksessa on ollut vähäinen taikka
- 2) oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta ei ole aiheutunut muuta kuin vähäistä vahinkoa tai vaaraa

²⁶⁵ Korkka-Knuts 2023, s. 15–16

²⁶⁶ Jaatinen 2000, s. 155.

²⁶⁷ Jokela 2018, s. 259

ja oikeushenkilö on vapaaehtoisesti ryhtynyt tarpeellisiin toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Rangaistusvaatimus saadaan jättää tekemättä myös, jos rikoksentehtyjä 4 §:n 2 momentin 3 kohdassa tarkoitettussa tapauksessa on jo tuomittu rangaistukseen ja on odotettavissa, ettei oikeushenkilöä tämän vuoksi tuomittaisi yhteisösakkoon.

Päätös jättää rangaistusvaatimus oikeushenkilöä vastaan tekemättä tai peruuttaa vaatimus annetaan oikeushenkilölle tiedoksi postitse tai noudattaen, mitä oikeudenkäymiskaaren 11 luvussa säädetään. Päätökseen sovelletaan, mitä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 6 a §:n 2 momentissa ja 11 §:n 1 ja 3 momentissa säädetään päätöksestä jättää syyttämättä.

Oikeudenkäynnistä rikosasioista annetun lain 1 luvun 6 a §:n 2 momentin mukaan päätös syyttämättäjättämisestä on perusteltava. Perusteluista on ilmevä ne seikat ja todisteet sekä näytön arviointi ja oikeudellinen päättely, joihin päätös perustuu. Valtakunnansyyttäjän ohjeessa syyttämättäjättämispäätöksen laatimisesta ja sisällöstä todetaan, että kun syyttäjä jättää rangaistusvaatimuksen oikeushenkilöä vastaan tekemättä, hänen on tehtävä tästä pääsääntöisesti erillinen kyseistä oikeushenkilöä koskeva päätös.²⁶⁸

Tätä tutkielmaa varten pyydettiin valtakunnansyyttäjän toimistolta kopioita syyttämättäjättämispäätöksistä vuosilta 2017–2021 rahanpesutapauksista, joissa syyttäjä on tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen yhteisösakon vaatimisen osalta. Rahanpesurikokseen liittyviä yhteisösakkovaatimuksen tekemättä jättämistä koskevia syyttämättäjättämispäätöksiä ei löytynyt yhtään kappaletta. Rahanpesurikoksia koskevia syyttämättäjättämispäätöksiä oli annettu 82 kappaletta vuosina 2017–2021.

4.5 Yhteisösakon tuomitsematta jättäminen

Yhteisösakko voidaan jättää tuomitsematta ns. vähäisyys- tai kohtuusperusteella.²⁶⁹

Tuomioistuimien saa jättää oikeushenkilön tuomitsematta yhteisösakkoon vähäisyysperusteella rikoslain 9 luvun 4 §:n 1 momentin mukaan, jos

²⁶⁸ VKS:2016:6 Syyttämättäjättämispäätöksen laatiminen ja sisältö, kohta 2.

²⁶⁹ Korkka-Knuts et al. 2020, s. 398.

- 1) oikeushenkilön 2 §:n 1 momentissa tarkoitettu laiminlyönti taikka johdon tai oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän osuus rikoksessa on vähäinen; taikka
- 2) oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos on vähäinen.

Vähäisyysperusteen soveltaminen rahanpesurikosten yhteydessä on todennäköisesti erittäin harvinainen poikkeus. Rahanpesurikosta voidaan pitää vakavana rikoksena, jolloin vähäisyysperusteen soveltaminen olisi ristiriitaista.

Tuomioistuin saa jättää oikeushenkilön tuomitsematta yhteisösakkoon kohtuuttomuusperusteella rikoslain 9 luvun 4 §:n 2 momentin mukaan silloin, kun rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomana ottaen huomioon:

- 1) oikeushenkilölle rikoksesta aiheutuneet muut seuraukset;
- 2) oikeushenkilön toimet uusien rikosten ehkäisemiseksi, rikoksen vaikutusten ehkäisemiseksi tai poistamiseksi taikka laiminlyönnin ja rikoksen selvittämisen edistämiseksi; taikka
- 3) sen, että oikeushenkilön johtoon kuuluva tuomitaan rikoksesta rangaistukseen, jos oikeushenkilö on pieni, rangaistukseen tuomittavan omistusosuus oikeushenkilössä on suuri tai hänen henkilökohtainen vastuunsa oikeushenkilön velvoitteista on merkittävä.

Pohjanmaan kärjäoikeuden tuomiossa 18/109711 Metallivälitysyriety Y tuomittiin yhteisösakkoon. Yhteisösakon tuomitsemisen perusteluita voidaan pitää kattavina. Perusteluissaan kärjäoikeus arvioi myös vähäisyys- ja kohtuusperusteen soveltumista. Muissa aineiston ratkaisuissa ei arvioitu vähäisyys- tai kohtuusperusteen soveltumista. Vähäisyysperusteen osalta kärjäoikeus katsoi, ettei Y:n laiminlyönti ollut vähäinen eikä sen toiminnassa tehtyä rikosta voitu pitää vähäisenä. Tapauksessa Y:n hallituksen jäsen ja yhtiön toiminnasta tosiasiallisesti vastannut henkilö A tuomittiin törkeästä rahanpesusta. Kärjäoikeus arvioi kohtuuttomuusperustetta rikoslain 9 luvun 4 §:n 2 momentin 3 kohdassa säädetyn mahdollisuuden mukaan. Kärjäoikeus totesi, että säännöksen tarkoituksena on estää saman henkilön tuomitseminen kahteen rangaistukseen. Kärjäoikeus totesi, että A omistaa yhtiön osakkeet ja yhteisösakko kohdistuisi pitkälti siihen henkilöön, joka on tuomittu rangaistukseen. Kärjäoikeus katsoi seikan puhuvan yhteisösakon tuomitsemista vastaan. Kuitenkin kärjäoikeus totesi, että yhtiön liikevaihdon olleen suuri, liiketoiminnan olleen kannattavaa eikä kyseessä ollut pieni yhtiö. Kärjäoikeus otti mittaamisharkinnassaan huomioon yhtiön tunnusluvut ja kokonaisarvioinnin perusteella katsoi, että

15 000 euron yhteisösakko on oikeudenmukaisessa suhteessa laiminlyönnin laatuun ja yhtiön taloudelliseen asemaan.

Turun hovioikeus ei arvioinut kohtuuttomuus- tai vähäisyysperusteen soveltumista tuomiossa 22/137644. Hovioikeus hyväksyi kärjäoikeuden tuomion 21/120475 perustelut ja johtopäätöksen X:lle tuomitun yhteisösakon osalta. Toinen tuomituista yhtiöistä (Z) ei ollut valittanut hovioikeuteen. Kärjäoikeus ei ollut arvioinut kohtuuttomuus- tai vähäisyysperusteen soveltumista ja muutenkin perustelut yhteisösakkojen määräämisen osalta olivat kovin suppeat. Kärjäoikeus oli tuominnut molemmille yhtiöille yhteisösakon törkeästä rahanpesusta, joten vähäisyysperusteen arvioiminen olisi ollut turhaa. Kohtuuttomuusperusteen arviointi olisi voinut olla perusteltua, sillä molemmat yhtiöt olivat pieniä ja henkilöityivät tuomittuun luonnolliseen henkilöön.

5 Yhteenveto

Tutkielman tavoitteena oli luoda kokonaiskuva rahanpesuun ja oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvästä sääntelystä, sen tarkoituksesta ja oikeuskäytännön nykytilasta seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

1. Millainen on rahanpesun ja oikeushenkilön rangaistusvastuun oikeudellinen normisto?

Preventiivisen sääntelyn roolin selvittämiseksi asetettiin apukysymykset:

- 1.1. Millainen rooli preventiivisellä sääntelyllä on rahanpesurikoksissa oikeushenkilön vastuun arvioinnissa?
- 1.2. Millainen on preventiivisen sääntelyn ja rikosoikeudellisen sääntelyn suhde oikeushenkilölle määrättävissä seuraamuksissa?
2. Mitä suomalaisen oikeuskäytännön perusteella voidaan päätellä rahanpesusta oikeushenkilöiden toiminnassa?

Tutkielman pääluvissa 2–4 käytiin läpi rahanpesuun ja oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvä normisto. Rahanpesun rikosoikeudellinen ja preventiivinen sääntely on kattavaa ja molemmille on tyypillistä muutos, joka johtuu osittain kansainvälisten velvoitteiden täyttämistä. Sääntelyn tarkoituksena voidaan nähdä laillisen talousjärjestelmän suojaaminen, rikollisesti hankitun omaisuuden käyttämisen hankaloittaminen ja siten organisoituneen rikollisuuden toiminnan ja sen laajenemisen estäminen.

Preventiivisellä sääntelyllä on merkittävä rikostorjunnallinen rooli rahanpesun vastaisessa taistelussa. Se voidaan nähdä myös systemaattisena yhteiskunnallisena valvontajärjestelmänä. Preventiivisellä sääntelyllä on rooli myös rikosoikeudellisen vastuun arvioinnissa sellaisten oikeushenkilöiden kohdalla, jotka ovat rahanpesulain tarkoittamia ilmoitusvelvollisia. Näiden ilmoitusvelvollisten kohdalla rahanpesulain velvoitteiden rikkomukset tai laiminlyönnit voidaan ottaa huomioon ilmoitusvelvollisen oikeushenkilön rikosoikeudellista huolellisuutta arvioitaessa.

Tutkielman aineistona olleissa neljässä käräjäoikeustuomiossa vaadittiin yhteisösakkoa kuudelle oikeushenkilölle. Näistä kuudesta oikeushenkilöstä kaksi oli rahanpesulain mu-

kaisia ilmoitusvelvollisia. Ilmoitusvelvollisia olivat Ahvenanmaan kärjäoikeuden ratkaisussa 18/108626²⁷⁰ yhteisöskon saanut rahapeliyhdistys ja Pirkanmaan kärjäoikeuden tuomiossa 21/120475²⁷¹ yhteisöskon saanut tilitoimisto. Ilmoitusvelvollisten ulkopuolisia oikeushenkilöitä olivat kuljetusliike, agentuuriliike ja kaksi metalli- ja romualalla toimivaa yritystä.

Pirkanmaan kärjäoikeuden tuomiossa 21/120475 yhteisöskon saaneen agentuuritoimintaa eli välityskauppaa harjoittaneen oikeushenkilön Z saamaa yhteisöskkoa kärjäoikeus perusteli samastamisvastuun lisäksi, syyttäjän vedottua myös organisaatiohuolimattomuuteen, sillä, että Z toimii ammattimaisesti kaupan alalla, joten sen toiminta edellyttää rahanpesusäännösten tuntemista ja niiden huolellista noudattamista. Kärjäoikeus ei yksilöinyt perusteluissaan mihin soveltamisalasäännösten ilmoitusvelvollisista agentuuritoiminta kuuluisi. Lähinnä kyseeseen voisi tulla rahanpesulain 1 luvun 2 § soveltamisalan kuuluva liike- tai ammattitoimintana tavaroita myyvään tai välittävään siltä osin kuin maksetaan tai otetaan vastaan maksusuorituksena käteistä yhtenä suorituksena tai toisiinsa kytkeytyvinä suorituksina huomattava summa.²⁷² Yleisesti ei voida kuitenkaan katsoa, että kaikki kaupan alalla toimivat tuntisivat rahanpesusääntelyn vaatimukset ja on vaikea nähdä miten toimijan tulisi noudattaa säännöksiä, jos se ei kuulu rahanpesulain soveltamisalasäännöksissä tarkoitettuihin ilmoitusvelvollisiin, joihin kaupan alan toimija ei kuulu, ellei se ota vastaan laissa määriteltyä suurempaa määrää käteistä rahaa yhtenä tai toisiinsa kytkeytyvinä suorituksina.

Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2021:6 linjaa, miten oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvän organisaatiohuolimattomuuden huolellisuus- ja varovaisuusvelvoitetta on arvioitava rahanpesun estämiseen liittyvän lainsäädännön näkökulmasta. Ratkaisulla voidaan nähdä olevan vaikutusta siihen, miten toimijoilla on velvollisuus järjestää rahanpesun estämisen toimintonsa riittäväksi myös rikosoikeudellisen vastuun näkökulmasta. Ratkaisussa arvioitiin miten rahanpesulain ilmoitusvelvolliselle asettamien velvollisuuksien laiminlyönti osoittaa sellaista huolimattomuutta, että organisaation voidaan katsoa syyllistyvän tuottamukselliseen rahanpesuun.

²⁷⁰ seuraavassa oikeusasteessa Turun hovioikeus 19/116692, josta KKO 2021:6.

²⁷¹ seuraavassa oikeusasteessa Turun hovioikeus 22/137644

²⁷² Rikoksentekehoketellä yhden tai toisiinsa kytkeytyneiden käteissuoritusten raja oli vähintään 15 000 euroa (laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä 503/2008), nykyisessä rahanpesulaissa (444/2017) raja on laskettu 10 000 euroon.

Lain esitöissä todetaan, että tuottamuksellinen rahanpesu ei täyty silloin, kun rahanpesulain mukainen selvitys- ja ilmoitusvelvollisuus on täytetty eikä epäily rahanpesusta ole varsin vahva.²⁷³ Lain esitöihin näyttää perustuvan myös oikeuskirjallisuudessa esitetty riskienhallinnallinen näkökulma, että ilmoitusvelvollisten on kannattavaa tehdä rahanpesuilmoituksia matalalla kynnyksellä, jolloin ilmoitusvelvollisuuden täyttäminen voi toimia eräänlaisena rikosoikeudellisena vastuuvapausperusteena, jolloin ilmoitusvelvollinen tai tämän palveluksessa oleva ei voisi olla vastuussa tuottamuksellisesta rahanpesurikoksesta.²⁷⁴ Kuitenkin korkein katsoi ratkaisussaan KKO 2021:6, että rahanpesulain mukaisesta rahanpesuilmoituksesta huolimatta oikeushenkilön toiminnassa oli syyllistytty tuottamukselliseen rahanpesuun. Pelkkä ilmoitusvelvollisuuden täyttäminen ei automaattisesti vapauta ilmoitusvelvollista tuottamuksellisesta vastuusta, jos muita rahanpesulain mukaisia velvollisuuksia ei ole asianmukaisesti täytetty ja epäily rahanpesusta on vahva. Oikeushenkilöä ei tuomittu tuottamuksellisesta rahanpesusta, mutta sille määrättiin yhteisösakko, koska sen toiminnassa oli syyllistytty tuottamukselliseen rahanpesuun.

Rahanpesun preventiivisen lainsäädännön toimivuuden kannalta on ongelmallista, jos rahanpesuilmoituksen tekeminen voi johtaa siihen, että ilmoittaja joutuu epäillyksi tuottamuksellisesta rahanpesusta. Rikosoikeudellinen uhka voi alentaa halukkuutta laatia rahanpesuilmoituksia. Rahanpesun estäminen ja paljastaminen ei ole tuloksellista, jos ilmoitusvelvolliset välttelevät rahanpesuilmoituksen tekemistä, peläten että se saattaa johtaa heidän omien rahanpesun estämistoimiensa tarkasteluun ja siten mahdollisiin seuraamuksiin. Toisaalta ei ole myöskään perusteltua, että rahanpesuilmoitus toimisi kaikissa tilanteissa korttina, jolla vapautuu kaikesta rahanpesun estämisen ja paljastamisen toimintojen kriittisestä tarkastelusta.

Ilmoitusvelvollisella on rahanpesussa rikostorjunnallinen rooli, mutta KKO:n ratkaisu 2021:6 osoitti, että vaikka ilmoitusvelvollinen yrittää toteuttaa rikostorjunnallista rooliaan huolehtimalla tai ainakin yrittämällä huolehtia osasta rahanpesulain velvollisuuksista, se voi silti huolimattomuudestaan syyllistyä rahanpesurikokseen epäonnistuessaan sen torjumiseen tarkoitettujen velvoitteiden täyttämisessä. Jatkotutkimuksessa aiheeseen liittyen voisi olla merkityksellistä tarkastella tarkemmin itsekriminointisuojaan suhdetta ra-

²⁷³ HE 53/2002 s. 38.

²⁷⁴ Hyttinen 2021, s. 593–594 ja Wuolijoki, 2022, s. 119.

hanpesuilmoituksen tekovelvollisuuteen ja kyseisen velvollisuuden täyttämisen merkitystä oikeushenkilön huolellisuusvelvoitteen arvioinnissa tilanteessa, jossa ilmoitusvelvollista epäillään rahanpesurikoksesta.

Rahanpesun rikosoikeudellisen sääntelyn ja hallinnollisten seuraamusten tarkastelu herätti kysymyksen: kumpi teko oikeastaan on moitittavampaa? Rahanpesurikoksen tekeminen vai rahanpesun preventiivisen sääntelyn velvoitteiden laiminlyönti tai rikkominen? Hallinnollisen seuraamusmaksun suurempi määrä puoltaisi sitä, että preventiivisen sääntelyn noudattamisessa epäonnistuminen olisi moitittavampaa kuin itse rikosteen tekeminen, jota preventiivisellä sääntelyllä pyritään torjumaan. Hallinnollinen seuraamusmaksu voi olla oikeushenkilölle huomattavasti suurempi kuin rikosoikeudellinen yhteisösakko. Rikosprosessissa tuomittavan yhteisösakon enimmäismäärä on 850 000 euroa kun taas valvontaviranomaisen määräämän hallinnollisen seuraamusmaksun määrä voi olla huomattavasti korkeampi, jopa useita miljoonia euroja. Ratkaisussa KKO 2021:6 rahapeliyhdistykselle tuomittiin 250 000 euron yhteisösakko sen toiminnassa tapahtuneesta tuottamuksellisesta rahanpesusta. Finanssivalvonnan päätöksessä FIVA 1/02.04/2019 pankille määrättiin 980 000 euron seuraamusmaksu, koska sen riskiperusteinen toimintatapa ei ollut riittävän kattava vastatakseen rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetun lain vaatimuksia eikä se ollut hankkinut asiakkailta riittäviä tuntemistietoja.

Rahanpesulain määräysten laiminlyönnistä tai rikkomisesta määrättävien hallinnollisten seuraamusten voidaan katsoa olevan osittain päällekkäisiä organisaatiohuolellisuuteen perustuvassa oikeushenkilön rangaistusvastuussa, jossa arvioidaan yhtiön huolellisuusvelvollisuuden täyttymistä peilaten rahanpesulain velvoitteisiin. Käytännössä molemmissa tapauksissa arvioidaan samaa huolellisuutta, rikosoikeudellisessa arvioinnissa erona on kuitenkin se, että huolimattomuus on mennyt niin pitkälle, että yhtiön toiminnassa on tapahtunut rahanpesurikos.

Käynnistyneen rikosprosessin ensisijaisuus ja lainsäätäjän rahanpesulain valvontaviranomaisilta edellyttävä yhteistyövelvoite esitutkintaviranomaisten kanssa tulisi ilmetä hallinnollisiin seuraamuksiin liittyvistä päätöksistä, varsinkin jos rahanpesulain velvoitteiden rikkominen tai laiminlyönti on ollut vakavaa. Huomioiden korkeimman oikeuden ratkaisu 2021:6, jossa oikeushenkilölle määrätty yhteisösakko tuottamuksellisesta rahanpesusta sen toiminnassa perustui osin rahanpesulain velvollisuuksien rikkomiseen, olisi tärkeää, että hallinnollisiin seuraamuksiin liittyvissä viranomaispäätöksissä olisi otettu

jollain tavalla kantaa ja perusteltu, miksi valvontaviranomainen näkee, että toiminnassa ei ole ollut mahdollista syyllistyä rahanpesuun.

Hallinnollisten seuraamusten tarkoitus on varmistaa, että niiden määräämisen perustana olevia säännöksiä noudatetaan ja toiminnan harjoittamiselle asetetut velvollisuudet täytetään.²⁷⁵ Hallinnollisten sanktiot soveltuvat tilanteisiin, joissa on kyse kohtuullisella tavalla toteennäytettävistä rahanpesulain rikkomuksista. Rikosoikeudellisen seuraamuksen käyttöä voidaan puoltaa tilanteissa, joissa rikoksen kohteena on merkittävä oikeushyvä, rikos on erityisen moitittava ja teon selvittäminen edellyttää esitutkintavaltuuksia.

Kaksoisrangaistavuuden kielto estää määräämästä luonnolliselle henkilölle samasta teosta rangaistusluonteista hallinnollista seuraamusta ja rikosoikeudellista seuraamusta. Kaksoisrangaistavuuden kieltoa luonnollisen henkilön osalta ilmentää rahanpesulain 8 luvun 6 §:n 2 momentti. Kaksoisrangaistavuuden kielto ei estä kuitenkaan määräämästä samassa asiassa rikosoikeudellista seuraamusta tai hallinnollista seuraamusta luonnolliselle henkilölle ja hallinnollista seuraamusta oikeushenkilölle. Tässä tutkielmassa ei löydetty suoraa vastausta siihen, estääkö kaksoisrangaistavuuden kielto määräämästä oikeushenkilölle sekä hallinnollisen seuraamusmaksun että rikosoikeudellisen yhteisösakon. Aihetta voisi tutkia laajemmin.

Suomen kärjäoikeuksissa annettiin vuosina 2017–2021 775²⁷⁶ rahanpesutuomiota. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia tuomioita on tilaston mukaan vain 5 kappaletta²⁷⁷ 775 kärjäoikeustuomion joukossa, eli alle prosentti (0,65 %). Tässä tutkielmassa on kuitenkin analysoitu vain neljää näistä viidestä kärjäoikeustuomiosta, sillä Pohjois-Savon kärjäoikeudesta ei löytynyt yhteisösakkovaatimuksen sisältämää rahanpesutuomiota, vaikka Tilastokeskuksen tietokannan mukaan sellainen oli annettu.²⁷⁸

Kärjäoikeuksien tapauksista kaksi²⁷⁹ eteni hovioikeuteen. Toisesta tuli myös korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu KKO 2021:6 ja ensimmäinen anonymia syyllisyyttä kos-

²⁷⁵ Oikeusministeriö 52/2018, s. 25.

²⁷⁶ Lukema perustuu Oikeusrekisterikeskukselta tietopyynnöllä saatuun tilastoon

²⁷⁷ StatFin tietokannan mukaan, 13r7 -- Rangaistukset kärjäoikeuksittain ja rikoksittain (kärjäoikeudet ja hovioikeus ensimmäisenä oikeusasteena), 2017-2021 https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_syytr/statfin_syytr_pxt_13r7.px/

²⁷⁸ Aineiston hankkimisprosessista ja hankintakeinoista tarkemmin tämän tutkielman luvussa 1.3

²⁷⁹ Ahvenanmaan kärjäoikeus 18/108626 R 17/7, josta Turun hovioikeus 19/116692, josta KKO 2021:6 ja Pirkanmaan kärjäoikeus 21/120475 R 20/2392, josta Turun hovioikeus 22/13644

keva korkeimman oikeuden ratkaisu. Turun hovioikeuden ratkaisussa 22/137644 hovioikeus hyväksyi valittaneen yrityksen osalta käräjäoikeuden ratkaisun perustelut ja johtopäätöksen yhteisöosakon osalta. Yhteisöosakon määräämisen perustelujen suppeuden ja ylipäänsä rahanpesun ja oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisen harvinaisuuden vuoksi olisi ollut perusteltua, että hovioikeus olisi ottanut kantaa käräjäoikeuden perusteluihin myös yhteisöosakon osalta.

Viimeisen viiden vuoden aikana alle prosentti rahanpesutuomioista on johtanut yhteisösakkoon, vaikka rahanpesun kriminalisoinnin yksi alkuperäisistä tavoitteista on torjua järjestäytyneitä rikollisuutta ja erityisesti rajat ylittävien rikollisorganisaatioiden harjoittamaa systemaattista rahanpesua, joka on luonteeltaan mittavaa ja suunnitelmallista. Systemaattisessa rahanpesussa yritystoimintaa voidaan hyödyntää esimerkiksi siten, että rikollisorganisaatiot saattavat perustaa näennäisesti laillisia yrityksiä peittääkseen rikollista toimintaa, tai rikollisorganisaatiot soluttautuvat laillisiin yrityksiin ja käyttävät niiden resursseja rahanpesuun, tai rikollisorganisaatiot saattavat pyrkiä vaikuttamaan yrityksen johtoon tai työntekijöihin mahdollistaakseen rahanpesun yrityksen toiminnassa.

Näiden perusteiden valossa on erikoista, että oikeuskäytännön perusteella yhteisöjen toiminnassa ei juurikaan näyttäisi esiintyvän rahanpesua. Aineiston oikeustapauksissa ei esiintynyt yhteyttä järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Yhdessä tuomioista²⁸⁰ oli kansainvälinen liityntä ulkomailla tapahtuneeseen petoskokonaisuuteen, jossa puolalaisen yrityksen tiliä oli käytetty pyramidihuijauksessa. Esirikoksesta ei esitetty tarkempia tietoja, esimerkiksi sen selvittämiseksi, oliko pyramidihuijaus järjestäytyneen rikollisuuden organisoima. Tapauksen voidaan kuitenkin katsoa edustavan systemaattista rahanpesua, sillä varoja liikuteltiin useasta valtiosta toiseen ja varojen liikuttamisessa käytettiin apuna yrityksiä ja tilipalveluita tuottanutta yritystä.

Vähäisen tapausmäärän vuoksi on vaikeaa tehdä yksiselitteisiä johtopäätöksiä siitä, millaiset oikeushenkilöt tyypillisesti syyllistyvät rahanpesurikoksiin. Pikemminkin on tehtävissä vain johtopäätös, että oikeuskäytännön valossa oikeushenkilöiden toiminnassa ei juurikaan tapahdu rahanpesua, tai että oikeushenkilöt eivät näytä olevan merkittävässä roolissa rahanpesurikoksissa, tai että oikeushenkilöitä ei syystä tai toisesta ole onnistuttu tuomaan oikeuden eteen rahanpesurikosten osalta. Voidaan siis päätellä, että mitä järjestelmällisempää rahanpesu on, sitä helpommin se näyttäisi jäävän piilorikollisuudeksi,

²⁸⁰ Pirkanmaan käräjäoikeus 21/120475, josta Turun hovioikeus 22/137644

eikä rikollisryhmien mahdollisesti käyttämiä yritysjärjestelyjä havaita rahanpesututkinnoissa. Rahanpesukriminalisoinnin suojeleobjektina nähdään nykyisin laillinen talousjärjestelmä.²⁸¹ Suurimmat ja monimutkaisimmat rahanpesuoperaatiot todennäköisesti tapahtuvat jollain tavalla oikeushenkilöiden toiminnassa, joten on aiheellista kysyä, kuinka hyvin laillisen talousjärjestelmän suojaaminen on onnistunut, jos oikeuskäytännön perusteella rahanpesua näyttäisi esiintyvän lähes pelkästään yksityishenkilöiden eikä yritysten toiminnassa.

Rahanpesua ja oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskien syyttämättäjättämispäätösten olemattomuudesta voi päätellä myös jotain rahanpesun yleisyydestä oikeushenkilöiden toiminnassa kuten vähäisestä tapausmäärästä tuomioistuimissakin. Joko ilmiötä ei esiinny oikeushenkilöiden toiminnassa tai esitutkinnassa ei ole huomioitu oikeushenkilön rangaistusvastuuta eikä syyttäjä ei huomaa tätä puutetta esitutkinnassa tai syyttäjä ei ole tietoinen, että syyttämättäjättämispäätös tulisi tehdä oikeushenkilön osalta.

Ilmiön marginaalisuus herättää kysymyksiä lainsäädännön tehokkuudesta ja sen kyvystä kohdentua oikein; onko nykyinen lainsäädäntö kykenevä tunnistamaan ja puuttamaan olennaisesti niiden yritysten toimintaan, jotka osallistuvat rahanpesuun, ja täyttääkö se tarkoituksensa organisoituneen rikollisuuden torjunnassa? Käyttävätkö rikoksenteelijät monimutkaisempia ja huomaamattomampia keinoja, niin että rahanpesua ei ole mahdollista tunnistaa yhteisöjen toiminnassa? Tässä tutkielmassa lähdekirjallisuuden perusteella esitetyt havainnot rahanpesukriminalisointien tarkoituksesta ja suojeleobjekteista eivät tue sitä johtopäätöstä, etteikö rahanpesua esiintyisi yhteisöjen toiminnassa. On todennäköistä, että rahanpesua esiintyy oikeushenkilöiden toiminnassa, vaikka oikeuskäytännön perusteella todistettujen tapausten määrä on ollut vähäinen valitulla viiden vuoden tarkastelujaksolla.

Finanssivalvonnan tarkastukset suomalaisiin pankkeihin niin sanotussa Russian Laundromat -kokonaisuudessa osoittivat useita puutteita rahanpesulain velvoitteiden hoidossa. Vaikka tarkastuksista ei vanhentumisaikojen vuoksi määrätty hallinnollisia seuraamuksia, voidaan pitää todennäköisenä, että puutteellisesti hoidetut rahanpesulainvelvollisuudet ovat mahdollistaneet rahanpesua pankkien toiminnassa. Voidaan pitää todennäköisenä, että jokin rikollinen taho on saattanut hyödyntää pankkien puutteita rahanpesun esittämisessä. Tämä herättää kysymyksen pankkien ja laajemminkin ilmoitusvelvollisten

²⁸¹ Hyttinen 2021, s. 118.

roolista ja vastuusta rikollisen toiminnan mahdollistajana. Pankkeja pidetään yleensä keskeisinä toimijoina rahanpesun estämisessä, ja niillä on katsottu olevan merkittävä rahanpesuriski.²⁸² Pankeilla on siten velvollisuus järjestää toimintansa erittäin huolellisesti rahanpesun estämiseksi ja niihin kohdistuu merkittävän kokonaisriskin vuoksi viranomais-ten jatkuva valvonta²⁸³, joten jos pankeilla on suuria puutteita toiminnassaan, niin puutteita lienee myös muilla toimijoilla. Myös muut ilmoitusvelvolliset luottavat pankkien suorittavan huolellisesti rahanpesulain mukaiset velvollisuudet, mikä voi johtaa muiden ilmoitusvelvollisten puutteellisiin selvityksiin, jos varat ovat peräisin pankista.²⁸⁴

Jos oikeushenkilön toiminnassa tapahtunut rahanpesurikos on sellainen, että se vahvasti henkilöityy luonnollisen henkilön tekoon, ei oikeushenkilöä välttämättä ymmärretä ottaa huomioon rikosprosessissa, vaikka samastamisvastuun tarkastelu voisi olla perusteltua oikeushenkilön osalta. Oikeushenkilön vastuun perustaminen samastamiseen ei vaadi yhtä laajaa pohdintaa kuin vastuun perustaminen organisaatiohuolimattomuudelle. Samastamisvastuussa arvioidaan henkilön asemaa organisaatiossa ja onko rikoksen tunnusmerkistö täyttynyt. Samastamisvastuussa on riittävä, että rikos on tehty oikeushenkilön toiminnassa, sen on tehnyt luonnollinen henkilö, joka kuuluu oikeushenkilön lakisääteiseen toimielimeen tai muuhun johtoon taikka käyttää tosiasiallista päätösvaltaa. Yksinkertaisimmillaan rahanpesurikoksen tekee yrityksen toiminnassa sen toimitusjohtaja, jolloin vastuun perustaminen samastamiselle on helppoa. Tämän todettuaan oikeuden ei tarvitsisi enää tutkia huolellisuus- tai varovaisuusvelvoitteita. Vastuun arviointi on kiperämpää, jos oikeushenkilön organisaatioon liittyen on epäselvyyksiä siitä, kuka oikeushenkilöä tosiasiallisesti johtaa tai esitetään näyttöä rahanpesun estämisen velvollisuuksien delegoinnista.

On huomioitavaa, että samastaminen ja organisaatiohuolimattomuus ovat toisilleen vaihtoehtoisia vastuumalleja. Aineiston perusteella käräjäoikeustasolla näyttää kuitenkin siltä, että syyttäjät ehkä varmuuden vuoksi kirjoittaa vaatimukseensa samastamisvastuun perustelujen jälkeen yleismuotoisen toteamuksen ”eikä yhtiön toiminnassa ollut noudatettu vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta rikoksen ehkäisemiseksi”.

²⁸² Kansallinen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskiarvio 2021, s. 32.

²⁸³ Fiva, Rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisen ja talouspakotteiden noudattamisen valvontastrategia 2022, s. 4.

²⁸⁴ Kansallinen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskiarvio 2021, s. 31.

Rahanpesurikoksissa organisaatiohuolimattomuuden soveltaminen ei vaikuttaisi olevan haasteellista rahanpesulain tarkoittamien ilmoitusvelvollisten kohdalla, sillä rahanpesulain mukaiset velvoitteet ovat ankarat ilmoitusvelvolliselle ja näitä velvoitteita vasten on mahdollista peilata oikeushenkilön toiminnan huolellisuutta rikoksen ehkäisemiseksi sen toiminnassa. Vastuullin soveltaminen on haastavampaa sellaisten oikeushenkilöiden kohdalla, joilla ei ole rahanpesulain mukaisia velvollisuuksia estää ja torjua rahanpesua.

Oikeushenkilön rangaistusvastuu tulisi huomioida systemaattisesti rahanpesurikosten esitutkinnassa, syyteharkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä. Oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvät erityispiirteet tulisi tunnistaa ja tutkia tehokkaasti esitutkinnassa. Syyttäjän tulisi vaatia yhteisösakon määräämistä kaikissa niissä rahanpesutapauksissa, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset ovat käsillä. Syyttäjän tulisi tehdä perusteltu syyttämättäjäyttämispäätös, jos yhteisösakkoa ei vaadittaisi oikeushenkilön toiminnassa tapahtuneesta rahanpesusta. Oikeushenkilön rangaistusvastuun arviointi näyttäisi jääneen sivuosaan syyttäjän vaatimuksissa ja oikeudenkäynneissä. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta tulisi punnita omana itsenäisenä kysymyksenään ja ottaa huomioon anonyymien syyllisyyden mahdollisuus tapauksissa, joissa luonnollista henkilöä ei tuomita rangaistukseen.